

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни «Світова культура та мистецтво»

для студентів спеціальності 242 «Туризм»
денної та заочної форм навчання

Запоріжжя
2021

Опорний конспект лекцій з дисципліни «Світова культура та мистецтво» для студентів спеціальності 242 «Туризм» денної та заочної форм навчання / Укл.: С.В. Гресь-Євреїнова. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2021. – 108 с.

Укладачі: С.В. Гресь-Євреїнова к.е.н.

Рецензент: В.М. Зайцева, к.п.н., професор

Відповідальний за випуск: С.В. Гресь-Євреїнова.

Затверджено
на засіданні кафедри
«Туристичного, ресторанного
та готельного бізнесу»

Протокол № 1 від 29.08.2021

ЗМІСТ

	с.
Вступ.....	4
Тема 1. Поняття культури та мистецтва. Регіональна типологія світової культури.....	6
Тема 2 Європейська культура та мистецтво: Греція, Італія, Франція та Іспанія	24
Тема 3. Європейська культура та мистецтво: Англія, Німеччина, Нідерланди, Австрія.....	45
Тема 4. Європейська культура та мистецтво: Данія, Норвегія, Швеція, та південно-західні слов'янські народи.....	58
Тема 5. Арабська культура та мистецтво. Культура та мистецтво Далекого Сходу. Культура та мистецтво Індії.....	65
Тема 6. Культура та мистецтво Америки.....	89
Тема 7. Культура та мистецтво народів Африки.	102
Рекомендована література.....	108

ВСТУП

До кінця ХХ століття туризм став нормою життя сучасної людини. Переважно - культурний туризм. Індустрія та інфраструктура тим виразніше виявляються на підйомі, чим сильніше зростає, масово розвивається і знаходить все більш різноманітне задоволення небориме бажання багатьох подорожувати. Культурі, щоб бути сповна затребуваною всюди у світі, потрібна підтримка і з боку туризму. А туризму для його розквіту необхідна культурна складова. Це без перебільшення основа основ міжнародних культурних і туристських обмінів. Партнерство культури і туризму, тісне співробітництво між ними - веління часу, один із категоричних імперативів ХХІ століття, для чого необхідно також наукове, освітнє забезпечення.

Мета навчальної дисципліни – ознайомлення студентів з артефактами різних культурних регіонів світу, формування уяви про розвиток світової культури та мистецтва, філософсько-теоретичні основи історії світової культури та мистецтва.

Вивчення дисципліни „Світова культура та мистецтво” передбачає засвоєння навчального матеріалу на лекціях та практичних заняттях, а також у вільний від аудиторних занять час у формі самостійної навчальної роботи, призначеної формувати практичні навички роботи студентів зі спеціальною літературою, орієнтувати їх на інтенсивну роботу, критичне осмислення здобутих знань і глибоке вивчення категорій «культура», художня культура та мистецтво, цивілізація, культурних регіонів світу (європейський; далекосхідний; індійський; арабо-мусульманський; тропічно-африканський; латиноамериканський) та їх характерних рис.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен отримати:

загальні компетентності: здатність до абстрактного мислення, аналізу, синтезу та встановлення взаємозв'язків між явищами та процесами; здатність до застосування загальнонаукових та фундаментальних знань, розуміння предметної області і професії; здатність працювати в команді та налагоджувати міжособистісні взаємодії при вирішенні поставлених завдань; здатність самостійного проведення досліджень на відповідному рівні.

фахові компетентності: здатність до ефективних комунікацій та до представлення складної комплексної інформації у стислій формі із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; розуміти організаційно-економічний механізм підвищення конкурентоспроможності національних підприємств сфери послуг; здатність до використання комплексу заходів, спрямованих на підвищення якості надання туристичних послуг та поліпшення роботи всіх підприємств сфери туризму; здатність застосування теоретичних положень та практичних навичок з організації туризму на різних ієрархічних рівнях та в різних туристських регіонах світу та в Україні; здатність до організації принципово нової форми рекреаційної діяльності, орієнтованої на пізнання природи, мінімізацію шкоди довкіллю та підтримку етнокультури.

Очікувані програмні результати навчання:

1. Знання основних етапів розвитку світової культури і мистецтва; особливості стилів та напрямів в художній культурі; зміст культурних процесів різних історичних епох.
2. Уміння оцінювати місце і роль художньої культури в житті суспільства; аналізувати витвори різних видів мистецтва; оцінювати туристичний потенціал краю.

Тема 1: «Поняття культури та мистецтва. Регіональна типологія світової культури»

План.

1. Сучасне розуміння категорії «культура», її сутність, функції та структура.

2. Поняття світової та національної культури. Культура і сучасна цивілізація.

3. Суть і характерні особливості регіонального підходу до типології світової культури. Основні культурні регіони світу (європейський; далекосхідний; індійський; арабо-мусульманський; тропічно-африканський; латиноамериканський) та їх характерні риси.

Культура стала об'єктом спеціального теоретичного інтересу і отримала статус самостійного наукового поняття в епоху Нового часу. За свідченням німецького лінгвіста І. Нідермана, термін "культура" як самостійна лексична одиниця існує лише з XVIII ст. Раніше цей термін існував тільки у словосполученнях, означаючи функцію чогось: *cultura juris* (вироблення правил поведінки), *cultura scientiae* (здобуття знань, досвіду), *cultura literarum* (удосконалення мови) і та ін. У більшості лінгвістів не викликає сумніву, що латинське слово "cultura" походять від "coirege" у значенні: піклуватися, удосконалювати, шанувати, заселювати. Деякі значення цього слова пізніше трансформувалися у самостійні поняття: заселення, олюднення — у *colonus* (колонія), шанування, поклоніння — у *cultus* (культ). Проте у всіх випадках раннього вживання слова "cultura" воно означало вирощування, удосконалення, культивування чогось (рослин, тварин) і було пов'язане зі землеробством — основою існування античної цивілізації. Наприклад, Марк Порцій Катон (234—149 рр. до н.е.), автор однієї з перших праць про сільське господарство, яка дійшла до наших днів, назвав свій твір "De agri cultura".

Термін "культура" оформлюється у наукове поняття саме в добу Нового часу не випадково. Відчутні зрушення у соціальному бутті людей, що сталися на межі Середніх віків і Нового часу, характерні, передусім, початком глибоких перетворень у ставленні людини до природи. Людство починає усвідомлювати себе силою, здатною протистояти "натурі" (природі), а "культурна" європейська людина Нового часу наділяється якостями, що значно відрізняють її від

"природної" людини Минулого. Перед мислителями постають питання про сутність нового середовища життя, твореного людиною, на протигагу природі, характер його впливу на саму людину, про те, злом чи благом є новий, штучно створюваний людьми світ. Виникає потреба у понятті, яке фіксує новий, "неприродний" стан суспільства і людини. Тому термін "культура" як самостійна лексична одиниця формується у прямій опозиції слова "натура" (природа).

У сучасних європейських мовах слово "культура" вживається принаймні в чотирьох основних значеннях. По-перше, для позначення загального процесу інтелектуального, естетичного, духовного розвитку. По-друге, словом "культура" користуються тоді, коли йдеться про суспільство, яке ґрунтується на праві, порядку, моральності. В цьому значенні поняття "культура" збігається з поняттям "цивілізація". По-третє, під "культурою" розуміють Спосіб життя людей, притаманний певній спільності (молодіжна культура, професійна культура тощо), нації (українська, японська, німецька тощо), історичній добі (антична культура, культура Ренесансу, культура Бароко та ін.). Нарешті, по-четверте, слово "культура" вживається як абстрактна, узагальнююча назва для різноманітних способів, форм і наслідків інтелектуальної та художньої діяльності людей у галузі літератури, музики, живопису, театру, кіномистецтва тощо.

Аналіз розвитку уявлень про культуру, сучасні інтерпретації культури дають змогу дійти певних висновків. По-перше, культура являє собою створену людиною "другу природу". Це світ, надбудований над незайманою природою. Іншими словами, культура не може виступати щодо людства як щось зовнішнє. Там, де є суспільство, там існує і культура, безперечно, якщо розуміти під суспільством не будь-яке угруповання людей, а лише таке, що виникає й існує на ґрунті суспільно корисної діяльності. По-друге, культура виступає як система спільних цінностей, матеріальних або духовних, ідеальних. Цінність — це те, що має сенс для людини. Культура — це світ, наповнений людським смислом. Якщо культура завжди є виявом певного рівня розвитку людини, то і сама людина як суб'єкт, носій культури формується в процесі культурно-творчої діяльності. Наші людські якості — це наслідок засвоєння мови, залучення до існуючих в суспільстві цінностей, традицій, оволодіння прийомами та навичками трудової діяльності тощо. Людина, отже, за своєю сутністю

— не біологічна, а соціо-культурна істота. Організм, створений біологічно, ще не засвідчує нашої належності до людського роду. Ми стаємо людьми через залучення до культури. Тому, по-третє, культура — це міра людського в людині та суспільстві, що виступає чільною характеристикою розвитку людини як суспільної істоти. Культура — немовби вищий шар життя на Землі, що виник разом з людиною і розвивається разом з нею, причому цементуючим засобом цієї царини є гуманістичні духовні цінності: потяг до них підносить людину. Саме культура, а не, скажімо, матеріальне виробництво, і становить справжню мету нашої діяльності.

Узагальнюючи основні функції культури, можемо відповісти на питання, яка роль належить культурі в історії людства та в житті окремої людини.

Передусім культура забезпечує акумуляцію (збереження та накопичення) соціального досвіду у вигляді знань, навичок, різних духовних і матеріальних цінностей, норм людського співжиття, звичаїв, традицій тощо. У цьому відношенні культура становить собою "пам'ять" окремої нації (якщо йдеться про національні культури) або загальнолюдську "пам'ять" (якщо ми звертаємося до скарбниці світової культури).

Наступна фундаментальна функція культури полягає у трансляції соціального досвіду, тобто його передаванні від покоління до покоління, що забезпечує безперервність людської історії, поступ людства.

Нарешті культура була і залишається середовищем, в якому відбувається розвиток, удосконалення одухотворення людини, соціалізація людської особистості, тобто залучення індивіда до системи цінностей, що визначальні для певної спільноти, нації, людства. Людина є творінням культури і водночас її творцем. Накопичення культури — це поступ людини на шляху до Істини, Добра та Краси.

Складність і багатоманітність людської життєдіяльності та творчості зумовлюють складність внутрішньої структури культури як цілісного феномена. Наприклад, залежно від існуючих сфер і видів життя та діяльності людей можна виділити передусім культуру матеріальну і культуру духовну. Матеріальна культура виникає на ґрунті матеріальної діяльності та характеризує цю діяльність з погляду її вливу на розвиток людини. Сюди входять: культура праці та

матеріального виробництва; культура побуту; культура тогійосу, тобто місця проживання (помешкання, будинки, села, міста); культура ставлення до власного тіла та ін.

Поняття духовної культури охоплює всю систему так званих духовних (тобто нематеріальних) цінностей: релігійних, наукових, моральних, естетичних, політичних, правничих тощо. Сюди ж належать види і способи творчої діяльності, спрямовані на створення, збереження та поширення духовних цінностей. З-поміж них зазвичай вирізняють міфологію, релігію, філософію, науку, мистецтво, мораль, право. Зокрема відомий соціолог ХХ ст. професор Гарвардського університету П.Сорокін (1889—1968 рр.), досліджуючи динаміку культурних процесів, вирізняв в царині культури три системи: Істини (релігія, філософія, наука); Краси (витончені мистецтва); Добра (мораль, право). Український філософ і громадський діяч М.Шлемкевич у відомій праці "Загублена українська людина" вирізняє такі складові часини духовної культури: релігію, мистецький Образ (мистецтво) та науку. На його думку, справа духовної культури полягає у тому, щоб встановити "порядок у первіснім душевним хаосі, надати ясні форми природному станові душі..., зорганізувати духовність".

Культура існує в предметних та особистих формах. Предметні форми культури — це наслідки діяльності людей, певна система матеріальних і духовних цінностей: засоби і знаряддя праці, предмети побуту, наукові знання, релігійні та філософські вчення, традиції, обряди, моральні принципи та норми, юридичні закони, твори мистецтва тощо. Особисті (персональні) форми культури — це люди як суб'єкти діяльності, носії, творці певних культурних цінностей.

Предметні й особисті форми культури являють собою неподільну цілісність і становлять певний тип, культури. Свій тип культури притаманний кожному народові як етнічній та історичній цілісності. Культурна цілісність характерна і для регіонів (культура європейська, африканська, арабо-мусульманська та ін.), а також історичних епох (антична культура, культура Середньовіччя, доби Просвітництва та ін.). І хоч зі зміною історичних епох змінюється тип культури, це зовсім не означає розриву культурної спадщини і традицій, бо кожна нова доба з необхідністю успадковує культурні досягнення попередньої. Все це дає змогу розглядати культурну історію людства як світовий процес, вживати поняття свппової

культури.

Співвідношення світової та національних культур — одна з найскладніших проблем сучасної культурології, її розв'язання передбачає з'ясування самого факту існування світової культури як певної цілісності. Серед прихильників існування світової або загальнолюдської імена таких відомих мислителів, як П.Тейяр де Шарден (1881-1955 рр.), В.Вернадський (1863-1945 рр.), АШвейцер (1875-1965 рр.), Р.-Дж.Коллінгвуд (1889—1943 рр.). Вони вважали, що світова культура — це система духовних цінностей, що виробляються в надрах національних культур, але набувають загальнолюдського значення. Протилежний табір представлений не менш відомими мислителями, зокрема О.Шпенглером (1880—1936 рр.), АТойнбі (1889—1975 рр.). Вони визнавали лише множинність культур, заперечуючи єдність цієї множинності, "їхню історичну спадкоємність, загальнолюдський зміст.

Проблема співвідношення культури та цивілізації набула останнім часом надзвичайної гостроти. Одні дослідники розцінюють зустріч культури з сучасною цивілізацією як кризу культури, навіть як її катастрофу, інші вбачають у цьому народження нової культури ХХІ ст. Наприклад, у сучасній "технічній цивілізації" вбачали загрозу для духовної культури такі знані у світі мислителі, як О.Шпенглер і М.Бердяєв.

Цивілізація — це тіло культури, її матеріальний носій, який має не природне, а соціальне походження. Бездуховна цивілізація — жахлива річ, а культура, позбавлена матеріальної оболонки, — річ неможлива. Як засвідчує досвід, у найгіршому стані перебуває культура в країнах, які позбавлені благ сучасної цивілізації. Всім відомо, як в індустріально розвинутих країнах Заходу і Сходу (наприклад, в Японії) вміють шанувати давнину, зберігати пам'ятки історії та культури, підтримувати народні традиції, звичаї. Культурний вандалізм, манкуртизм притаманні країнам, які не засвоїли навичок Цивілізованого життя, не здатні існувати за нормами цивілізованого суспільства.

Європейський культурний регіон. Термін "Європа" географічно окреслює простір від Гібралтару на Заході до Уральських гір на Сході, і який разом з Азією становить єдиний материк— Євразію. З давніх часів ця територія була заселена різними народами і племенами. Наприклад, окрім греків, етрусків і римлян більшу частину

Західної Європи обіймали численні племена кельтів. На південно-східному узбережжі Франції проживали лігури. Багато германських племен заселяли великі простори сучасної Німеччини від Ельби до Рейну. Іспанію займали іберійські племена і ке-льтибери, Британські острови — кельти. На східному березі Ад-ріатичного моря, в Істрії, жили войовничі іллірійські племена. Землі від Карпат до Балкан належали фракійцям. Скіфи володіли великими територіями півдня нашої Батьківщини.

Поняття Європи набувало різного значення і змісту впродовж різних історичних епох. У давнину ще не існувало Європи в її сучасному розумінні. Відомо, що греки дали півострову Азійського континенту з нечітко визначеними східними кордонами ім'я міфологічної героїні Європи, тому греків стали вважати першими європейцями, а місце, де вони проживали, — Європою. З "Іліади" Гомера дізнаємося, що Європа — донька Сфінкса чи фінікійського царя, в яку закохався верховний олімпієць Зевс. Перевтілюючись у білого бика, Зевс викрадає прекрасну Європу і переходить її на острові Крит. Очевидно, ця легенда стала однією з головних підстав для сучасних істориків вважати, що з острова Крит веде походження європейська цивілізація.

В часи Середньовіччя поняття Європа набуває нового значення; її починають ототожнювати з християнством, протиставляючи культурі арабо-мусульманського світу, до якого певний час належала Іспанія. Розкол християнської Європи на Католицький Захід та Православний Схід (1054 р.) породжує тезу про певну взаємозамінність понять Схід і Європа, хоча офіційно ніхто не відлучає народи православного Сходу від європейського культурного кола.

В період Нового часу термін "Європа" вживається як синонім до Заходу, цивілізації, міського способу життя, освіченості й протиставляється варварству та Азійському світові. В XX ст. поняття Європи визначається за ідеологічною ознакою; до неї входять передусім індустриально розвинуті країни західної Європи, яким протиставляються країни соціалістичного табору. Після розвалу СРСР і падіння Берлінського муру відбувається наповнення поняття Європи новим сенсом; вона починає розумітися як єдиний соціокультурний простір.

Далекосхідний культурний регіон. Більша частина сучасного

населення далекосхідного регіону належить до трьох основних груп монголоїдної раси; північна (корінні народи Сибіру і народи північно-східного Китаю); східна (монголи та північні китайці); змішані та перехідні форми між монголоїдами й австралоїдами (південні китайці, індонезійці, народи Індокитаю, Японії).

Культурна самобутність далекосхідного регіону найкраще розкривається крізь призму китайської та японської духовної специфіки з додатками елементів індійської культури. Світоглядними орієнтирами в регіоні з давніх-давен слугували конфуціанство, даосизм, легізм, синтоїзм і буддизм. Всі вони мали величезний вплив на формування стилю мислення, способу життя і діяльності жителів регіону, були одночасно і релігіями і філософсько-практичними системами. Так, буддист не втрачав традиційних язичницьких вірувань, що увібрали в себе даосизм і синтоїзм, дотримувався настанов конфуціанства. Багато храмів стали змішаними, спільними для цих вірувань. Отже, все це — елементи, складові частини своєрідного цілого. Спробуємо дещо детальніше розглянути основні компоненти далекосхідної культури.

Китай. Територія Китаю тривалий час була майже цілковито ізольована природними географічними бар'єрами від всього іншого цивілізованого світу, в тому числі і від основної зони культурного обміну того часу — Середземномор'я. Китайський регіон десятки століть не мав постійної визначеної назви. Імперія в різні часи іменувала себе по-різному: Тянь-ся — "Піднебесна", Чжунго — "Серединна" (тобто та, що перебуває в центрі ойкумени), а часто Дайго — "Велика держава". При цьому завжди добавлялось ім'я відповідної династії, які час від часу змінювались, наприклад: Дайціньго — при династії Цінь, Даймінго — при династії Мін.

Головним, найконсервативнішим і стабілізуючим компонентом духовної культури китайців є конфуціанство. Конфуціанство — складний духовний феномен, в якому поєднались релігія, етика, естетика, теорія держави та державного правління. Час зародження конфуціанства — VI ст. до н.е., місце народження — маленьке царство Лу в центрі Китаю. Назвою конфуціанство завдячує давньокитайському мислителю Кун-цзи (або Кун Фу-цзи — "шановному вчителю Куну" на ім'я Цю, на прізвище Чжун-ні, відомого в європейському світі як Конфуцій (551 '-479 рр. до н.е.) та школі його учнів, які розвинули вчення Вчителя і стали називатись

конфуціанцями.

Понад 2000 років конфуціанство було ідеологією імператорського Китаю (паралельно поширювало вплив на інші країни регіону); воно заклало основи всього китайського способу життя, визначило принцип організації китайського суспільства; стало квінтесенцією китайської цивілізації. Будь-яке велике віровчення має певний "корпус" священних текстів, авторитет котрих немов санкціонує дії людей з огляду вищих критеріїв світопізнання; дотримувалися моральних законів. Конфуціанський канон, своєрідна "біблія" конфуціанства — це "Ші сань цзік", — "Тринадцятикни-жжя". Основа основ канону — "У цзін" — "П'ятикнижжя" ~ збірка базових знань про світ та історію, збірка, що містить у собі: "І цзін" — "Книгу перемін", "Ші цзін" — "Книгу пісень "Чуньцю" — "Весни і осені" — історичну хроніку, що ґрунтується на подіях у царстві Лу; "Шу цзін" — "Книгу історичних переказів", або "Книгу документів"; "Лі-цзи" — "Записки про ритуал", або "Записки про етико-релігійні норми".

У китайській традиції "І цзін" — це книга, в якій за допомогою різних комбінацій "ба-гуа" — восьми триграм і коротких висловлювань — пророцтв до них — вичерпно трактувалися всі можливі ситуації у світі, всі таємниці світобудови й історії людства. Лише вивченню однієї цієї книги можна було посвятити все життя.

Після "П'ятикнижжя" вивчали — "Си шу" — "Чотирикниж-жя", куди входять: "Лунь юй" — "Бесіди і судження" (Конфуція), "Мен-Цзи" — "Бесіди і судження Мен-цзи", "Да сюе" — "Велике вчення — і "Чжун юн" — "Про Серединне і Постійне". Після цього китайський книжник-конфуціанець переходив до вивчення "І лі" — "Книги обов'язків і суджень", "Чжоу лі" — "Книги суджень династії Чжоу", "Сяо цзін" — "Канону синівської шанобливості", "Ер я" — "Близького до канону" і нескінченних коментарів.

Отже, головними характеристиками конфуціанства є раціоналізм, домінування моралі над релігією, скептичне ставлення до світу надприродного і виняткова увага до етико-політичних і соціальних проблем. Конфуціанство виступило у ролі соціально-політичної доктрини і водночас етики тієї релігійної системи, що домінувала в регіоні. За функціональною значимістю воно було еквівалентне тій частині християнського вчення, яка містить соціальні принципи і моральні постулати.

Даосизм, як і конфуціанство, — одна з головних гілок

китайської культури, поява якої припадає на VI ст. до н.е. і пов'язана з іменем легендарного мислителя Лао-цзи. Головною книгою життя Лао-цзи є "Дао де дзін" ("Книга про шляхи і добродетності") — проповідь природності, життєвої спонтанності, тобто проповідь "цзи жань" — життя, яке не вимагає від людини жодних зусиль, а ґрунтується на власних природних ритмах. Практична реалізація "цзи жань" — це "у вей" — "недіяння". Для "цзи жань" немає потреби в особливому тлумаченні, тому виконання "цзи жань" — це і "бу янь" — мовчання. Для "цзи жань" також немає значення соціальний уклад, і краще б його взагалі не було або він був би "природним". Культ природності — головна відмінність лаоського вчення. Гасло цієї філософії — "Не нищи природного людським, натурального — штучним, не жертвуй собою заради придбання". Ідеал Лао-цзи полягає не у прагненні до майбутнього (європейська традиція) і не в поверненні до минулого. Його вибір — це середній путь — перебування у теперішньому, вічна рівновага і постійність — "чан".

В історії даосизму виділяють ранній (філософський), пізній (релігійний) даосизм та неодаосизм. Ранній даосизм є вченням про життя в єдності з природою, про що вже згадувалось.

На сучасний момент лаоською психофізіотехнікою активно цікавляться вчені, передусім медики. З іншого боку, в плані ідеології даоські методи розглядаються як одне з найвищих досягнень китайської цивілізації та науки, їх інтегральної частини; на рівні масової свідомості активно формується мода на "у шу".

Легізм виник і розвився разом з конфуціанством (V—III ст. до н.е.). Як і конфуціанство, він прагнув до утворення сильної і добре керованої держави. Але якщо конфуціанство на перший план висувало моральні якості людей, то легізм дотримувався державних законів і доводив, що політика несумісна з мораллю. Основними методами впливу на людей, за легізмом, повинні бути нагороди і покарання, причому останні мусять домінувати. Легізм мав величезний вплив на становлення державності в Китаї. Держава за його зразком проіснувала до XX ст.

Китайська цивілізація в процесі розвитку досягла значних висот. Достатньо лише пригадати, що багато галузей китайської промисловості недосяжні для Європи. Це, наприклад, ступінь досконалості фарби, технологія фарбування тканин, фарфор, багато матеріалів із шовку, лаковані фарби. Китайське землеробство посідає

одне з перших місць на землі. Викликають захоплення естетичні форми китайських ландшафтних садів, успіхи фармацевтики, китайські канали. Окрім цього, порох, книгодрукування, папір, компас були давно відомі китайцям і від них запозичені Європою. Китайська астрономія, наука і знання, мабуть, ніде не користувались таким високим авторитетом, як у Китаї.

Другим головним компонентом культури далекосхідного регіону є її японський різновид. Японія (японською мовою — Ніхон) — це острівна країна, яка займає низку островів японського архіпелагу приблизно на 3400 км вздовж східної частини Азійського материка. Вона має ім'я "Країни, де сходить сонце".

Вишукана самотність японської культури завдячує таким феноменам, як синтоїзм, самураї, сумо, дзюдо, театр кабукі, ікебана, чайна церемонія, декоративний сад.

Синтоїзм (у перекладі з японської означає "шлях богів") — найдавніша національна релігія японців, що оформилася в VI — VII ст. н.е. Синтоїзм пов'язаний з виникненням японського племені ямато, релігія якого мала назву синто (1 — 2 ст. н.е.). Основу синтоїзму становлять культури природи, предків та японського імператора — мікадо; віра у різні магичні сили і забобони, багато первісних шаманських і чаклунських обрядів. Основні міфи синтоїзму зафіксовані у творах VIII ст. — "Кодзікі" ("Записки про справи давнини", 712 р.), "Ніхонгі" або "Ніхонські" ("Аннали Японії", 720 р.) та "Когосюї". У міфах зібрані уявлення про походження національних божеств (камі), японської території та нації. Синтоїзм налічує близько 8 млн божеств, з-поміж яких найголовніше місце належить богині Сонця Аматерасу. Стародавня синтоїстська легенда розповідає, що Аматерасу подарувала онукові (першому японському імператору) священні дзеркало, меч і намисто з яшми. Ці три символи (дзеркало — символ знань, меч — доблесті та мужності, яшма — мистецтва, краси, гармонії) стали фундаментом духовних цінностей японців. Традиційним типом синтоїстського храму є торій, схожий на ворота з двома поперечинами. Торій вважається національним символом Японії, оскільки це один із небагатьох зразків суто японського зодчества, який існував ще до іноземних впливів.

З 1868—1945 рр. синтоїзм був державним культом. Під час Другої світової війни японські мілітаристи використовували його для розпалювання крайнього націоналізму.

Японія стала першою азійською країною, що сприйняла європейську цивілізацію. За два-три десятиліття після /крутої Світової війни вона (як і Китай сьогодні) перетворилась в одну з найбільш економічно розвинутих держав світу. Існує приказка, серцем Японія — в старому, а розумом — у новому.

Японський спосіб життя не передбачає якихось універсальних норм поведінки, проте виділяється сфера обов'язків і сфера насолод. Однією з важливих скритих пружин, що керує механізмом поведінки японців, є обов'язок честі — "гірі". Він примушує японця постійно турбуватися про свою репутацію. Японець дуже боїться поставити себе чи іншу людину у незручне становище, майже ніколи не скаже "ні".

У мистецтві далекосхідного регіону нерідко зникають такі звичні для європейців кордони між видами мистецтва. Наприклад, традиційне китайське "мистецтво пензля" є специфічним синтезом живопису, графіки, поезії, каліграфії: тут і лаконічний малюнок, і витончено виписані ієрогліфи, і поетична уява зливаються на полотні у цілісному художньому образі. В традиційних жанрах східного живопису відсутня пряма чи зворотня перспектива. Картини не мають чітко виділеного центру, в них не фіксується точка, з якої вони написані. Художник ніби розчиняється у світі, який зображає. В класичній поезії Китаю та Японії автори також уникають виражати чи якось позначати свою особистість. У віршах майже повністю відсутні особисті, займенники, а дієслова використовують так, що важко однозначно визначити ознаки суб'єкту.

Індійський культурний регіон. Індійський регіон як географічне поняття охоплює територію півострова Індостан.

У формуванні історико-культурної спільності регіону брали участь такі народи, як дравіди, арії (індоарії), перси, греки, саки, араби та ін. Тому населення сучасного індійського культурного регіону — це нащадки різних історико-культурних груп, які настільки змішалися одні з одними, неможливо визначити, де закінчується ареал одного, а де бере початок інший.

Давні перси, після вторгнення в долину Інду (VI ст. до н.е.), назвали цей субконтинент Сіндху — за назвою ріки Інд (звідси грецькі назви Індос та Індікос); у V—VI ст. його найменування — Сіндху, Шін-Туп та Інту; для мусульманських завойовників — Гіндустан — Країна індусів; у європейців того часу — Індостан. З XIX ст. країна

нарешті дістає сучасну назву — Індія.

Засадничими елементами культуротворення в регіоні слугують, з одного боку, місцева давньоіндійська культура дравідів та аріїв, а з іншого — впливи мусульманської та європейської культур.

Цивілізаційну самобутність індійського культурного регіону дослідники (зокрема, відомий індолог С-Ф-Ольденбург) пояснюють чотирма системоутворюючими принципами індоарійського походження: 1) сільською громадою, що визначає головний спосіб життєдіяльності народів регіону; 2) брагманізмом, як панівним релігійним світоуявленням; 3) кастовим устроєм як основним типом соціальних взаємовідносин; 4) санскритом як мовою культурного спілкування.

Релігія в індійському культурному регіоні — складна світоглядно-практична система світосприйняття, в якій поєднані філософські, етичні, естетичні та соціальні компоненти. До традиційних релігійно-філософських систем регіону належать ведизм, браг-манізм, буддизм, джайнізм та індуїзм. Своєрідність індійської духовності зумовлена такими поняттями, як карма, каста, дхарма, артха, кама, мокша, ахімса, сансара, атман, нірвана, брагман, майя тощо. Ці головні світоглядні ідеї та принципи пояснюють спосіб мислення і поведінки індійця, пронизують значну частину індійської літератури, образотворчого та сценічного мистецтва, храмової архітектури.

Мистецтво індійського регіону тісно пов'язане з індійською релігією і філософією, прагненням зазирнути в потойбічний світ, ототожнити себе з природою і космосом. Усі ці риси притаманні архітектурі цього регіону, зокрема пам'яткам культового призначення. Найхарактерніші з-поміж них — релікварії (ступи), колони (стамбхи), печерні храми й монастирі (чайт'я і віхара). До традиційних типів буддійських споруд відносять монастирі — віхара та храми на зразок чайт'я — місце здійснення релігійних обрядів. Буддійські ченці шукали для храмів і монастирів усамітнені, відлюдні місця. В композиції будівель великого значення надавалось інтер'єру.

Індуїстське храмовбудівництво ознаменувалося переходом до зведення храмів на будь-якому місці, ділянці. Головного значення тут набувають не інтер'єр, а зовнішні форми. В індуїстському храмі відобразилась особливість індійської релігії з її численним пантеоном богів, що відповідає земній ієрархії. Багатоповерхові пірамідальні

вежові споруди буддійських монастирів слугували прототипом індуїстської вімани. Вімана — це святилище, яке мислиться як місце перебування вже не одного (як у буддизмі), а багатьох богів чи кількох перевтілень одного й того самого бога; кожному з них відводилося своє місце. Головні боги зображувалися в оточенні нижчих за рангом і численної прислуги. Індуїстські храми були своєрідними символами: в першому випадку — влади, в другому — багатства та розкошів, у третьому -т- відвертого культу чуттєвих насолод (кама).

Арабо-мусульманський культурний регіон. Формування культурної єдності арабо-мусульманського регіону відбувалося під впливом ісламу й арабської мови. Самобутність цього духовного світу складалася у процесі культурної взаємодії арабів з підкореними ними народами Близького і Середнього Сходу, Північної Африки і Південно-Західної Європи (VII — X ст.н.е.). На території Аравійського півострова арабо-мусульманській культурі передувала культура доісламських арабів (кочове і землеробське населення), що переважно була політеїстичною. В IV—VI ст.н.е. вона зазнала впливу давньоєменської, сирійсько-елліністичної, іудейської, іранської культур.

Іслам як феномен історії світової культури — синкретичне релігійне утворення, де реалізувалась спроба інтегрувати на основі пізньородоплемінного суспільства різні верстви культурних традицій і течій Сходу, у тому числі найзначніших і найвпливовіших у цьому регіоні іудаїзму та християнства. Утворення величезної мусульманської імперії (632 — 661 рр.) відбувалося внаслідок завоювання і захоплення більшої частини середземноморських володінь Візантії та Риму, практично всього сасанідського Ірану. Отже, тут мала місце політична, а з нею і культурна інтеграція двох частин середземноморсько-азійського світу, які не об'єднувались вже близько 1 тис. років — з часів розпаду імперії Александра Македонського та його сподвижників. Хоча, зазначимо, ісламський світ був відкритий і в сторону Сходу, мав численні зв'язки з індійським субконтинентом, був добре обізнаний з основними напрямками і течіями індійської культурної традиції.

Охарактеризуємо основний культуротворчий чинник у регіоні. Іслам виник на початку VII ст. в Аравії. Це наймолодше за часом народження і найпізніше за часом поширення релігійне вчення, що сповідує палку віру в єдиного бога Аллаха. Традиційно іслам

відносять до класу так званих світових релігій (нарівні з буддизмом і християнством). Мусульмани проживають практично на всіх континентах і становлять більшість населення країн Азії й Африки. В перекладі з арабської мови "іслам" означає покірність, "мусульманство" (від арабського "муслим") — "той, хто віддав себе Аллаху". Засновник ісламу — арабський пророк Мухамед — (Мухаммед або Магомет — 570—630 рр.), тому іслам інколи називають магометанством. Головною священною книгою мусульман є Коран (від араб, "аль-куран" досл. — "те, що читають"). За легендою, Бог передав текст Корану людям через пророка Мухамеда; відтак Мухамед не є автором Корану, він лише його отримав через Божого архангела Гавриїла. В ісламському світі Коран вважається абсолютною універсальною цінністю, здатною задовольнити всі потреби людини і суспільства, вищою нормою в будь-якій сфері соціокультурного життя (права, політики, економіки, науки, індивідуальної чи колективної моралі). Зміст Корану остаточно сформувався приблизно в середині VII ст. Головними структурними елементами Корану є сури (або розділи) та аяти (вірші, з яких складаються сури).

Головною сакрально-архітектурною формою арабо-мусульманського світу є "масджид" — мечеть (молитовний дім). Серед них | дві вважаються особливими святинями ісламу, це — мечеті, що розмістились на землі Ієрусалиму — Куббат-ас-Сахра — "Куполі Скали" — і аль-Масджид аль-Акса — "Крайня (або Дальня) мечеть". Основні елементи мечеті — величезний купол — напівсфера на високому барабані; стрільчасті, легкі арки; кам'яні візерунчасті віконні решітки, кольорова мозаїка; дивовижний орнамент. Ззовні стіни мечеті прикрашають письмена з божественними іменами та знамениті арабески. Арабески — це особливі орнаменти і у вигляді дивовижних візерунків зі стилізованих рослинних мотивів чи надписів — уривків з Корану — і у вигляді комбінацій геометричних фігур — сполучень багатокутників і зірок. До традиційних типів споруд арабо-мусульманського регіону, окрім мечеті, належать: мінарет, ханака, медресе, караван-сарай тощо.

З розвитком культової архітектури були вироблені такі естетичні поняття — символи: 1) "джамаля" — божественна досконала краса — купол мечеті; 2) "джалал" — божественна велич (велич \ не, піднесене) — це мінарети; 3) "сіфат" — божественне ім'я — ||

письмена на зовнішніх стінах мечеті.

Провідними жанрами художньої культури в регіоні є орнаментальне, декоративне мистецтво; мистецтво письма — каліграфія; мистецтво слова — слово Корану; поезія.

В культурі арабо-мусульманського регіону доісламського періоду провідна роль належить фольклору — поетична творчість бедуїнських племен у піснях і віршах. Поезія бедуїнів (бедуїн від араб, бадауїн — житель пустелі, кочівник) стала традиційною основою всієї поетичної культури мусульманського регіону. Так, упродовж століть верховенства ісламу в арабській художній культурі зберігається такий рід архаїчного арабського віршування, як касида, що походить з доісламського періоду поезії бедуїнів. Особливість касиди полягає в тому, що вона обов'язково містить: 1) прославлення героя; 2) опис тварин і природи; 3) почуття любові до покинутого рідного краю.

Культ вина викликає особливий інтерес і подив при вивченні арабо-мусульманської культури бо, як відомо, іслам — головний культуротворчий фактор в регіоні, від початку свого зародження запровадив сувору заборону на хмільні напої. Дещо іншим було ставлення до вина у суфізмі.

Тропічноафриканський культурний регіон. Африканський регіон характерний великою різноманітністю культурних процесів, детермінованих соціальними, історичними, природними і етнопсихологічними факторами. Існує давнє і глибоке розходження історичної долі народів окремих частин Африки, яке позначилось і на розбіжності їх культур. .\!

Упродовж багатьох століть у Африці чітко простежується дія двох сторін одного історико-культурного процесу: з одного боку — поширення культурних контактів африканських народів з народами інших регіонів передусім з арабо-мусульманським і європейським регіонами; з іншого — обмін культурною інформацією між локальними африканськими культурами, їх взаємозбагачення. Безперечно, цей поділ умовний. Своєрідність африканського культурного регіону полягає в тому, що ці дві тенденції взаємопереплітаються, створюючи самобутні духовно-культурні феномени.

Якщо ж розглядати історико-культурний процес в африканському регіоні з погляду його внутрішньої дискретності, у ньому можна виділити шість історико-культурних областей, що мають специфіку. До першої можна віднести країни Північної Африки. В

стародавні часи тут відбувалася зміна впливів низки культур: єгипетської, пунічної, античної — у її грецькому, еллінському і римському варіантах, візантійської, турецької, арабської. Все це привело до органічного переплетіння елементів цивілізації Заходу і Сходу, традицій Середземномор'я, Ісламського світу й місцевого африканського середовища.

Друга історико-культурна область охоплює країни Північно-Східної Африки (Ефіопія і Сомалі). В далекому минулому тут відбулося змішання Ісцевих кушитомовних племен з семітомовними переселенцями з Аравії, що привело до активних процесів взаємодії культур Єгипту, Мероє з культурою Аксума.

Третя історико-культурна область — країни Західної і частково Центральної Африки. Етнокультурне різномайття цієї сфери величезне. Однак тривале перебування у складі стародавніх і середньовічних державних утворень — Гана (III — XI ст.), Малі (XIII — XV ст.), Сонгай (XV — XVII ст.) та інших, активні міграційні процеси, тривалі економічні та культурні контакти сформували в їх культурах деякі спільні риси. В наші дні традиційні культури різних народів не лише зберігаються, а й розвиваються на рівні окремих етносів (волоф, йоруба, ігбо, хауса та ін.), а також у межах держав.

Четверта історико-культурна сфера охоплює країни Центральної та Східної Африки, заселені бантумовними народами. Для неї властиві тенденції, подібні до третьої сфери (за винятком Танзанії).

П'яту сферу становить південь континенту — Південно-Африканська Республіка (ПАР). Політика апартеїду з його системою відокремленого існування рас упродовж тривалого часу деформувала етнокультурні процеси. Наявність у країні африканських етносів, що становлять більшість населення, африканерів, англопівденноафриканців, індійців та інших представників азійських народів, створює надзвичайно складну ситуацію для культурного розвитку.

Шоста історико-культурна область представлена островами Атлантичного та Індійського океанів, які оточують Африку (Мадагаскар, Маврікій, Реюньон, Сан-Томе і Прінсіпі та ін.). Характер етнокультурних процесів у острівних державах надзвичайно складний, що пояснюється етнічною та расовою строкатістю. Основна риса етнокультурних процесів — високий ступінь міжетнічного змішування і формування креольських культур (за винятком Мадагаскару).

Різноманітність африканських культур очевидна, як очевидно і те, що їх єднає дещо більше, ніж географічна ознака. Це загальне полягає в космології, релігійних поглядах і фольклорі, у ставленні до предків, дітей, а також у сімейних відносинах.

Велика сім'я в тропічноафриканському регіоні водночас є і одним з важливих елементів, що цементує внутрішню цілісність його культури, і суттєвим елементом африканського суспільства. Відносини у сім'ї ґрунтуються на кровних зв'язках, шлюбі, а також на ритуальних чи містичних зв'язках (ініціаційні групи, братерство за кров'ю, клятви тощо). У людини одночасно може бути декілька 3 батьків, матерів залежно від широти родинних зв'язків. Сім'я в Африці пов'язується з трьома рівнями людського існування: вона, складається з померлих членів, живих і ще ненароджених. До інших елементів соціальної організації можна віднести і общину, рід, касту, традиційні сімейні групи і верстви, тобто традиційні соціальні структури й інститути Африки.

Латиноамериканський культурний регіон. Формування історичного латиноамериканського регіону відбувалось на основі взаємодії різноманітних етнонаціональних і расових елементів, з одного боку, тубільного населення, а з іншого — вихідців із європейського (іспанці, португальці, англійці, французи, голландці), африканського, далекосхідного та індійського регіонів. Тому коріння латиноамериканської специфіки слід шукати у процесі метисації, що означає злиття у нове ціле різних культурно-етнічних елементів. Вихідним пунктом усього було зіткнення двох світів: корінного населення та іберійських колонізаторів і початок взаємодії між ними.

Термін "латинський" відображає спільну латинську основу романських мов (іспанської, португальської та французької), якими розмовляє більшість населення регіону, і він, звичайно, є умовним.

Територія Латинської Америки була заселена близько 25-30 тис. (за деякими даними, 60-70 тис.) років тому вихідцями з Азії. У III-IX ст. н.е. в регіоні склались два центри цивілізації — Мезоамерика й Андська область, де виникли ранні держави з високорозвинутими культурами (Теотіхуахан, Чічен-іца, Наска та ін.).

До відкриття Америки європейцями її населяли індіанські племена і народності, з-поміж яких були творці високорозвинутих цивілізацій: майя та ацтеки — в Мезоамериці, інки — в Андській області". Вони освоїли величезні території, домоглися значних успіхів

у землеробстві, знали багато ремесел, володіли будівельною технікою, мали великі пізнання в мореплавстві, астрономії, математиці, медицині, зробили значний внесок у світове мистецтво. Завдяки американським індіанцям, у практику світового землеробства ввійшли кукурудза, картопля, квасоля, помідор, гарбуз, какао, ананас, соняшник, арахіс, ваніль тощо. Ними були відкриті каучук, винайдене письмо, створені досконалі календарні системи. Народи стародавньої Америки створили багатоманітну за жанрами літературу, що дійшла до нас у вигляді фрагментів рукописів: міфологічний та історичний епос, філософська і любовна лірика, пісні, казки тощо. Високого рівня розвитку досягло мистецтво архітектури, кам'яної скульптури, настінного живопису, розписної і фігурної кераміки.

Внаслідок колоніальних завойовницьких війн більшість племен індіанців були знищені. Лише деякі народи (кечуа, аймара, гуарані, науа та ін.) зуміли частково зберегти культуру й етнічну територію. Досвід тубільних народів утримував чимало цінного. Це і почуття колективізму, взаємодопомоги, відчуття нерозривного живого зв'язку з рідною землею і дивна стійкість до життєвих незгод, і вироблене впродовж віків вміння виживати в умовах жорстокого гноблення.

Іспанська культура була перенесена до Америки як суперечлива єдність консервативного та прогресивного. Перше пов'язане з деспотизмом королівської влади, відсутністю навіть елементарних правових гарантій, повного регламентацією життя суспільства, а також спадщиною фанатизму та релігійної нетерпимості, уособленої в інквізиції. Прогресивна тенденція була представлена гуманістичними колами діячів іспанської культури і позначена волелюбним духом іспанського народу, що загартувався впродовж 800-річної боротьби за визволення, традиціями обцинних і міських вольностей, особистої волі селянства та муніципального самоуправління.

Тема 2. Європейська культура та мистецтво: Греція, Італія, Франція та Іспанія

План:

1. Роль Давнього Єгипту у виникненні європейської культури
Зародження науки і мистецтва

2. Межиріччя (Месопотамія) — одна з найдавніших цивілізацій світу.

3. Культура та мистецтво Давньої Греції

4. Культура та мистецтво Італії

4.1. Образотворче мистецтво епохи Відродження

4.2. Італійська опера

4.3. Італійське кіно

5. Культура та мистецтво Франції

6. Культура та мистецтво Іспанії

6.1. Асиміляція східної і західної культур — підгрунття мистецтва Іспанії

6.2. Видатні живописці Іспанії

6.3. Антоніо Гауді-і-Корнет — видатний архітектор-новатор ХХ ст.

Мистецтво давніх цивілізацій — Давнього Єгипту та Межиріччя — стало джерелом розвитку світової культури. Більшість сучасних витворів мистецтва так чи інакше пов'язані із творчими здобутками цих народів. Грецькі майстри багато чого запозичили з мистецтва Єгипту та Межиріччя, а сучасна європейська культура — нащадок грецької. Саме тому дослідження художньої спадщини цих народів є надзвичайно важливим для нас.

Провідним видом мистецтва Давнього Єгипту була архітектура, яка разом з іншими видами мистецтва утворила прекрасну гармонійну єдність. У мистецтві Давнього Єгипту вперше виникло багато класичних архітектурних форм — піраміда, обеліск, колона, нові види скульптури та живопису. Основною ознакою єгипетської архітектури є

монументальність. Повне уявлення про характер і велич єгипетської архітектури дають піраміди в Гізі — величезні гробниці фараонів Хеопса, Хефрена, Мікерина, що склали основу величезного поховального комплексу з поминальними храмами фараона та невеликими пірамідами царських родичів. До цього архітектурного ансамблю належить також найвідоміший витвір скульптурного мистецтва єгиптян — Великий Сфінкс, який є найбільшим кам'яним монолітом у світі.

Іще одним із найяскравіших надбань Єгипту було винайдення системи нарисного (піктографічного) письма, де простежувався стійкий зв'язок між зображенням і змістом. Давньоєгипетські зображення і написи утворюють міцний художній синтез, що свідчить про зв'язок писемності з образотворчим мистецтвом. Винахід нарисного письма є найбільшим внеском давніх єгиптян у світову цивілізацію й культуру, а давньоєгипетська література помітно вплинула на художню творчість інших давніх народів.

Культура Давнього Єгипту є однією з найстаріших і унікальних культур Сходу. Вона значною мірою вплинула на історичний і культурний розвиток народів Передньої Азії, античної Греції та Давнього Риму.

Найвідоміші давні держави цього регіону Ассирія та Вавилонія славилися високим рівнем художньої культури.

Художня культура войовничої Ассирії активно переймала мистецькі надбання підкорених народів. Але, поєднавши та переосмисливши чужі традиції, ассирійці створили на їхній основі власне самобутнє мистецтво. Наприклад, в архітектурі застосовувались усі відомі на той час типи споруд, та ассирійські митці по-новому ставились до самого архітектурного комплексу: його серцем став не храм (як це було в Єгипті), а царський палац. Саме із цим видом будівель пов'язаний розвиток мистецтва Ассирії. Прикрашаючи палаци, ассирійці віддавали перевагу рельєфу. Багатофігурні композиції із зображенням міфологічних, жанрових і батальних сцен, виконані в рельєфі на плитах із мармуроподібного вапняку, визначили самобутність ассирійського скульптурного мистецтва.

Вавилон залишався одним із найбільших культурних центрів протягом майже двох тисяч років. Його архітектура і скульптура вирізнялися надзвичайною красою й досконалістю. Кращі взірці вавилонської архітектури — славетні зикурати (масивні споруди у формі поставлених одна на одну зрізаних пірамід, що звужувалися догори).

Відомості про одну із таких споруд — зикурат Етеменанки — увійшли до біблійної притчі про Вавилонську вежу, що мала сягнути небес.

Справжнім шедевром давнього архітектурного мистецтва є так звані Висячі сади Семіраміди, що належать до семи чудес світу. За давніми переказами ця архітектурна споруда нагадувала вічно квітучий зелений пагорб. Самобутнє, високохудожнє для свого часу мистецтво Ассирії та Вавилонії є яскравою сторінкою в історії мистецтва Давнього світу. Мистецькі традиції прадавніх держав Межиріччя здійснили потужний вплив на розвиток мистецтва багатьох країн Близького Сходу.

Мистецтвознавці не випадково відводять особливе місце Давній Греції. Її мистецтво стало відправною точкою в розвитку культур інших народів. Антична Греція визначила людину як прекрасне й досконале творіння природи, як міру всіх речей. Художні надбання еллінів стали основою для європейської культури.

Художня культура греків, а пізніше Риму визначила вихідну точку відліку для філософії, науки, мистецтва. Майже на кожному етапі розвитку європейського мистецтва простежується звернення до унікального доробку, який залишила по собі античність.

Греція — колыска мистецтв. Мистецька спадщина греків величезна. Давньогрецька культура має три періоди розвитку: архаїчний, класичний та елліністичний.

Протягом архаїчного періоду Греція поступово випередила у своєму розвитку сусідні культури. На зміну палацам і фортецям прийшли численні культові споруди, храми. Серед споруд того часу відомі храм Аполлона в Сиракузах, храм Гери на острові Самос й одне із семи чудес світу — храм Артеміді в Ефесі.

Кульмінацією розвитку давньогрецької культури став її класичний період. Вихідною точкою мистецьких пошуків греків у цей період було ідеальне єднання фізичної краси та духовної досконалості, утвердження ідеалу прекрасної, гармонійно розвиненої людини. Цей образ існував у єднанні з навколишнім світом, який поетична фантазія давніх греків населила міфологічними істотами і богами.

Славу класичного мистецтва Греції становили комплекс Акрополя в Афінах, храм Артеміди в Ефесі, мавзолей у Галікарнасі, скульптурні твори Мірона, Фідія, Скопаса, Лісіппа, літературні твори Есхіла, Софокла, Еврипіда та Аристофана.

Основою архітектурного мистецтва Давньої Греції є доричний, іонічний і коринфський ордери. Загалом об'ємно-планувальне рішення будівель було однаковим, а відмінність між ними визначалася формою колон, пропорціями й архітектурними деталями.

Надбання давньогрецької архітектури найбільш яскраво втілені в грецьких храмах, які й донині є взірцями вишуканості й краси.

Пізній період давньогрецького мистецтва, еллінізм, характеризувався поєднанням античних і давньосхідних рис. Вплив культури Давнього Сходу на розвиток елліністичної культури виявив себе у внесенні до неї ряду нових ідей і досягнень. В елліністичній архітектурі з'явився новий тип громадських будівель — величезні бібліотеки та інженерні споруди. Яскравим прикладом таких споруд був відомий Александрійський маяк на острові Фарос.

В елліністичний період відбувся розвиток й одного з провідних видів грецького мистецтва — скульптури. Найвідомішими скульптурними школами були пергамська та родоська.

Видатні скульптори

Мистецтво Греції вперше в історії світової культури утвердило реалізм як абсолютну норму художньої творчості. Метою давньогрецького мистецтва стало створення краси, яка рівнозначна добру, духовній і фізичній досконалості людини, оскільки творений мистецтвом ідеал викликає в людини прагнення до самовдосконалення.

Великий скульптор Мирон, який працював в Афінах у середині

V ст. до н.е., у скульптурах атлетів передавав не тільки рух, але й перехід від однієї стадії руху до іншої. Таким є його відомий «Дискобол». У ньому виявився контраст фізичного пориву і душевного спокою, але саме така невідповідність підкреслює шляхетність образу.

Найвідоміший скульптор античної епохи, творець монументальних статуй — Фідій. Він повністю опанував і вдосконалив технічні досягнення попередників. До його творів належали величезні статуї Зевса (храм в Олімпії), Афіни Парфенос (Афінський Акрополь). Ці статуї проголошували віру людини в можливість існування гармонії не в уявному, а в реальному світі. А його скульптури фронтонів Парфенону — справжнє Творчість грецького скульптора Лісіппа завершує мистецтво пізньої класики. Геніальність митця полягає в тому, що він надав скульптурі реалістичності і природної правдивості. Працював скульптор лише в бронзі, створюючи динамічні статуї й скульптурні групи.

Греція є батьківщиною європейського театрального мистецтва. Театр у грецьких містах виник у V—VI ст. до н.е. і був пов'язаний із культом могутнього бога родючості Діоніса. На його честь греки влаштовували великі урочистості, під час яких виконували культові пісні (дифірамби), що містили елементи діалогу й театралізованого дійства. Згодом такі релігійні обряди перетворилися на самостійний вид мистецтва — театр, призначенням якого було вдосконалювати духовний світ особистості.

Театральні вистави відбувалися під час великих державних свят. Протягом трьох днів, з ранку до вечора, в амфітеатрах Давньої Греції демонстрували вистави, що мали характер змагань між трьома трагічними та трьома комічними поетами. Переможців визначали судді. Усі ролі постановки виконували чоловіки. їхні обличчя були закриті масками, вираз яких відповідав характеру того чи іншого персонажа.

У VII—V ст. до н.е. на узбережжі Чорного моря виникли містадержави, засновані греками в межах сучасної території України: Керкінітида (нині Євпаторія), Тір, Ольвія, Херсонес (пізніше Корсунь), Феодосія, Пантикапей (нині Керч).

У містах Північного Причорномор'я, як і всюди в Елладі, будувалися театри для проведення діонісійських свят, але на цей час тільки в Херсонесі виявлені архітектурні залишки театру. Мешканці міста побудували кам'яний театр у III ст. до н.е., де постійно проводилися Діонісії та інші різноманітні свята.

Найдавніші свідчення про театри в містах Боспору належать до IV ст. до н.е. Можна тільки здогадуватися, що в театрах Північного Причорномор'я ставили твори уславлених грецьких драматургів і місцевих авторів, а дія п'єс відбувалася на північних берегах Чорного моря. До нашого часу збереглася лише одна трагедія Еврипіда «Іфігенія в Тавриді», а за назвами й короткими цитатами відомі трагедія Софокла «Скіфи» та комедія Антифана «Скіфи і таври». Діонісійські та інші свята в театрах Ольвії, Херсонеса і Боспору супроводжувалися виставами трагедій і комедій.

До нашого часу дійшли імена видатних письменників Давньої Греції, чиї твори мали великий успіх у театрах різних міст-полісів: Есхіл, Софокл, Еврипід, Аристофан.

Давньогрецька культура значною мірою вплинула на розвиток європейської цивілізації. Надбання грецького мистецтва частково лягли в основу естетичних уявлень наступних епох. Давньогрецька міфологія та література вже багато століть надихає письменників, художників та композиторів. Значення культури еллінів настільки велике, що часи її розквіту часто називають «золотим віком» людства. Ця культура найлюдяніша, вона дарує нам мудрість, красу та мужність.

Італія — країна, з якою пов'язане становлення європейської культури. В античні часи на її теренах існувала Римська імперія, що відіграла значну роль у розвитку багатьох народів. Спираючись на традиції давньогрецького мистецтва, римляни не тільки збагатили надбання греків, але й додали до них власні художні здобутки. Римська культура поширювалася на значну частину Європи, Північної Африки, Близький Схід та інші землі.

Епоха Відродження — найяскравіший період європейського мистецтва від античних часів. Це нова сторінка в історії художньої культури Європи. Епоха Ренесансу розпочалася в Італії. На цьому

етапі італійцям належить провідна роль у розвитку європейського мистецтва.

Високе Відродження відзначене появою надзвичайно талановитих особистостей, творчість яких стала великим відкриттям у європейській культурі й до сьогодні залишається взірцем неперевершеного мистецького генія. Мистецтво Відродження в Італії уособлюють три видатні особистості — Леонардо да Вінчі, Рафаель і Мікеланджело. Ці майстри втілювали головні складові культури своєї епохи: Інтелект, Гармонію, Миць.

У добу Ренесансу суттю нової культури стала античність. Вона сприймалася як найвищий авторитет, ідеал людської досконалості, у світлі якого оцінювалася сучасність. Відродження поновило самоцінність живої, чуттєвої людини, але не обмежувалося античним уявленням про красу. Краса визначалася передусім як гармонія матеріального і духовного, тіла і душі, людини і навколишнього світу. Вважалося, що краса людини залежить не лише від зовнішньої досконалості її тіла, а й значною мірою від внутрішньої краси особистості.

Леонардо да Вінчі. Його вважають засновником живопису Високого Відродження. Творчість митця залишила помітний слід не лише в мистецтві, а й у науці, техніці. Живописець, скульптор, архітектор — Леонардо був іще природознавцем, механіком, інженером, математиком і зробив чимало відкриттів, що на багато століть випередили свій час.

Учений за покликанням, Леонардо да Вінчі залишався ним і в мистецтві. Він став першим художником, для якого зображення людського тіла стало наукою. Яскравим свідченням цьому є численні анатомічні рисунки. Досконало пізнавши природу людини, Леонардо міг точно передати людську фігуру в найскладніших і водночас найвиразніших ракурсах.

Прагнучи досягти природної досконалості зображення й донести до глядачів глибокий психологічний зміст образів, митець здійснив ряд винаходів і вдосконалень у сфері образотворчого мистецтва. Одним із таких винаходів є славетний живописний прийом *сфумато* — пом'якшення обрисів фігур та предметів, що дозволяє передати

навколишнє світлоповітряне середовище. Окрім того, видатний митець виявився одним із тих художників, які першими почали писати олійними фарбами, відмовившись від традиційної на той час темпері.

Новаторство митця проявилось і в реалізації творчого задуму. Леонардо да Вінчі відійшов у живописі від традицій, які довго визначали особливості біблійного жанру. Якщо раніше центральні образи Євангелія (Христа, Діви Марії, Іоанна Хрестителя та ін.) були сталими і трактувалися різними художниками майже однаково, то Леонардо повністю оновив їхнє сприйняття. Наприклад, замість урочистої скорботної Діви Марії, що велично сидить на престолі, з'явився образ ніжної юної матері, яка щиро радіє своєму немовляті («Мадонна Бенуа», «Мадонна Літта»). А Ісус постав в образі зворушливої дитини, яка пізнає світ («Свята Анна з Марією та немовлям Христом», «Мадонна Бенуа»).

Живописна спадщина Леонардо да Вінчі невелика. Загалом вона налічує близько п'ятнадцяти творів. Проте кожен із них — шедевр світового масштабу. Серед найвідоміших — монументальна фреска «Темна вечеря» та портрет Мони Лізи (Джоконди).

Фреска «Темна вечеря» — це настінний розпис у приміщенні трапезної зали домініканського монастиря Санта Марія делле Граціє.

Композиція фрески побудована на чітко вимірних математичних розрахунках. Художник зорієнтував перспективу фрески на глядача, тому перспективне скорочення бокових стін, зображених на картині, візуально продовжує реальний простір трапезної. Складається враження, ніби дійство, описане в Євангелії, відбувається безпосередньо в цьому приміщенні.

Мікеланджело Буонарроті — один із найвидатніших майстрів епохи Відродження, творчість якого вплинула не лише на мистецтво Ренесансу, а й на весь подальший розвиток світової культури.

«П'єта» («Оплакування Христа»), яка розташована в римському соборі святого Петра, — перший серйозний твір Мікеланджело. Але робота над ним викликала в майстра безліч особистих сумнівів і невдоволення собою. Проте саме «П'єта» увічнила славу автора. У цьому творі Мікеланджело спромігся вирішити надзвичайно складне композиційне завдання: передати трагічний зміст, не порушивши

відчуття гармонійності й природності (Марія тримає на колінах Христа, як тримала б немовля). Важливою особливістю скульптури є внесення в образ Марії глибокого психологічного начала. Митець показує живу материнську скорботу, не божественну, а реальну.

До найвідоміших творів Мікеланджело належить статуя «Мойсей», зроблена майстром для гробниці папи Юлія II. Ця робота свідчить про зміну пластичного стилю Мікеланджело: статую слід обходити півколом, щоб побачити, як змінюються різні пластичні мотиви й виникають численні варіації в емоційно-драматичному задумі образу.

У художньому ансамблі Капели Медичі Мікеланджело досяг неперевершеного повного злиття елементів архітектури й скульптури. Кожен із надгробків є нерозривною частиною не тільки стіни, до якої він прилягає, але й усього ансамблю капели. Як скульптура тут не уявляється без архітектури, так і архітектура не існує без скульптури. Почуття трагічного напруження й болісного конфлікту, що відразу передається глядачеві, стало головним у цьому ансамблі. Алгоричні фігури на саркофагах — «Ніч», «День», «Ранок» і «Вечір» — покликані втілити ідею митця про швидкоплинність часу.

Останні скульптурні творіння Мікеланджело — «П'єта з Палестрини» у Флорентійському соборі й «П'єта Ронданіні» — яскраві свідчення того, як далеко відійшов Мікеланджело від художньої мови своїх колишніх творів. У їхньому вигляді та характері почуттів виявилися риси простої людяності. Якщо для творів попереднього періоду характерною рисою образів була краса людини, яка переживає складні почуття, то тепер у композиції стали привалювати драматизм й емоційність твору.

Рафаель Санті. Його творчість і понині сприймається як один із краших взірців естетичної досконалості. Твори Рафаеля сповнені гармонії і світла, любові до життя. Художник створив «універсальний образ» прекрасної людини, досконалої фізично й духовно.

Головною відмінністю Рафаеля як живописця є те, що його творчий шлях — це постійне самовдосконалення. Молодий художник зумів узагальнити найкращі мистецькі здобутки своїх талановитих попередників (П'єтро Перуджино, Леонардо да Вінчі, Мікеланджело

Буонарроті) і збагатити їхній досвід власною майстерністю.

Почерк Рафаеля постійно змінювався: від ніжних ліричних образів, у яких помітний вплив живописних традицій раннього Ренесансу («Мадонна Конестабіле», «Заручення Марії», «Сон лицаря»), до величних і прекрасних, які втілили кращі ідеали Високого Відродження («Афінська школа», «Преображення Господнє»). Усім творам великого майстра властиве дивовижне відчуття гармонії, світла, вишуканості.

Рафаеля часто називають співцем жіночої краси. І це не випадково. Тема жіночності, світлої материнської любові була головною в його творчості. Художник створив цілий ряд картин, головним образом яких стала Мадонна («Мадонна зі щиглям», «Сикстинська Мадонна», «Мадонна серед зелени», «Мадонна з гвоздику» та ін.).

Більшість найвідоміших полотен Рафаеля, де зображені Марія з немовлям Ісусом, належить до періоду, коли митець мешкав у Флоренції. Кращим твором флорентійського періоду є «Мадонна з Немовлям та святим Іоанном Хрестителем на фоні пейзажу» («Прекрасна садівниця»). Перед глядачем розкривається сцена спілкування молодої матері з двома немовлятами. Усе навколо дихає спокоєм і ніжністю.

Особливого розквіту мистецтво Рафаеля набуло в Римі, куди він був запрошений папою Юлієм II, щоб розписати фресками стіни парадних залів Ватикану — Станца делла Сеньятура. Темою розписів було обрано чотири сфери духовної діяльності людини, які й визначили назви фресок: теологія («Диспут»), філософія («Афінська школа»), юриспруденція («Мудрість, Міра та Сила») і поезія («Парнас»). Виконуючи замовлення Ватикану, Рафаель показав себе надзвичайно талановитим художником-монументалістом.

«Афінська школа» — прекрасний твір Рафаеля. Фреска уславлює могутність розуму, свободу філософської думки. Усі елементи композиції гармонійно врівноважені, проникнуті глибоким змістом.

Італійське музичне мистецтво найяскравіше виявило себе в опері. Вона виникла наприкінці XVI ст. як спроба відродження

давньогрецької трагедії у вигляді музичної драми і була реалізована на початку XVII ст. у творчості К. Монтеверді («Орфей», «Аріадна» та ін.). Із цього часу опера понад сто років була головним жанром музичного мистецтва Європи, причому тон задавали саме італійські композитори. У XVIII ст. опера набула ознак класицизму, а композитори неаполітанської оперної школи, зокрема А. Скарлатті, започаткували оперу-серіа. Зародившись як «драма під музику», опера до початку XIX ст. перетворилася на музичну виставу, в сюжет якої органічно вписували арії.

Протягом XVII—XIX ст. в італійському оперному мистецтві провідним вокальним стилем було *бельканто* («красивий спів»), що потребує досконалої техніки володіння голосом, емоційної насиченості співу. Але вже на початку XIX ст. естетичний та стилістичний аспекти бельканто поступово стали втрачатися, а згодом зникли. Востаннє прояви бельканто можна знайти в ранній творчості Дж. Верді.

Джоаккіно Россіні. XIX ст. називають «золотим віком» італійської опери. Першим великим композитором нової формації був Дж. Россіні, який блискуче писав і серйозні, і комічні опери. Донині популярні його комічні опери «Італійка в Алжирі» і знаменитий «Севільський цирульник». Загалом перу Россіні належать 39 оперних творів.

Джузеппе Верді. Найбільшим італійським оперним композитором був Дж. Верді, який упродовж свого життя написав низку безсмертних творів — від «Оберто» до «Дона Карлоса». Найбільше прославили ім'я Верді опери «Ріголетто», «Трубадур» і «Травіата», у яких мелодійне багатство поєднується з глибиною людських переживань. До вершин творчості Верді також належать опера «Аїда» і два шедеври за мотивами шекспірівських п'єс — «Отелло» і «Фальстаф».

Джакомо Пуччіні. Гідним спадкоємцем Верді був Дж. Пуччіні, який вніс в оперу свій блискучий дарунок мелодиста. Перший успіх принесла Пуччіні опера «Манон Леско», а опери «Богема», «Туга» і «Мадам Баттерфляй» увійшли до золотого фонду оперної класики. Із відходом Пуччіні завершилася велика лірико-драматична традиція італійської опери XIX ст.

В усьому світі італійський кінематограф відомий завдяки високому «авторському» кіно таких режисерів, як П'єр Паоло Пазоліні, Федеріко Фелліні, Бернардо Бертолуччі, Лукіно Вісконті й Мікеланджело Антоніоні. Фільми цих режисерів назавжди увійшли до золотого фонду світового кінематографу й стали джерелом натхнення для нових поколінь режисерів.

У 1912—1913 рр. Італія визначилась як провідна кінематографічна країна. Це роки найбільшого розквіту італійського німого кіно. Однак зліт його був стрімким і недовгим. До 1914—1915 рр. воно вже пережило свій «золотий вік», приголомшивши не тільки італійського, а й закордонного глядача красою перших кінозірок, розкішно й постановочними ефектами. Як приклад можна навести стрічку «Као грядеші» режисера Е. Гуаццоні. Цей та подібні до нього фільми, що мали величезний успіх, абсолютно заступили посправжньому значні картини — «Загублені в темряві» М. Мартольдо і «Ассунта Спина» Г. Серени, які стали першими віхами на шляху італійського реалістичного кіномистецтва. Італійський кінематограф здобув усесвітнє визнання після Другої світової війни, що сприяло стабільному розвитку кіномистецтва.

До перших зразків неореалістичних фільмів належать роботи режисерів: Роберто Росселіні «Рим — відкрите місто», «Диво»; Вітторіо де Сіка «Шуша», «Викрадачі велосипедів»; Діно де Лаурентіс «Гіркий рис», а також фільм Фелліні «Дорога».

Показником тематичного розмаїття італійських кінофільмів 1960-х років є сатирична комедія П'єтро Джермі «Розлучення по-італійськи» і реалістичний фільм Пазоліні «Євангеліє від Матвія». Фелліні дедалі більше розкривав світ фантазії в таких фільмах, як «Вісім із половиною», «Джув'єтта і духи». Італійського режисера Франко Дзефф'єреллі називають «шекспірознавцем». Екранізація «Ромео і Джульєтти», нагороджена премією «Оскар», принесла режисерові справжній тріумф.

У XVIII ст. в італійському місті Болонья славилася Філармонічна академія, заснована 1666 р. Академія була не тільки навчальним, скільки атестаційним закладом. Пізніше вона перетворилася на один із найбільших європейських центрів музичної освіти. Титул члена Болонської академії був дуже почесним як для

італійців, так і для іноземних композиторів

Культура Франції відіграла значну роль у розвитку європейського мистецтва.

Вона подарувала світові такі відомі види мистецтва, як балет і кіно, французькі живописці започаткували провідний стиль образотворчого мистецтва кінця XIX ст. імпресіонізм, що розпочав нову еру в художній культурі країн Європи.

До надбань французького народу належить також збагачення циркового мистецтва новими жанрами та поява видатних шансоньє, яких шанують по всьому світу.

Тривалий час Франція мала статус однієї з наймогутніших і найрозвинутіших європейських країн, а її мистецтво було взірцем для культурного розвитку інших народів. Зокрема, прикладом для створення ландшафтного дизайну багатьох відомих палаців та маєтків Європи став прекрасний палацово-парковий ансамбль Версалю. Окрім того, вишуканий смак французів уже кілька століть є орієнтиром для законодавців моди різних країн.

Як окремий вид сценічного мистецтва балет виник у Франції в XVII ст. Правила виконання балетних танців уперше сформулював балетмейстер П'єр Бошан, який 1661 р. очолював французьку Академію танцю (майбутній театр Паризької опери). Він склав канони благородної манери танцю, в основу якої поклав принцип виворітності ніг, а всі рухи танцівника розділив на групи: присідання, стрибки, здатність зависати у стрибку, обертання, положення корпусу.

Одним із засновників сценічного танцю був Луї Дюпре. Він першим об'єднав у танці граційність рухів зі складною технікою виконання. У першій третині XVIII ст. Марі Камарго першою з балерин почала застосовувати стрибки, на які раніше були спроможні тільки чоловіки, а перші балетні лібрето з'явилися у другій половині XVIII ст.

Вершиною романтичного балету стала вистава «Жизель» на музику А. Адана. У ній досягнуто єдність музики, пантоміми й танцю.

Вважається, що короткий період романтизму став найкращим в історії європейського балету.

Імпресіонізм як художній напрям сформувався у Франції в кінці XIX ст. Визначальною рисою напрямку було зображення не самої реальності, а враження від неї. Імпресіоністи орієнтувалися на почуття, а не на розум, ставлячи перед собою завдання зафіксувати окремі моменти життя.

Художники-імпресіоністи по-новому підійшли до зображення світу. Головною рисою їхньої творчості стало створення ілюзії світла й повітря, у яке ніби занурені фігури людей і предмети. У їхніх картинах нули розгледіти й показати дивне багатство кольору в природі.

Основоположником імпресіонізму є французький художник XIX ст. Едуар Мане. Широкий мазок, великі живописні плями, тонке відчуття кольору та узагальнена характеристика образів — усе це є характерним для митця. До найвідоміших творів Мане належать «Сніданок на траві», «Олімпія», «Аржантей», «Бар у Фолі-Бержер».

Одним із провідних майстрів імпресіонізму був Клод Моне. Саме в його творах відобразилась проблема світла й повітря. Кращими творами К. Моне вважаються картини серії «Руанський собор», картини «Стоги», «Тополі».

Життєрадісне сприйняття світу, притаманне в цілому всьому імпресіонізму, особливо чітко виявилось у творчості Огюста Ренуара. Його приваблювали молоді свіжі обличчя, природні, невимушені пози.

У створених ним портретах немає психологічної глибини, але напрочуд влучною є подібність з оригіналом. Одне зі значних полотен Ренуара — «Бал у Мулен де л а Галет».

Ряд нових творчих завдань поставив перед собою живописець Едгар Дега. Він схилився до напрямку імпресіонізму, хоча його художні прийоми були іншими. У центрі творчості цього художника — зображення людини. Особливо поширеною темою у творчості Дега був балет. Його відомі «Блакитні танцівниці» ніби зіткані з повітря.

У жанрі пейзажу працював Каміль Піссаро. Його відомі картини — «Бульвар Монмартр», «Сад Тюільрі, туман», «Червоні дахи».

Майстром вишуканих ліричних пейзажів є Альфред Сіслей, панівне місце в його творчості посідало зображення неба, повітряного

простору. Найвідоміші картини — «Берег Сени біля Буживаля», «Сена в Пор–Марлі з купами піску».

Імпресіонізм був останнім художнім напрямом XIX ст. Він завершився неоімпресіонізмом (пуантилізм, дивізіонізм), головними представниками якого були Жорж Сера та Поль Сіньяк.

Французьке циркове мистецтво. Цирк сучасного типу вперше з'явився у Франції лише наприкінці XVIII ст. Його засновниками були англійці — батько і син Астлеї, які збудували в передмісті Парижа круглу залу (цирк) для влаштування акробатичних вистав із трюками на конях. Згодом італійці Франконі ввели до циркової програми пантоміму та номери з хижими тваринами.

У 1886 р. в Парижі, на місці першого Олімпійського цирку Франконі, було зведено споруду під назвою «Водяні арени», що містила рухомий басейн. Саме «Водяні арени» стали основою нового виду циркового видовища — водних пантомім, які з кінця XIX ст. набули великої популярності не тільки в Європі, а й у світі.

Із середини XIX ст. відбулося розширення циркових жанрів. У 1859 р. французький спортсмен Ж. Леотар уперше продемонстрував повітряний політ, що пізніше став одним із найромантичніших видів циркового мистецтва. Цей номер вимагав подальшої реконструкції циркової будівлі — спорудження сферичного купола, на колосниках якого поміщалися різноманітні вантажопідйомні механізми та інші технічні пристосування.

Францію визнано батьківщиною найпопулярнішого виду сучасного мистецтва — кінематографа. У 1895 р. у салоні паризького «Гран-кафе» відбувся перший показ «Синематографа братів Люм'єр». До уваги публіки були представлені кілька півторахвилинних стрічок: «Прибуття потягу на вокзал Ля Съота», «Поливальник», «Сніданок дитини» та ін.

У початковий період свого розвитку у французькому кіно переважала кінофеєрія й кінотрюкова зйомка, яка долучила до роботи в кіно видатних драматургів, театральних акторів і композиторів. У 1910-ті роки світову популярність здобули фільми за участю М. Ліндера.

Французький кінематограф 1930—1940-х років був відзначений поетичним реалізмом. Після виходу на екрани фільму «Набережна туманів» актори Ж. Габен і М. Морган стали найвідомішою парою екрана. Фільм М. Карне «Діти Порайка» був визнаний одним із кращих в історії та сприяв розквіту авторського кіно.

Ж. Таті («Святковий день»), Р. Брессон («Дами Булонського Лісу»), Ж. Кокто («Красуня і чудовисько») створили свої неповторні кінематографічні «світи». У кінці 1950-х років, з'явилася «нова хвиля» режисерів, серед яких були Ж.-Л. Годар («Божевільний П'єро»), Ф. Трюффо («Жуль і Джим»), Л. Маллен («Ліфт на ешафот»). Після виходу на екрани в 1956 р. фільму Р. Вадима «І Бог створив жінку» найзнаменитішою зіркою французького кіно стала Б. Бардо. Трохи пізніше загорілася на кінематографічному небосхилі зірка К. Деньов, яка зіграла головну роль у музичному фільмі Ж. Демі «Шербурзькі парасольки». Серед зірок того часу, яких і донині обожнюють французи, можна також згадати Ж.-П. Бельмондо, А. Делона, Ж. Моро, І. Монтана.

1970-ті роки вивели на екрани акторів І. Аджані та Ж. Депардьє, які й досі зберігають статус найбільших зірок французького екрана.

Сучасний французький кінематограф прославили фільми видатного режисера Люка Бессона «Блакитна безодня», «П'ятий елемент», «Леон-кілер». Вони принесли митцеві світову славу одного з найкращих кінорежисерів сучасності.

Палацово-парковий ансамбль Версаль — колишня резиденція французьких королів у передмісті Парижа. Ландшафтне оздоблення території навколо королівського палацу було здійснене у XVII ст. архітектором А. Ленотром. Парк Версальського палацу — один із найбільших і значущих у Європі. Він складається з безлічі терас, які знижуються з віддаленням від палацу. Клумби, газони, оранжерея, басейни, фонтани, а також численні скульптури являють собою продовження палацової архітектури. У версальському парку також розташовано кілька невеликих палацових споруд.

Статуї Версаля відображають чотири пори року і стихії чотирьох елементів, пов'язаних із сонцем. Центральна композиція — фонтан Аполлона, який стрімко мчить на колісниці під трубне гудіння

тритонів у напрямку палацу. Інший фонтан, присвячений матері Аполлона Латоні, також розташований на центральній осі палацу. Цей багаторівневий басейн ілюструє легенду, згідно з якою розгніваний бог перетворив на жаб і ящірок жителів Лікії, які не поклонялися Латоні. Ще три скульптурні групи, які зображують купання Аполлона, розміщені з північного боку палацу. Багато палаців Європи були побудовані під безсумнівним впливом Версалю. До них належать замки Сан-Сусі в Потсдамі, Шенбрунн у Відні, Великі палаци в Петергофі й Гатчині (Росія), а також палаци на території Німеччини, Австрії та Італії.

Париж заслужено має титул найелегантнішої столиці світу і є центром світової моди. Прообразом Будинку високої моди вважають ательє Леура, кравця епохи Наполеона Бонапарта, який створював сукні, капелюхи й парфуми. Монополію на звання «висока мода» має лише Франція, де існує Паризький синдикат високої моди, що входить до Федерації високої моди, прет-а-порте і творців моди. Висока мода в тому вигляді, у якому ми її знаємо, народилася в кінці XIX ст.

На початку XX ст. легендарна дизайнерка Коко Шанель змінила історію моди, створивши в 1926 р. маленьку чорну сукню з мусліну. Сукня була достатньо простою, з трикотажу, до середини коліна, без додаткового декору, з напівкруглим вирізом та довгими вузькими рукавами.

Дім високої моди Діора — один із найпрестижніших у світі моди, він став коліскою для знаменитих дизайнерів: П. Кардена, І. Сен-Лорана, Дж. Ферре, Дж. Гальяно.

Іспанія має прекрасну культурну спадщину. Література, живопис, архітектура, музика — у цих видах мистецтва іспанський народ найяскравіше виявив свою самобутність. Унікальність художньої культури Іспанії пояснюється багатством мистецьких традицій, що сформувалися під впливом античної, арабської та європейської культур, які в різні часи панували на Піренейському півострові. Свідченням цього є пам'ятки архітектури: римські руїни в Меріде й Таррагоні, палац Альгамбра, будівлі мудархар, готичні собори й замки.

Видатних митців Іспанії, окрім надзвичайної талановитості,

завжди відрізняли неординарне світосприйняття та сміливий підхід до вирішення творчого завдання. В образотворчому мистецтві це чудові живописці Ель Греко, Дієго Веласкес, Франсіско Гойя, Пабло Пікассо, Сальвадор Далі, в архітектурі — неперевершений Антоніо Гауді.

Іспанська культура являє собою унікальний синтез античної, арабської, європейської і, звичайно, самобутньої національної культури. Середньовічне мистецтво Іспанії значно відрізняється від європейського через багатовікове арабське панування. Ісламська культура лишила помітний слід в Іспанії. Панування арабів на Піренейському півострові, починаючи з 711 р., протягом восьми століть сприяло створенню неповторного поєднання двох великих культур — східної та західної. Серед архітектурних пам'яток світову популярність здобули палац Альгамбра в Гранаді, мечеть у Кордові (найбільша після знаменитої Кааби в Мецці мечеть світу), мінарет Ла Хіральда в Севільї.

Готичний шрифт — це рукописний шрифт, що виник у Франції та Німеччині в середині XI ст. Іспанія, маючи тісні політичні та релігійні зв'язки з цими країнами, також запозичила готичний шрифт. Існує багато варіантів його написання, проте характерні особливості готичного шрифту — це видовжена форма та своєрідна «ламаність» літер. Готичний шрифт надзвичайно важкий для виконання. Каліграф повинен домогтися оптично однакових проміжків між усіма вертикальними рисками, а також правильного співвідношення цих проміжків із товщиною рисок.

Текстура — це перший (і основний) різновид готичного письма. Він отримав свою назву завдяки рівномірному розташуванню на сторінці.

Протягом XIII ст. в Італії та Іспанії текстурні форми письма почали змінюватися. У XIV ст. виник і почав розвиватися інший вид готичного письма — ротунда, значно ширший від текстури шрифт, без ромбоподібних закінчень. У ньому зберігаються заокруглення, а письмо світліше, ніж текстура. Нині готичні шрифти використовуються з декоративною метою, а також для певних математичних позначень.

Живопис Іспанії набув найбільшого розквіту у XVII ст. як

«золотий вік» іспанської культури. У той час творили видатні художники Ель Греко, Дієго де Сільва Веласкес.

Ель Греко (Доменікос Теотокопулос). Розквіт живопису, що почався в Іспанії в XVI ст., пов'язаний з роботами блискучого живописця Ель Греко. Він писав переважно на замовлення монастирів і церков міста Толедо і став засновником толедської школи живопису.

Ель Греко вчився в Тиціана у Венеції й перебував також під сильним впливом Тінторетто як майстра Відродження. Потім він переїхав до Рима, де витвори італійських майстрів Рафаеля й Мікеланджело надихнули його до створення ранніх робіт.

Ель Греко здійснив справжній переворот у живописі. Він єдиний із видатних європейських художників, який неповторно поєднав символічний світ візантійських ікон із гуманістичним світоглядом епохи Відродження. Прикладом може слугувати картина, написана митцем 1586 р. для церкви св. Фоми в Толедо — «Поховання графа Оргаса», один із найвідоміших шедеврів іспанського живопису. У картині найбільш виразно втілено характерне для Греко поєднання земного з небесним. Ель Греко — неперевершений майстер колориту.

Специфічний стиль майстра утверджувався через невеликі картини з життя Христа та Марії, які в безлічі невловимо мінливих авторських повторень розросталися в цілі серії. Усі їхні персонажі, як і сам автор, одержимі ідеєю духовного пошуку та подвижництва. Такими є герої його картини «Апостоли Петро та Павло» — лагідний Петро та войовничий Павло, як два боки власної душі Ель Греко.

Дієго Веласкес. Найбільшого розквіту іспанський живопис досягнув у творчості Дієго Родрігеса де Сільва Веласкеса, одного з найкращих художників європейського мистецтва епохи бароко. Яскрава риса його творчості, що не була характерною для мистецтва того часу, — застосування реалістичного методу. Веласкес відійшов від ідеалістичного зображення життя і звернувся до реальної дійсності, розширивши тим самим тематику живопису та сприяючи розвитку в ньому різних жанрів, зокрема побутового.

Уже в ранній період творчості Веласкес звернувся до поширеного в Іспанії жанру живопису — «бодегонес», зображуючи невігадливі сцени життя простих людей у повсякденній обстановці

народного побуту («Сніданок», «Водонос»). І навіть пізніше, коли був придворним живописцем Філіппа IV, у своїх творах митець також дотримувався принципу життєвості. Наприклад, у картині «Меніни», зображуючи маленьку інфанту Значення Д. Веласкеса для європейського живопису важко переоцінити. Винайдення художника в галузі композиції, кольору та світла вплинули на живопис ХУІІІ-ХІХ ст.

Франсіско-Хосе де Гойя. Цей митець уславив образотворче мистецтво Іспанії початку ХІХ ст. Смілива новизна художньої мови, гостра виразність ліній, контрастів світла й тіні, поєднання гротеску й реальності, алегорії та фантастики, соціальної сатири і тверезого аналізу реальності — знакові риси живопису Ф. Гойї.

Найбільшого розквіту творчість Гойї набула в портретному жанрі, у якому він виразив найглибші особисті риси характеру й почуття своїх моделей: самотність («Портрет сеньйори Бермудес»), мужнє протистояння й виклик навколишньому світу («Портрет Ф. Гіймарде»). Із дивовижною силою іронії художник зобразив гордовитість, фізичне і духовне убозтво королівської сім'ї у груповому портреті «Сім'я Карла IV». Глибоким історизмом, пристрасним протестом пройняті великі картини Гойї, присвячені боротьбі проти французької інтервенції («Повстання 2 травня 1808 р. в Мадриді», «Розстріл повстанців у ніч на 3 травня 1808 року»).

Сальвадор Далі. Мистецтво Сальвадоре Далі виростає саме із сюрреалістичної естетики, у якій він знайшов близькі йому мотиви, такі, як почуття загубленості людини у величезному світі. Сюжети, що переходять з однієї картини Далі в іншу, відкривають усесвіт його особистих переживань. Усі вони знайшли відображення в поемах і фільмах, знятих у співпраці з Бюнюелем («Андалузський пес», «Золотий вік»).

У 1936 р. С. Далі здійснив несподіваний поворот до італійського класицизму. У своїй творчості Далі звертався до найрізноманітніших джерел — нідерландського реалізму, італійського бароко, абстракціонізму, поп-арту. Із 1970-х років живописець нерідко вдавався до методів, що дозволяли якомога реальніше передати рельєфність (на зразок голографії або стереоскопії).

Далі ніколи не переставав вражати уяву глядачів парадоксальністю образного світосприйняття. Невичерпною фантазією, екстравагантністю натури він сприяв міфологізації власної персони. Далі зумів блискуче реалізувати свій талант у різних сферах творчості — образотворчому мистецтві, кінематографії, літературі.

Антоніо Гауді — видатний каталонський архітектор, більшість творів якого зведено в Барселоні. Початок творчої біографії Гауді припав на останню третину XIX ст. В Європі на той час спостерігався надзвичайний розквіт неоготичного стилю, і молодий митець захоплено наслідував ідеї ентузіастів неоготики — французького архітектора й письменника Віолле-ле-Дюка та англійського критика й мистецтвознавця Джона Раскіна. Проголошена ними декларація «Декоративність — початок архітектури» повністю відповідала власним думкам і уявленням Гауді, творчий почерк якого з роками ставав абсолютно неповторним.

У період ранньої творчості Гауді збудовані його перші, багато декоровані споруди, що належать до раннього модерну: «стилістичні близнюки» — ошатний будинок Вісенс (Барселона), химерний Ель Капрічо (Комільяс, Кантабрія) та компромісний псевдобароковий будинок Кальвет (Барселона).

Однак вирішальною для реалізації задумів молодого архітектора виявилася його зустріч із меценатом Е. Гуелем. Антоніо створив для родини Гуель ряд оригінальних будівель та архітектурних ансамблів, що визнаються справжніми шедеврами, серед яких будівлі фантастичного парку Гуель (Барселона).

Вінцем творчості геніального архітектора став Храм Святого Сімейства в Барселоні. Митець присвятив своєму творінню більшу частину життя, але так і не встиг його закінчити. Цей грандіозний архітектурний витвір мав стати головним центром католицької релігії.

За задумом архітектора, у Храмі Святого Сімейства заплановано три фасади. Східний присвячений Різдву, західний — Страстям Господнім, південний, найвизначніший, — Воскресінню. Сам Гауді встиг закінчити лише фасад Різдва.

Тема 3. Європейська культура та мистецтво: Англія, Німеччина, Нідерланди, Австрія

План:

1. КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

1.1. «Епоха Англії» у світі (XVII — поч. XIX ст.).

1.2. Англійський сад — нове слово в європейській парковій культурі.

1.3. Зародження мюзиклів. Творчість Ендрю Ллойда Веббера.

1.4. Музика «Бітлз» — внесок у розвиток музичної культури.

2. КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО НІМЕЧЧИНИ

2.1. Мистецтво Німеччини в епоху модернізму.

2.2. Творчість Й. С. Баха.

2.3. Композитори-романтики.

2.4. Людвіг ван Бетховен і українська музична культура.

2.5. Мейсенська порцеляна.

3. КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО НІДЕРЛАНДІВ

3.1. Амстердам, Дельфт — осередки культури Нідерландів.

3.2. «Великі голландці» Пітер Пауль Рубенс і Харменс ван Рейн

Рембрандт.

3.3. Фламандський живописець Пітер Брейгель.

3.4. Символізм Моріса Метерлінка.

4. Культура та мистецтво Австрії.

4.1. Віденська музична школа.

4.2. Танцювальна стихія Йогана Штрауса.

4.3. Мистецтво повсякденного життя.

Художня культура Великої Британії в основному визначається культурою Англії з додаванням мистецьких традицій Шотландії, Уельсу, Північної Ірландії та колоніальних народів.

Значним художнім внеском Великої Британії у світову скарбницю мистецтва є розвиток живопису, архітектури, музики, театру та літератури. Англійське садівництво є взірцем європейської вишуканості й гармонійності, найкращими парками Великої Британії захоплюється весь світ. Завдяки музичній культурі Туманного Альбіону з'явився новий напрям популярної музики XX ст. *big-bit*, а також набув потужного розвитку *мюзикл*.

2.1. «Епоха Англії» у світі (XVII — поч. XIX ст.)

Формування й поширення європейської культури Нового часу припадає на ХУП-ХУІІІ ст. І саме в Англії сформувалися основи нового світобачення, що продовжило культурні надбання епохи Відродження. Окрім того, у британському суспільстві початку ХVІІІ ст. вагомою складовою у визначенні змісту людського буття проголошувався інтелектуальний розвиток. Не випадково, що ХVІІІ ст. отримало назву «епоха Просвітництва», бо характеризується посиленням інтересу до історії, античної символіки, культури й національних особливостей інших країн, філософських ідей, висунутих Дідро, Вольтером, Руссо.

В англійському образотворчому мистецтві переважав іноземний вплив, але у ХVІІІ ст. встановилась місцева традиція. Англійські художники розробили свій особливий стиль і зосередилися на портретному та пейзажному живописі. Він визначився роботами Дж. Тернера і Дж. Констебла, які творили в основному в жанрі пейзажного живопису, а також портретистів Т. Гейнсборо, Дж. Рейнолдса і В. Хогарта. Хогарт також розробив особливий стиль сатиричного живопису.

На початку ХІХ ст. під впливом голландських митців сформувалася норвіцька школа художників, заснована Дж. Кромом. Інші відомі художники ХУІІІ-ХІХ ст. — П. Сандбі, засновник англійського акварельного живопису, Р. Вілсон, Дж. Морленд, Дж. Р. Козенс та Дж. Ліннелл.

Готика в Британії стала провідним стилем усього середньовіччя й довше, ніж в інших країнах Європи, визначала особливості архітектурного мистецтва. У ХІХ ст. Британія пережила нове захоплення національною готичною архітектурою, тому провідним стилем у будівництві стала неоготика. А забудова нового Парламенту в неоготичному стилі стала візитівкою Лондона. Також неоготичний стиль поширився на архітектуру вищих навчальних закладів Британії. Оскільки ця держава на той час уже міцно зарекомендувала себе як джерело наукової думки й просвітництва, то чимало розвинених європейських країн під час зведення власних університетів неодмінно обирали за приклад британське архітектурне мистецтво. Відтоді архітектурний образ багатьох університетів Європи та Америки сформували саме неоготика й пізній класицизм.

Англійський сад — нове слово в європейській парковій культурі
Духовні прагнення суспільства епохи Просвітництва висловив Руссо в

гаслі «Назад, до природи!». Тож усі види мистецтва того часу пропагували ідею «природної людини на тлі природного середовища». У Великій Британії ці настрої знайшли втілення у створенні приватних садів нового типу, які надалі стали називатися пейзажними.

Англійський (пейзажний, ландшафтний, іррегулярний) парк — це напрям у ландшафтному архітектурному мистецтві, що розвинувся протягом ХУІІІ-ХІХ ст. у Європі та США. Першість визначення художніх особливостей садоустрою, виходячи із його назви, належить англійським садівникам У. Кенту, Л. Брауну, Дж. Аддісону і Г. Рептону.

Принцип організації ландшафтного простору в англійському саді передбачає природність у розміщенні елементів і плавність ліній, тобто імітацію природного середовища: серпантинні доріжки, мальовничі водойми, «натуральні» композиції з рослин, які висаджуються ярусами (дерева, чагарники, підлісок, квіти).

Для англійського стилю саду характерний нерівний рельєф, чергування плоских ділянок, височин, схилів, ярів, природних водойм.

Творчість Ендрю Ллойда Веббера

Мюзикл — один із найпопулярніших видів сучасного театрального мистецтва. Його популярність зумовлена видовищністю, розмаїттям тем для постановки, необмеженістю у виборі засобів акторської виразності. У мюзиклі поєднані форми естрадного мистецтва, драматичного театру, балету й опери, побутового танцю. Сформувався цей вид театрального мистецтва в США: у вересні 1866 р. у Нью-Йорку відбулася прем'єра вистави «Black Crook». Саме відтоді бере початок новий театр. Ендрю Ллойд Веббер — британський композитор, автор шістнадцяти мюзиклів, двох тем до кінофільмів та реквієму, лауреат численних нагород, у тому числі «Оскара» і «Греммі».

Веббер почав складати музику з дитинства, писав мелодії для шкільних постановок. Його знайомство з поетом Т. Райсом перейшло у творче співавторство. Перша їхня спільна робота, помічена критиками,— мюзикл «Йосип і його дивовижний різнобарвний плащ снів». Наступною великою роботою стала рок-опера «Ісус Христос — суперзірка», прем'єра якої відбулася 1970 р. Змішання класики і року в цьому творі було визнано мистецтвознавцями надзвичайно органічним і таким, що відповідає духовним потребам сучасників.

Останньою успішною роботою тандема Райса і Веббера став у

1978 р. мюзикл «Евіта», який отримав премію «Тоні».

У 1981 р. Веббер створив мюзикл «Кішки» на лібрето Т. Еліота. Він був визнаний найбільш новаторським твором, отримав премію «Тоні» і був показаний у найкращих театрах світу. Перлиною творчості Веббера є «Привид Опер», написаний 1986 р. За загальним визнанням, це був найталановитіший твір композитора.

Музика «Бітлз» — внесок у розвиток музичної культури

Навряд чи можна в сучасному світі зустріти людину, яка жодного разу не чула хіти легендарної ліверпульської четвірки «Бітлз». У 1960-х роках цей гурт здійснив справжню революцію у світовій музичній культурі.

Спочатку «Бітлз», подібно до інших британських гуртів, виступав у невеликих клубах. Їхня музика не відрізнялася оригінальністю: традиційна мішанина джазових ритмів, рок-н-ролу та скіфл (імпровізаційна музика, що виконувалася англійськими самодіяльними артистами на незвичайних інструментах: пральній дошці, дитячій дудці та ін.). Але основну увагу публіки привертала саме молоді виконавці. Підліткам подобалися пустотливі дотепники Леннон і Маккартні (автори більшості пісень), флегматичний Старр і зосереджений Харрісон.

Після виступу у лондонському естрадному театрі «Палладіум» 1963 р. гурт «Бітлз» завоював мільйони сердець слухачів у Великій Британії, а сенсаційний успіх 1964 р. на американському телебаченні приніс гурту міжнародну популярність.

Альбом «Оркестр клубу "Самотні серця" сержанта Пеппера» (Sergeant Pepper's Lonely Hearts Club Band) довів, що «Бітлз» — феноменальне явище сучасного музичного мистецтва.

До найвідоміших хітів гурту «Бітлз» належать «Мішель» (Michelle), «Учора» (Yesterday), «Жовта субмарина» (Yellow Submarine), «Суничні галявини» (Strawberry Fields) та багато інших пісень.

Німеччина — батьківщина багатьох відомих митців. Увесь світ шанує письменників Й. Гете, Ф. Шиллера, Л. Фейхтвангера, Т. Манна, художників А. Дюрера, Л. Карнаха Старшого та ін. Класична музика Німеччини — одне з її найбільших мистецьких досягнень, гордість німецького народу. Твори видатних композиторів Й. С. Баха, Л. Бетховена, Г. Ф. Генделя, Р. Вагнера є надбанням не лише німецької, а й світової культури. Особливої уваги заслуговує німецьке мистецтво

епохи модернізму — так званий югендстиль («молодий стиль»).

Він яскраво виявився в архітектурі, живописі, музиці, із ним пов'язана поява чудових творів мистецтва цієї країни.

Надзвичайну славу здобуло й декоративно-ужиткове мистецтво Німеччини. Зокрема, цій країні належить першість у виробництві європейської порцеляни. Місто Мейсен, де на початку XVIII ст. було засновано перший такий завод, і нині має велику славу: продукція з його маркою є окрасою багатьох музеїв і приватних колекцій світу.

Мистецтво Німеччини в епоху модернізму

Модернізм — загальна назва напрямів мистецтва кінця XIX — середини XX ст. Він об'єднав багато експериментальних і авангардистських течій у літературі, живописі, архітектурі, скульптурі та музиці.

Одним із найяскравіших напрямів модернізму був модерн. У Німеччині він отримав назву *югендстиль*. Його засновниками були художники-новатори О. Екман, П. Беренс, А. Ендель. Швидкому поширенню такої назви сприяло заснування 1896 р. журналу «Югенд» у Мюнхені. Югендстиль, як і його аналоги в інших європейських країнах (Бельгії, Франції, Росії та ін.), прагнув поєднати художні й утилітарні функції творів мистецтва, наповнити художнім змістом усі сфери діяльності людини. Естетика європейського модерну розвивала ідеї символізму й естетизму, звертаючись до філософських праць німецького мислителя Ф. Ніцше.

Архітектура югендстилю знайшла втілення у численних просторих і затишних дохідних будинках, готелях, універмагах і комунальних спорудах. Німецьким архітекторам початку XX ст. чудово вдавалося поєднувати функціональність будівель із художнім задумом. До таких митців належить відомий архітектор П. Беренс.

У музичному мистецтві югендстилю провідну роль відіграла творчість композитора Р. Вагнера, автора терміна «сукупний твір мистецтва», що мав бути реалізований у його опері як єдність дії, музики й картини, що пов'язує мистецтво з життям. Дійсно, жоден вид мистецтва не зміг настільки повно увібрати в себе всі течії свого часу й передати їх іншим поколінням, як опери Вагнера.

В образотворчому мистецтві (живописі, скульптурі, графіці) югендстиль, нерозривно пов'язаний із символізмом, прагнув створити власну художню систему, що стала своєрідним переходом від традиційних форм мистецтва до умовності. Провідними митцями

Німеччини, які творили в югендстилі, є художники Т. Хейне, Г. Фогелер, скульптори М. Клінгер, Г. Обрист. їхні твори сповнені поетики символізму, для якого особливого значення набули лінія й колір предмета, динаміка й плинність форми.

Закладені на межі століть основи німецького модернізму, що виявились у творах майстрів югендстилю, дали потужний імпульс для подальшого розвитку сучасного мистецтва Німеччини.

Експресіонізм. У ХХ ст. художники проголосили мету мистецтва — передавати почуття, враження й емоції людини. Важливу роль у становленні експресіонізму відіграв німецький філософ Фрідріх Ніцше, який привернув увагу до незаслужено забутих раніше напрямів в античному мистецтві.

У творчості живописців простежувався вплив традицій примітивного й середньовічного мистецтва, африканської пластики, а також надзвичайно емоційного живопису голландського художника Вінсента ван Гога і його норвезького сучасника Едварда Мунка. Яскравим прикладом німецького експресіонізму в живописі є група «Міст», представники якої (Е. Кірхнер, К. Шмідт-Ротлуфф, Е. Нольде і М. Пехштейн) вважали, що їхні твори мають бути, своєрідним містком між сучасністю і минулим. У їхньому живописі натура деформована, фарби покладені важкою масою.

У графіці митці прагнули відродити середньовічні традиції гравюри на дереві. Протягом 1911-1914 рр. у Мюнхені існувала група «Синій вершник». Творчість членів групи — В. Кандинського, Ф. Марка, П. Клеє, Л. Файнінгера та ін. — значно вплинула на розвиток абстрактного експресіонізму. Їхні програмні позиції мали підґрунтям містичні настанови: «внутрішні закономірності» й позареальну сутність природи художники намагалися виразити за допомогою абстрактної барвистої гармонії.

До експресіонізму належить чимало творів скульптури. В експресіоністичній манері працювали Е. Барлі, який використовував грубо висічені фігури з масивними драпіровками, А. Джакометті, відомий своїми непомірно видовженими фігурами, що залишають відчуття самотності, навіть коли вони становлять скульптурну групу.

В архітектурі вплив експресіонізму виявився у використанні криволінійних, неправильних форм, нетрадиційних кутів і драматичного освітлення. На відміну від живописців і скульпторів, архітектори-експресіоністи цікавилися створенням формальних ефектів

більше, ніж вираженням свого особистого індивідуального світогляду.

Йоганн Себастьян Бах — видатний німецький композитор, представник стилю бароко, один із творців світової музичної класики. Бах узагальнив досягнення музичного мистецтва перехідного періоду від бароко до класицизму, був кращим серед своїх сучасників виконавцем органної музики.

Творча біографія Баха умовно поділяється на три періоди. У ранньому, веймарському періоді Бах досягнув творчих вершин як органіст і композитор. Тоді ж були написані його кращі твори для органа, зокрема «Токата і фуга ре мінор». Другий період — професійної і творчої зрілості — характеризується частими змінами роботи, посад, пошуком власного художнього стилю. Третій, так званий лейпцизький період — вершина творчого шляху Баха, роки створення найкращих його творів. У Лейпцизі композитор працював кантором церкви святого Фоми, викладав у церковній школі, а також керував студентською «Музичною колегією». У той час ним були створені кращі вокально-інструментальні композиції: більша частина кантат, «Пристрасті за Матвієм», «Магніфікат» та ін.

Загалом творча спадщина Й. С. Баха надзвичайно велика. Вона налічує понад 1000 композицій, з яких 320 світських і духовних кантат, багато мес, «Різдвяна» й «Великодня» ораторії, численні хорали, мотети, інструментальні твори для органа (прелюдії, токати, фуґи та ін.) і клавесина («Добре темперований клавір»). Більшість вокальних творів Баха написана на релігійні тексти. Ця музика пройнята глибоким релігійним почуттям і, разом із тим, глибинною філософією. Серед світських вокальних творів композитора особливо визначними є кантати «Феб і Пан», «Селянська» і «Кавова».

Композитори-романтики

Музичний романтизм як художній напрям виник на початку ХІХ ст. під впливом раннього німецького літературно-філософського романтизму (Ф. В. Шеллінг та ін.) й надалі розвивався в тісному зв'язку з різними течіями літератури, живопису й театру. Засновником німецької романтичної опери є К. М. Вебер. Сюжети та музичний стиль його опер зазвичай поєднували фантастику з реалістичними картинами народного побуту («Чарівний стрілець»), поезію лицарських легенд («Евріант») і слугували взірцем для багатьох композиторів, зокрема Ріхарда Вагнера.

Порівняно з попередніми епохами, музичний романтизм

вирізнявся пильною увагою до внутрішнього світу людини, висуванням на перший план складної індивідуальності ліричного героя.

Провідними стали теми особистої драми самотнього художника, нерозділеного кохання та соціальної нерівності. У творчості деяких композиторів, зокрема Роберта Шумана, ця тематика набула ознак автобіографічності.

Фелікс Мендельсон-Бартольдї найяскравіше виявив себе в царині театральної музики («Сон літньої ночі») і програмного симфонізму («Шотландська» й «Італійська» симфонії). Втілюючи образи природи й фантастики народних казок, Мендельсон збагатив свій оркестровий стиль світлими й прозорими музичними барвами. Велику популярність здобули також його ліричні «Пісні без слів» для фортепіано.

Окрім К. М. Вебера, видатним майстром оперного жанру в Німеччині XIX ст. був Р. Вагнер, автор опер «Лоенгрін», «Тангейзер», «Перстень нібелунгів» та ін. Він завершив розвиток німецької романтичної опери і своєю творчістю зробив значний внесок в історію світового музичного мистецтва. Центральне місце у спадщині Вагнера посідають опери (усього їх тринадцять), у яких відображено національний склад характеру, відтворені легенди й перекази німецького народу, величні картини природи.

Музика романтизму була провідним напрямом у мистецтві XIX ст. пізньому своєму етапі зумовила появу нових напрямів і течій у музичному мистецтві — веризму, імпресіонізму, експресіонізму.

У 1707 р. в німецькому місті Мейсен аптекар Йоганн Бетгер зумів розкрити секрет отримання твердої порцелянової маси, а також розробив процес випалу кераміки й глазури. На той час цим секретом володіли виключно китайські майстри, тому порцеляна коштувала надзвичайно дорого. 1710 р. у Мейсені була відкрита перша в Європі порцелянова мануфактура, що й нині славиться вишуканими виробами, одними з найкращих у Європі.

Діяльність Мейсенської мануфактури поділяють на три етапи: становлення, «живописний» (виготовлення розфарбованого посуду й декоративних ваз) і «скульптурний» (виготовлення спершу великих, а потім дрібних фігурок). У сучасних копіях найчастіше зустрічаються й найбільше цінуються вироби саме двох останніх періодів. Пізніше мануфактура не займалася розробкою нових виробів, майстри

здебільшого копіювали твори власної фірми або інших відомих європейських виробників порцеляни.

Для «живописного» періоду мейсенської порцеляни характерні яскраві фарби й переважання на посуді китайських мотивів. Улюблена тема розпису того часу — квіти, сцени з китайського життя, екзотичні птахи, дракони й леви. Завдяки художникові Херольду в мейсенській порцеляні колірна палітра стала багатшою: майстри стали використовувати вогненно-червоний, смарагдовий і фіолетовий кольори.

На початку XVIII ст. мейсенські майстри почали створювати вироби, у яких переважали пейзажні картини й зображення груп галантних знатних дам та кавалерів. Тоді ж художники стали моделювати фігурки тварин та посуд. Так з'явилися серії «Італійські комедіанти», «Мавпяча капела», окремі фігурки та невеличкі жанрові пасторальні композиції, міфологічні персонажі, птахи і тварини, виконані за традиціями європейської скульптури.

За весь час існування Мейсенської мануфактури на ній було створено близько 20 тисяч моделей різноманітних порцелянових виробів. Частину з них можна побачити сьогодні в музеї Дрездена.

Згодом, коли німецька порцеляна здобула визнання в країнах Європи, деякі мейсенські Мейсенська майстри організовували нові мануфактури в Англії, Росії, Франції. У перші роки свого існування багато європейських заводів із виробництва порцеляни не тільки виготовляли речі за зразками та формами відомої німецької фірми, але й таврували їх знаменитою мейсенською маркою, що являє собою два сині схрещені мечі.

Сучасні Нідерланди — це європейська держава зі столицею Амстердам. Проте з історичних причин Нідерландами тривалий час (до XIX ст.) називали територію Північної Європи, до складу якої входили сучасні Бельгія, Люксембург та власне Нідерланди. Крім того, цю державу часто називають Голландією, за назвами найвідоміших її провінцій.

Художня культура Нідерландів надзвичайно багата й цікава, чимало її шедеврів увійшло до скарбниці світового мистецтва. За часів Середньовіччя країна прославилася високохудожніми гобеленами, золотарством, мистецтвом гри на дзвонах (карійоном). Нідерланди є батьківщиною багатьох відомих живописців: Ф. Хальса, Я. Вермеєра, Ребраста, Рубенса, В. ван Гога.

Амстердам, Дельфт — осередки культури Нідерландів

Амстердам — столиця королівства Нідерланди, провідний осередок культури цієї держави. У XII ст. це було невеличке рибальське поселення, але від XVII ст. («золотого віку» Нідерландів) Амстердам є одним із найбільших культурних центрів Європи. У ньому можна побачити багато визначних пам'яток старовинної архітектури та музейних закладів (Рейксмюзеум, Музей Вінсента ван Гога, Ермітаж на Амстелі). Культура Амстердама успадкувала художні цінності багатьох країн і народів.

Амстердам часто називають «Північною Венецією». Традиційними пам'ятками цього міста є старовинні будинки купців, палаци, розташовані в центрі міста, де річка Амстел переходить в мережу каналів і проток.

Зразками голландської архітектури епохи класицизму є цегляні будинки, зведені в XVII ст. Деякі з них можна побачити й у наші дні. Знаковою спорудою того періоду є будівля ратуші (нині королівська резиденція), розташована на майдані Дам. Також визначними місцями Амстердама є майдани Рембрандтплейн і Лейдсеплейн.

Дельфт — старовинне і найкрасивіше місто Нідерландів. Фасади будинків, зведених у готичному й ренесансному стилях, відображають його багатівікову красу. До основних визначних пам'яток міста належить центральна ринкова площа, де розташовані Ратуша й Новий собор. Дельфт — це місто, у якому народився видатний голландський художник Ян Вермеєр.

Дельфтські мотиви — вулиці Дельфта й інтер'єр домівки — знайшли відображення в його творчості. Широку популярність Дельфт здобув у XVII — XVIII ст. завдяки виробництву дельфтського фаянсу. Місцеві ремісники заснували дельфтську школу розпису кераміки, додавши до традиційних біло-блакитних кольорів нові відтінки. А дельфтські кахлі із зображенням біблійних сцен, пейзажів, людей і тварин використовували в багатьох країнах Європи для оформлення інтер'єрів.

«Великі голландці» Пітер Пауль Рубенс і Харменс ван Рейн Рембрандт

Надзвичайний розквіт голландського живопису припадає на XVII ст. Головним об'єктом зображення для художників була навколишня дійсність, яка ніколи раніше не знаходила настільки повного втілення у творах живописців інших національних шкіл.

Звернення голландських митців до найрізноманітніших сторін буденного життя сприяло зміцненню реалістичних тенденцій у живописі, провідне місце в якому посіли побутовий жанр, портрет, пейзаж і натюрморт.

Прекрасними голландськими живописцями XVII ст. були Ян Вермеєр, Ян Стейн, Франс Хальс, Пітер Клас, Пітер де Хоох та ін. Але вершиною голландського живопису є творчість Харменса ван Рейна Рембрандта та Пітера Паулюса Рубенса, яких називають «великими голландцями».

Харменс ван Рейн Рембрандт. Художня спадщина Рембрандта надзвичайно розмаїта: він писав портрети, натюрморти, пейзажі, жанрові сцени, картини на історичні, біблійні, міфологічні теми, був неперевершеним майстром малюнка та офорту.

Творчість Рембрандта 1650-х років відзначена насамперед досягненнями в галузі портрета.

У ранній період творчості коло моделей митця було невеликим, здебільшого він портретизував себе і своїх близьких. Художника мало хвилював внутрішній світ зображуваних людей. Його увага була зосереджена на іншому: він намагався втілити різноманітні прояви духовної сутності людини взагалі. Серед перших творів Рембрандта — «Портрет ученого». Портрети пізнього періоду творчості митця набули монументальних форм і філософської глибини. Це завжди літні, з великим життєвим досвідом люди — чоловіки й жінки з печаткою невеселих дум на чолі. Моделі зазвичай зображені в спокійних позах, із покладеними на коліна руками. Світлом виділені обличчя й кисті рук. Такі моделі давали художникові блискучі можливості втілити не лише зовнішні риси людини поважного віку, але і її духовний світ («Старий у червоному», «Портрет»).

Рембрандта вважається вершиною голландського реалізму.

Пітер Пауль Рубенс. Цей видатний фламандський живописець У 1612-1620 рр. сформувався зрілий стиль Рубенса. Звертаючись до біблійної тематики та античної міфології, митець трактував їх із винятковою сміливістю і свободою. Фігури людей, античних божеств, тварин, зображені на тлі барвистої і родючої природи або величної фантастичної архітектури, утворюють у картинах Рубенса складні композиції, то гармонійно врівноважені, то сповнені бурхливої динаміки («Союз Землі і Води», «Викрадення дочок Левкіппа»).

Істотне місце у творчості Рубенса посідає пейзаж («Возії

каменів», «Пейзаж із веселкою»). Віртуозністю й лаконізмом художніх засобів відзначені пізні роботи художника у жанрі портрета: «Олена Фаурмент із дітьми», «Три грації», «Вакх», «Автопортрет».

Пітер Брейгель (точніше Брьогел) — видатний нідерландський живописець. Він із величезною майстерністю відтворював на полотні життя народу, його настрої і світобачення. Із середини 1560-х років П. Брейгель перейшов від сатиричних малюнків та кольористично строкатих полотен («Битва Масляної і Посту») до створення більш стриманих за кольором, відзначених монументальністю і цілісністю композицій картин життя селян, у яких відображав потужну життєву снагу простих людей, їхню гідність і невичерпну життєлюбність («Селянське весілля», «Селянський танець»),

Символізм Моріса Метерлінка. Моріс Метерлінк — знаменитий бельгійський письменник, драматург та філософ, один із найяскравіших представників символізму. За своїм світоглядом Метерлінк — послідовний ідеалістмістик, який визнавав інший світ і його таємничу владу, безсилля людини проникнути в таємниці розуму. Серед європейських символістів Метерлінк був головним, майже єдиним великим драматургом, символічні п'єси якого («Принцеса Мален», «Сліпі», «Сім принцес», «Пеллеас і Мелісанда», «Синій птах» та ін.) принесли йому європейську славу. Для драматургії Метерлінка характерною є таємнича атмосфера казки. Його герої говорять мало, короткими фразами, багато чого залишається в підтексті драматичного твору. Метерлінк був найвизначнішим філософом символізму. Його книга «Скарб смиренних» стала еталоном для поетів цього напрямку.

У 1911 р. Метерлінку було присуджено Нобелівську премію в галузі літератури.

Австрія — країна, що славиться прекрасною музичною спадщиною. Видатні європейські композитори XVIII—XIX ст. належали до славетної Віденської школи, а завдяки творчості Й. Штрауса Відень було названо всесвітньою столицею вальсу.

Крім того, Австрія відома так званими віденськими меблями. Технологія їхнього виробництва була започаткована австрійським майстром М. Тонетом. Гнуті стільці та крісла-качалки, легкі бюро та секретери, розраховані на попит представників середнього класу, нині є кращими взірцями європейської вишуканості і класикою меблевого дизайну.

Центром розвитку класичного напрямку в європейському

музичному мистецтві стала столиця Австрії — Відень. Із ним пов'язана творчість найвидатніших композиторів того часу (зокрема Й. Гайдна, В. А. Моцарта, Л. Бетховена), їхні здобутки в європейському музичному мистецтві були названі «віденською класичною школою».

Йозеф Гайдн. Цього австрійського композитора називають «батьком симфонії». Він створив понад сто симфоній, яким були притаманні життєрадісність, жартівливість, звернення до народних мотивів. Велику увагу композитор приділяв концертам, камерним ансамблям і духовній музиці.

Творам Моцарта притаманні багатство мелодизму, пропорційність музичних конструкцій, класична ясність форм, поєднаних із глибокою емоційністю.

Музика Моцарта посідає особливе місце у віденській класичній школі. Геніальний композитор лишив по собі багату творчу спадщину — понад 600 музичних творів, якими досі захоплюється світ.

Танцювальна стихія Йогана Штрауса.

Йоган Штраус увійшов в історію європейського музичного мистецтва як майстер танцювально-побутової музики й оперети. У його творчості віденський вальс досягнув класичної вершини свого розвитку (композитора називали «королем вальсу»). Штраус був майстром, який підніс танці свого часу до рівня симфонії, наповнивши їх захопливим змістом, оркестровим блиском та чарівністю. Відомим є вислів Р. Вагнера про композитора: «Він — музична голова Європи».

Штраус створив понад 500 творів концертно-побутового характеру (вальси, польки, кадрилі, мазурки, марші, галопи), близько 50 із них він написав разом із братами.

Сучасники називали вальси Штрауса «патріотичними піснями без слів». Мелодії його кращих вальсів («Казки Віденського лісу», «На чудовому блакитному Дунаї» та ін.) набували в Австрії статусу народних.. Штраус — автор 16 оперет, найвідомішими з яких стали «Летюча миша» та «Циганський барон». У віденській опереті Штрауса велика роль належить музиці, де також панує стихія танцю (тому її можна назвати танцювальною оперетою) — полька, мазурка, галоп, чардаш й особливо вальс, що насичують дійство стрімким рухом, створюють відчуття святковості, романтичного піднесення почуттів. Традиції Штрауса продовжили у своїх оперетах Ф. Легар, І. Кальман.

Тема 4. Європейська культура та мистецтво: Данія, Норвегія, Швеція, та південно-західні слов'янські народи

План:

1. Культура та мистецтво Данії.
2. Культура та мистецтво Норвегії.
3. Культура та мистецтво Швеції.
4. Культура та мистецтво Болгарії.
5. Культура та мистецтво південно-західних слов'янських народів: Хорватія, Словенія, Сербія, Чорногорія, Македонія.
6. Творчість Еміра Кустуріці — видатного кінорежисера сучасності.
7. Милорад Павич — автор «першої книги XXI століття».
8. Культура та мистецтво Польщі. Фредерік Шопен — син польської землі.
9. Культура та мистецтво Румунії. Килимарство Румунії.
10. Культура та мистецтво Угорщини.
11. Культура та мистецтво Швейцарії. Кишеньковий годинник — витвір швейцарського ювелірного мистецтва.

Данія — одна з найстаріших країн Європи, її культура розвивалась на основі місцевих народних традицій і зазнала впливу інших європейських країн. Найвизначнішим явищем в історії датської та світової літератури XIX ст. стала творчість талановитого письменникаказкаря Ганса Крістіана Андерсена.

Ганс Крістіан Андерсен. Творчість письменника посідає важливе місце в художній культурі Данії. Основна частина літературної спадщини Андерсена — його казки та оповідання: збірники «Казки, що були розказані дітям», «Нові казки», «Історії», «Нові казки та історії».

Користуючись народними датськими сюжетами й створюючи власні оригінальні казки, Андерсен із тонкою іронією та сатирою відобразив у них складні життєві суперечності («Маленький Клаус і Великий Клаус», «Принцеса на горошині», «Нове плаття короля», «Калоші щастя», «Соловей» та ін.)

Норвегія славиться у світі видатними досягненнями своєї художньої культури. Норвезька архітектура відома унікальними церквами, що належать до XI ст. і вважаються одними з найстаріших

дерев'яних будівель у Європі. Також у Норвегії збереглося багато старовинних культурних традицій, народних танців, пісень та чудових казок.

Едвард Гріг — норвезький композитор, піаніст, диригент і музичний діяч світового значення. Його творчість хоча й зазнала впливу німецького романтизму, проте є глибоко національною та самобутньою.

Переважно мініатюрист, Гріг проявив себе як майстер фортепіанної («Ліричні п'єси» та інші цикли) і камерно-вокальної музики. Яскравий індивідуальний стиль Гріга як тонкого колориста багато в чому близький до музичного імпресіонізму. У ряді творів композитора втілено образи народних легенд і сказань (частини з музики до п'єси «Пер Гюнт», фортепіанні п'єси «Хо́да гномів», «Кобольд»). Також Гріг обробляв норвезькі народні мелодії. Під їхнім впливом норвезького фольклору склалися характерні для композитора стилістичні прийоми й особливості гармонії та ритміки. Творчість Гріга становить цілу епоху в розвитку норвезького мистецтва.

У розвиток національної музичної культури Швеції великий внесок зробили такі майстри, як Х. Русенберг, К.-Б. Блумдаль, С.-Е. Бек й І. Лідхольм. Великою популярністю в країні користується оркестр Стокгольмської філармонії, а шведська королівська опера, заснована в 1773 р., визнана однією з кращих у Європі. У царині популярної музики відомим у всьому світі є шведський гурт «АВВА», який був надзвичайно популярним у 1980-ті роки.

Світову популярність здобув живописець і графік А. Цорн, який майстерно передавав ефекти освітлення в картинах, що зображують сцени сільського й міського життя, а також у портретах.

Скульптор К. Міллер, відомий своїми динамічними декоративними композиціями, є засновником національної школи цього виду мистецтва. Спрощений стиль, розроблений архітектором Гуннаром Асплундом, вплинув на сучасну архітектуру Швеції. Найбільш чітко ці тенденції простежуються в дизайні великих торговельних центрів, які виростили навколо Стокгольма та інших міст.

Кінематографічне мистецтво Швеції представлено іменами режисерів М. Стіллера, В. Шемана, А. Шеберга та І. Бергмана.

Інгмар Бергман. Відомий шведський драматург, сценарист і режисер розпочав творчу біографію в кіно 1941 р., редагуючи кіносценарії. Однак незабаром він написав власний сценарій під

назвою «Цькування», який був екранізований 1944 р. Згодом Бергман почав сам знімати фільми за власними сценаріями. Світове визнання отримали його режисерські роботи 1950-60-х років («Сунична галявина», «Сьома печатка», «Усмішки літньої ночі»). Видатний режисер продовжував активно працювати в кіно і в подальші десятиліття, причому майже для всіх своїх картин сценарії писав сам. У 1970-80-ті роки на екрани вийшли «Дотик», «Осінь соната», «Із життя маріонеток», «Зміїне яйце», «Фанні та Олександр».

За часів середньовіччя Болгарія була культурним центром слов'янської Європи. Національні культури України, Росії, Біларусі, Сербії та Македонії розвинулись завдяки слов'янській писемності, що її винайшли болгарські просвітники Кирило та Мефодій. На честь цих видатних осіб починаючи із 24 травня 1851 року в Болгарії відзначають урочисте Свято болгарської культури та слов'янської писемності.

Діяльність Кирила і Мефодія

Від часів Володимирового хрещення давньоруська церква стала головним поширювачем писемної культури. Поява кириличної абетки, як відомо, пов'язується з так званою Моравською місією братів із грецького міста Салоніки Костянтина (у чернецтві Кирила) і Михаїла (у чернецтві Мефодія). Працюючи у 860-х роках у Великій Моравії як місіонери, брати на основі грецького письма впорядкували першу слов'янську абетку і записали нею перші переклади з грецького Євангелія та Псалтиря.

Кирило та Мефодій переклали багато книг, що стало початком формування старослов'янської літературної мови, а також вони сприяли поширенню грамотності серед слов'янських народів.

Південно-західні слов'янські народи, які мешкають на території Хорватії, Словенії, Сербії, Чорногорії та Македонії, мають багату духовну й мистецьку спадщину, що протягом століть формувалася під впливом античної культури Греції, Риму і Візантії, а також культур провідних країн Європи та Сходу. Проте ці народи зберегли власну самобутню культуру, зокрема художню творчість, яка увійшла до скарбниці світового мистецтва.

Польща — одна із західних слов'янських країн, яка повною мірою наслідувала й засвоїла культурні здобутки інших країн Європи.

Одним із найвизначніших композиторів, яким пишається польський народ, є Ф. Шопен. Надзвичайно талановитий композитор і

піаніст-віртуоз, він був неперевершеним творцем мелодій і збагатив західноєвропейську музику невідомими їй доти слов'янськими елементами й ритмічним малюнком, запозиченим із національних танців і пісень польського народу.

Фредерік Шопен — син польської землі

Творчість Шопена пов'язана переважно з фортепіанною музикою.

Саме для виконання на фортепіано композитор створив чимало мазурок, етюдів, полонезів, ноктюрнів та ін. Також композитор запропонував нове трактування інших музичних жанрів: створив фортепіанну баладу, перетворив скерцо на самостійний твір, опоетизував танцювальні жанри. Серед визначних творчих здобутків Шопена — удосконалення й урізноманітнення техніки гри на фортепіано, що значною мірою збагатило виражальні засоби цього музичного інструмента.

Народне музичне мистецтво відіграло значну роль у творчості композитора. Він уславив польські танці мазур (мазурку) та полонез («польський»), зробив їх одними з найпопулярніших у світських колах різних країн Європи. Вишукані мазурки й урочисті пишні полонези Шопена стали головною окрасою балів XIX ст. Завдяки таланту Шопена значної популярності набув і вальс, у якому композитор також щедро використовував інтонації й ритми польської народної музики.

Серед найвідоміших творів Шопена — «Велика фантазія на польські теми», «Краков'як», «Велике концертне рондо», «Великий блискучий полонез», «Революційний полонез».

Ф. Шопен є композитором, чия творчість увібрала кращі традиції романтичного мистецтва й національної культури. Він сконцентрував у музиці найбільш перспективні художні тенденції романтизму, поєднав у творах вокальність та інструментальність, пісенність і танцювальність, тобто найважливіші принципи музичного мистецтва.

Румунія — дивовижна країна, чия культура оповита легендами. Сприяють цьому численні середньовічні пам'ятки архітектурного мистецтва. Замки та палаци Румунії краще за все демонструють унікальні архітектурні стилі й елементи, що відображають національні традиції та звичаї. Ці величні споруди, зведені протягом XIV—XVIII ст. і призначені для захисту румунських земель від іноземних

загарбників, надихнули відомих європейських письменників на створення чудових романів, зокрема «Замок із Карпат» (Жуль Верн) та славнозвісний «Дракула» (Брем Стокер).

Багато хто вважає замок Пелеш одним із найкрасивіших в Європі. Збудований наприкінці XIX ст. у стилі неоренесансу, він є чудовим взірцем розкішної вишуканості. Його 160 кімнат оздоблені кращими експонатами європейського мистецтва: люстрами з муранського скла, німецькими вітражами, виробами мейсенської порцеляни та ін.

Замок Бран — середньовічний замок-фортеця. Він був зведений наприкінці XIV ст. місцевими жителями за власний кошт із метою захисту міста Брашов, а потім слугував митною станцією. Бран часто називають Заком Дракули, пов'язуючи його з ім'ям загадкового румунського графа. Будівля замку має чотири рівні, що сполучаються між собою сходами, а його зали та коридори утворюють таємничий лабіринт. Бран — місце, де зберігається рідкісна колекція меблів XIV—XIX ст., біля його входу розташований відкритий етнографічний музей старовинної народної архітектури з експозиціями національного румунського одягу та предметів декоративно-прикладного мистецтва (килими, кераміка та різьблені дерев'яні вироби).

Килимарство Румунії

Ткацьке мистецтво румунського народу найбільшою мірою виявляється в особливостях декорування й побутового застосування народних килимів. В основі ткання килимів, як і всіх інших видів народних тканин, лежить домашнє ремесло. Килимові вироби, які здавна виготовляли в Румунії, мають назви скоарце, перетаралес. Художні особливості румунських килимів формувалися на традиційних принципах орнаментально-композиційного і кольорового рішень. Ткані вироби у вигляді вузьких доріжок, які є своєрідною перехідною формою від верет (ряднин) до килимів, здавна побутували в гірських місцевостях Румунії. Зазвичай їх виробляли мандрівні ткачі.

Угорська художня культура є невід'ємною частиною європейського культурного простору й водночас унікальною з точки зору національних особливостей.

Угорщина — країна музики й танців. Тут виникла запальна суміш самобутньої угорської музики з ледь уловимим відтінком пристрасних циганських мотивів. Мелодика народної угорської музики простежується у творчості багатьох провідних європейських

композиторів: Гайдна, Бетховена, Шуберта, Брамса. Музика Угорщини XIX ст. передусім пов'язана з іменами Ф. Ліста, видатного композитораромантика, та Ф. Еркеля, автора національного гімну і творця угорської національної опери. Початок XX ст. відзначений творчістю відомого угорського митця, «короля оперети» І. Кальмана.

Швейцарія — дивовижна країна, яка дбайливо зберігає власну культурну спадщину. Мистецтво країни розвивалося, з одного боку, під впливом німецької, французької та італійської культури, а з іншого, на основі власних художніх традицій. Тому й досі дуже важко точно сказати, що таке власне «швейцарська культура». У самій Швейцарії розрізняють поняття «швейцарська культура» (як правило, народне мистецтво) і «культура Швейцарії».

На території країни розташовані чотири світові пам'ятки культури: Старе місто Берна, замки Беллінози, монастир Санкт-Галлена й монастир святого Іоанна Хрестителя в Мюстаїрі.

Музичне мистецтво країни неоднорідне за своїм складом, оскільки у Швейцарії рівноправно існують такі мови: німецька, французька та італійська. У фольклорі Швейцарії найтипівішими жанрами є історична пісня, пастуші награші на альпійських річках, деякі танцювальні наспіви-награші (зокрема «пташина полька») та йодли (наспіви, що характеризуються частим застосуванням фальцету).

Найвідомішими швейцарськими письменниками були М. Фріш, світову популярність якому принесли романи («Штіллер», «Ното ГаБег» і «Назву себе Гантенбайн»), та Ф. Дюрренматт, швейцарський прозаїк, публіцист, драматург, один із майстрів психологічного детективу. Найвизначніші його твори — «Суддя та його кат», а також п'єси «Візит старої дами», «Фізики», «Шлюб пана Міссісіпі».

Але найбільшої популярності у Швейцарії набуло мистецтво створення годинників.

Кишеньковий годинник — витвір швейцарського ювелірного мистецтва

Перша женецька гільдія годинників, до якої входили сотні майстрів із різних країн, була створена 1601р. Але згодом майстри стали оселятися в різних містечках Швейцарії, започатковуючи власні годинникові фірми. До середини XVII ст. Швейцарія стала абсолютним світовим лідером у виробництві годинників.

У 1926 р. в місті Гренхені з'явилися перші наручні годинники з автопід заводом (практично в тому вигляді, у якому вони існують нині). У 1967 р. в Невшателі були створені перші кварцові наручні годинники, а в 1972 р. з'явилися електронні годинники на рідких кристалах. Найвідомішими швейцарськими брендами є «Rolex», «Tissot», «Longines», «Candino», «Raymond Weil», «Appella» та інші.

Тема 5. Арабська культура та мистецтво. Культура та мистецтво Далекого Сходу. Культура та мистецтво Індії

План:

1. Значення культури арабо-мусульманського регіону.
2. Іслам як підгрунття морально-естетичної специфіки арабо-мусульманського мистецтва.
3. Декоративно-прикладне мистецтво.
4. Пам'ятки арабо-мусульманської архітектури.
5. Значення культури далекого сходу.
6. Китайська порцеляна. Естетичний феномен китайського живопису. Китайська музика. Китайська опера.
7. Культура та мистецтво Японії. Філософія ікебани та чайної церемонії. Японські театри Но і Кабукі. Декоративно-прикладне мистецтво Кореї.
8. Місце культури Індії у світі. Внесок Індії у світову культуру. Архітектура і скульптура Індії. Декоративно-прикладне мистецтво. Музика і танець Індії. Індійське кіно. Індійські йоги.

Арабо-мусульманська культура, яка становить вагому частину світової культури, формувалася на основі художніх традицій тих народів і країн, де провідною релігією є іслам. Переважно це держави Близького і Середнього Сходу, Північної Африки, Піренейського півострова (Туреччина, Сирія, Ірак, Іран, Індія, Єгипет тощо).

«Золотий вік» мусульманської художньої культури припав на IX-XII ст., коли саме вона визначала рівень світової матеріальної і духовної культури. Одна з найважливіших рис класичної мусульманської культури — це те, що її основним структурним елементом є не стільки наука (як у західноєвропейській), скільки ціннісно-ідеологічні течії, що визначають характер пізнання та розуміння картини світу.

Іслам як підгрунття морально-естетичної специфіки арабо-мусульманського мистецтва Ісламське (мусульманське) мистецтво — художня творчість народів Близького й Середнього Сходу, що сформувалася на основі культурних традицій цього регіону та принципів ісламу. Основою, на якій розвивалося ісламське мистецтво,

є Коран.

Провідними видами ісламського мистецтва є архітектура, каліграфія, книжкова графіка, кераміка та декоративно-прикладне мистецтво. Головною особливістю художньої творчості мусульман є майже повна відсутність зображення людини (виняток становить книжкова мініатюра). Це пов'язано з тим, що Коран визнає будь-яке відображення людської постаті (у скульптурі чи живописі) за одну з форм ідолопоклонства, яке трактується як гріх перед Аллахом.

Одна зі священних «заповідних» територій ісламу — Мекка, що поблизу Червоного моря (нині територія Саудівської Аравії).

Із VII ст. це місто є центром паломництва мусульман усього світу: згідно з ученням ісламу, тут жили Адам і Єва, народився пророк Мухаммед. Окрім того, Мекка має велике значення для ісламського архітектурного мистецтва, оскільки в ній розташована головна мечеть Масджид аль-Харам, на яку зорієнтовані всі інші мечеті мусульманського світу (молитовні ніші міхраби вказують напрямком на Мекку).

Каліграфія в мистецтві ісламу посідає особливе місце. Вона виникла на основі копіювання тексту Корану, який вважається творінням Аллаха, отже, написане слово саме по собі набуває сакрального змісту. Згодом каліграфічне письмо виокремилось як самостійне мистецтво, яке потребує від художника надзвичайної майстерності й відчуття досконалої форми.

Художнє оформлення книг традиційно відносять до графічного мистецтва, але митці ісламських країн додали до нього багато нових технік та прийомів, наблизивши свою творчість до декоративно-прикладного мистецтва. Вони перетворювали книгу на коштовну річ, предмет, що підкреслював високий соціальний статус власника. У XII-XIII ст. у Багдаді почало розвиватися мистецтво книжкової мініатюри, що зрештою визначило появу місцевої художньої школи.

Багдадська мініатюра першої третини XIII ст. відзначається простими композиціями, ясними й чіткими малюнками та палітрою, яка складена з кількох чистих кольорів. Накладанню фарб на папір передувало створення підготовчого рисунка, виконаного чіткими червоними й чорними контурами. Потім художник ретельно

прописував кольори.

У книжкових мініатюрах багдадської школи містяться початкові елементи розповідності, але конкретне середовище, у якому відбувається дія, або відсутнє, або передане лише натяком — уведенням деяких деталей архітектурного обрамлення або вузької смужки квітучого луку під ногами людей. Серед мініатюр, що прикрашали рукописи наукового змісту, як зразок можна назвати «Фармакологію» Діоскорида (давньоримського військового лікаря), ілюстровану 1222 р. художником Абдаллахом Ібн Фадлом.

Мініатюри «Фармакології» являють собою двофігурні композиції, у яких усі фігури й предмети розташовані в одному плані, паралельно площині аркуша. Барвиста гама в п'ять-шість кольорів не вирізняється багатством, у ній переважають оранжево-червоні, тьмяно-зелені, блакитні та пісочно-жовті тони, часто застосоване золото. Незважаючи на те, що художник достовірно передавав зовнішній вигляд людей, створені ним образи несуть у собі риси умовно-символічного характеру.

Із завоюванням Багдада монголами у 1258 р. і падінням халіфату Аббасидів слава багдадської школи живопису згасла; чудові досягнення Аль-Васіті в галузі жанрової мініатюри були втрачені, не отримавши належного розвитку у творчості арабських художників наступних поколінь.

Турецька художня кераміка — облицювальна та побутова — набула розвитку ще в XV ст. в містах Малої Азії. Для орнаментів характерними є рослинні мотиви, виконані в декоративній, довільній манері розпису.

За типом розпису в турецькому керамічному мистецтві XVI—XVII ст. виокремлюють два типи виробів. У колірній палітрі першого типу посуду (центр — місто Ізник) превалює кораловочервоний колір у поєднанні із зеленим та блакитним. В орнаментах Ізника разом із рослинним візерунком, що має вигляд пишних букетів, зустрічаються зображення тварин та людей. Своєрідним мотивом у декорі цих керамічних виробів є стилізоване, проте надзвичайно виразне за динамікою зображення човна з парусом навскіс.

Для другого типу розписної кераміки, що походить із Дамаска

(Сирія), є характерною синя гама тонів, злегка стилізовані зображення на дні тарелів та поверхні глечиків, скомпонованих у вишукані букети тюльпанів, гвоздик, ірисів, винограду.

Дамаські тканини (парча, шовк) здавна були гордістю сирійських майстрів. Вишукане, легке й надзвичайно красиве полотно, привезене із Сирії, завжди мало величезний попит у країнах Європи.

Королі, вище духовенство, заможні особи замовляли із цих тканин одяг, оздоблювали ними інтер'єри палаців.

Понад три тисячоліття Китай зберігав таємницю розведення шовкопрядів, залишаючись єдиним виробником і постачальником шовку в різні країни світу. Проте араби, зумівши оволодіти секретами китайських майстрів, зрештою випередили їх.

Через заборону носити мусульманам шовковий (тобто дорогий) одяг, у Дамаску почали виготовляти унікальні тканини: зовнішній їх бік був шовковим, а виворітний — бавовняним. Пізніше сирійські майстри винайшли парчу — тканину, що мала шовкову основу, вигаптувану золотими та срібними нитками, і називалася за місцем виробництва — «Дамаск» (або «дамаст»). Нею обдаровували гостей та почесних осіб.

Далекий Схід вплинув не лише на виробництво дамаського шовку, але й на орнаменти, у яких провідними були квіткові мотиви. Разом із парчею ця вишукана тканина була найприбутковішим товаром, тож протягом кількох століть лише мешканці Дамаска володіли секретами її виробництва.

Дамаські тканини відрізняються складним переплетінням ниток, за рахунок чого на полотні з'являється гарний візерунок, який нагадує витончене ажурне мереживо. Саме майстерність ткання такого орнаменту (а не нанесення його фарбою) і визначає унікальність та коштовність сирійських тканин. Ткацький верстат для виготовлення дамаського шовку й нині залишається найскладнішим у світі механізмом, який будь-коли створювала людина.

Тканини, що виготовлялися в Сирії, здобули велику славу, і вже в епоху Середньовіччя європейцям добре була відома назва «дамаський шовк». Свідченням цього є столовий набір іспанського

герцога Альби, що складається з 250 серветок, трьох великих та шести середніх скатертин, зшитих із дамаського шовку. Матерія, з якої виготовлено набір, вражає розкішшю та великою кількістю візерунків.

Ручне килимарство існує з тих часів, коли люди навчилися виробляти прядиво і тканини з волокнистих матеріалів. Батьківщиною килимарства є Персія (сучасний Іран). Історики вважають, що тодішні східні кочівники ткали щільні теплі полотна, щоб мати можливість швидко облаштувати житло. В умовах кочового життя ці полотна захищали від вітру й піщаної бурі, дозволяли розділити приміщення на житлові зони чи прикрасити його.

Мистецтво килимарства арабських майстрів передавалося від покоління до покоління і вважалося за найдорожчу сімейну цінність.

Спочатку килими ткали вдома для особистого користування або в подарунок. Улюбленими декоративними мотивами на цих виробках були фантастичні птахи й тварини, рослинні й геометричні орнаменти. Назва «перський килим» збереглася за виробами, створеними в сучасному Ірані — території, що входила до складу давньої Персії.

У Корані сказано, що світ був створений Аллахом за 6 днів. Спочатку в нескінченності порожнього Всесвіту виникли 7 небес і спалахнули світила, а потім під ними прекрасним килимом була розстелена земля, придавлена для міцності горами. Тому килим асоціюється на Сході з міні-моделлю земного раю. Без нього неможливо уявити жодну мусульманську оселю, а рівень добробуту визначається кількістю та якістю килимів.

Історія східного килима нерозривно пов'язана з історією давньої Персії. Ткати килими перси вміли ще понад дві з половиною тисячі років тому. Історія зберегла для нас розповідь про перший шедевр перських майстрів — «Весняний килим» царя Хорова I, сплетений ще у VI ст. на честь перемоги персів над римлянами та завоювання Аравійського півострова. Такий килим був ознакою влади, а його краса символізувала божественне походження. За розміром килим був величезним — 122 м завдовжки, 30 м завширшки. Але найціннішим був візерунок цього килима. Земля була вишита золотими нитками, вода — із прозорого коштовного каміння, квіти та плоди на деревах — із самоцвітів. Перекази оповідають, що, коли цей килим розгортали,

відчувалася свіжість весняного повітря.

Коли в Персії провідною релігією став іслам, зображення живих істот було заборонене. Орнаменти килимів «заговорили» мовою символів і абстрактних образів. Від 1038 до 1194 р. Персія перебувала під владою турків, які мали власну культуру килимарства, і в той час відбувався обмін навичками та прийомами килимарства.

У XV ст. в часи династії Сефевідів новою столицею Персії стало місто Ісфахан. У ньому та багатьох інших містах були створені державні майстерні, де вмілі майстри створювали справжні шедеври килимового мистецтва. Релігійна заборона на зображення тварин і птахів була знята, виробництво килимів перетворилося на одне з основних джерел доходу скарбниці. У Європі перські килими стали дуже популярними, за ними споряджалися торгові експедиції.

Пам'ятки арабо-мусульманської архітектури

До культових споруд арабо-мусульманської архітектури належать мечеті (храми), медресе (духовні школи-семінарії), а також мавзолеї (поховальні споруди).

Основний тип плану ісламської храмової споруди — прямокутне подвір'я, оточене по периметру галереями, у глибині якого розташована приземкувата купольна будівля — мечеть. Також невід'ємним елементом культової мусульманської архітектури є мінарет (вежа, з якої віруючих скликають на молитву). У різних народів він утворює зі спорудою єдиний ансамбль або стоїть окремо. Кількість мінаретів також може різнитися. Медресе відрізняються від мечетей тим, що галереї подвір'я поділені на дрібні приміщення, де мешкають семінаристи. А мавзолеї становлять комплекс поховальної споруди і храму. Загалом особливості зовнішнього вигляду храмових споруд зумовлені національними художніми традиціями різних народів, що сповідують іслам.

Основним будівельним матеріалом арабів були обпалена цегла, камінь, піщаник, мармур. Як декоративні матеріали широко застосовувались алебастр, фігурна цегла, полив'яні кахлі, скляна та мармурова мозаїка та ін. Інтер'єри культових арабо-мусульманських будівель прикрашалися й стінним розписом, у якому декоративні мотиви геометричного та рослинного характеру поєднувались із

каліграфічно написаними цитатами Корану.

Серед найвідоміших культових споруд арабо-мусульманської архітектури особливо вирізняються Блакитна мечеть (Стамбул), мечеть халіфа Омара (Єрусалим), мечеть Ібн Тулуна (Каїр), медресе Тілля-Карі (Самарканд), медресе Улугбека (Бухара), аль-Кубра (Дамаск), мавзолеї Тадж-Махал (Агра), архітектурний ансамбль Шах-і-Зінда (Самарканд).

Надзвичайний інтерес для світового мистецтва становить пам'ятка мусульманської архітектури узбецького міста Самарканд — мавзолей Гур-Емір, родова усипальня славнозвісного завойовника й правителя Тамерлана. Її назва перекладається як «могила володаря». Цей шедевр середньовічного зодчества відіграв важливу роль у розвитку світової ісламської архітектури. Гур-Емір став прообразом відомих пам'яток архітектури епохи Великих моголів: мавзолею Хамейуна в Делі й Тадж-Махалу в Агрі, зведених нащадками славетного Тимура, які свого часу були правителями Північної Індії.

Великий регіон, який називають Далеким Сходом, об'єднує Китай, Японію, Корею та інші країни, що подібні за типом культури, хоча й мають яскраві національні риси.

Жителі Давнього Китаю — однієї з перших держав на Землі — створили цікаву та самобутню культуру, як матеріальну, так і духовну. Вони вірили, що життя — це творіння божественної, надприродної сили, що все у світі перебуває в русі та постійно змінюється, що призводить до зіткнення двох протилежних космічних сил — Світла й Темряви. У найдавніший період китайцям, як й іншим народам, був властивий культ природи: вони вклонялися духам гір, землі, річок, Сонцю, Місяцю та ін.

У середині I тис. до н.е. в Китаї існували три головні ідеологічні напрями, що згодом перетворились на філософсько-релігійні системи. Це — *даосизм*, *учення Конфуція* та *буддизм*. Ці учення відіграли величезну роль в історії художньої культури Китаю.

Засновником даосизму вважають китайського мудреця Лао-Цзи. Він мешкав у Китаї на рубежі VI—V ст. до н.е. Основна філософська категорія даосизму — це «дао», тобто «закон». Згідно з ученням Лао-Цзи весь світ підпорядкований одному закону. Дао — основа й

джерело буття, а його визначальною ознакою є природність. Людина не здатна змінювати природний порядок життя, тож їй належить пасивно сприймати реальність, не порушуючи хід подій. Лише в такий спосіб особистість зможе досягнути дао — найвищий рівень гармонії існування з природою.

Засновником конфуціанства був давньокитайський філософ Конфуцій, який жив у VI—V ст. до н.е. Він прагнув удосконалити людське суспільство на основі традиційних цінностей. Відповідно до розробленої Конфуцієм схеми, керування державою та суспільством повинне базуватися на *лі* (правилах). Дотриманню правил поведінки, що дозволяли людині зберігати гідність, він надавав особливого значення.

Окрім правил, Конфуцієм були розроблені *сяо* — норми, що забезпечили характерний для Китаю культ родинних відносин. За Конфуцієм правильно налагоджені відносини в родині та між родичами є запорукою встановлення правильних відносин у суспільстві і державі.

Світогляд китайців істотно відрізняється від європейського. У цій країні не було послідовного розвитку і зміни художніх напрямів і стилів, як у країнах Європи. Саме поняття історії не має в Китаї ознак «тривалості», а мистецтво — ознак еволюції. Художні «стилі» і «школи» пов'язуються не з розходженнями творчих методів, а з технічними прийомами і матеріалами.

У китайському мистецтві «мірою всіх речей» є не людина, а природа, що нескінченна і тому непізнавана. У мистецтві відбувається не відображення життя, а його продовження в рухах пензля і мазках туші. На цій своєрідній основі відбувалося становлення китайського мистецтва, предметом якого ставав не образ людини-героя і не духовні ідеали, а життя природи. Звідси особливий естетичний смак і художній такт традиційного мистецтва Китаю.

Китай — батьківщина порцеляни, історія якої налічує понад тисячоліття. Початок виробництва порцеляни в Китаї належить приблизно до II ст., коли шляхом вдосконалення технологій і добирання початкових компонентів стали отримувати вироби, що вирізнялися білизною й тонкістю черепка. Між іншим, у китайців

найціннішим вважався посуд ручної роботи з відбитками пальців майстра.

Відомий синій фарфор Цинци, виготовлений у провінції Чжецзян, надзвичайно цінувався. Казали, що його синява подібна до нефриту, чистота — до дзеркала, а звук, який він видає при дотику, подібний до звучання *гуциня* (давнього музичного інструмента).

У перші століття нашої ери майстерні з виробництва порцеляни з'явилися в одному з міст провінції Цзянси, яке згодом стало називатися Цзіндечжень. Порцелянові вироби із Цзіндечжєня вирізнялися високою якістю: «вони сяяли, як сніг, були тонкими, як аркуш паперу та міцними, як метал».

В епоху династії Мін (XIV—XVII ст.) значного поширення набув спосіб прикраси порцелянових виробів підглазурним кобальтом. Ранні вироби відрізнялися світлим сіро-блакитним відтінком, найчастіше в розписі застосовувався рослинний орнамент. На початку XV ст. разом із кобальтом почали використовувати червону фарбу природного походження. Із середини XVI ст. дуже поширеним став метод оздоблення *доу цай* («боротьба кольорів») — поєднання підглазурного кобальту з яскравими емалєвими фарбами. Для мінської епохи в цілому характерним є винахід нових видів кольорової глазури й емалєвих фарб.

В епоху Цин (XVII — початок XX ст.) тривало виробництво всіх раніше наявних видів порцеляни. Найбільш яскравим періодом у розвитку порцеляни епохи Цин є XVIII ст., коли по всьому Китаю працювали сотні майстерень. Серед них виділялися заводи Цзіндечжєня, що випускали високохудожню і високоякісну продукцію. У цей час китайські порцелянові вироби відрізнялися надзвичайним різноманіттям форм, з'явилася велика кількість дрібної пластики з порцеляни.

Самобутній характер художнього мислення китайського народу найповніше виявився в живописі, який відрізняється від західного не стільки набором технічних засобів, скільки принципово відмінною художньою мовою, більш умовною і декоративною. У Китаї живопис ніколи не ґрунтувався на математичних розрахунках, як, наприклад, грецький канон. Художники не намагалися, як у реалістичному

мистецтві, імітувати натуру, не приділяли великої уваги особистісним враженням, як це робили романтики й імпресіоністи. Там, де європейці відображали об'єм за допомогою світлотіні, китайці прагнули до лінійної виразності.

Головними жанрами традиційного китайського живопису є анімалістичний («Квіти і птахи», «Рослини й комахи»), побутовий («Люди і предмети») і пейзажний («Гори і води»).

У традиційному живописі Китаю немає натюрморту у звичному для нас розумінні: нерухомі предмети з точки зору східних митців є мертвими через відсутність динаміки руху життя і часу. Тож китайці завжди зображували живу природу: якщо це камінь, то поряд із ним має бути рослина; якщо це фрукт, то такий, що росте на гілці.

«Квіти і птахи» є дуже популярним жанром китайського живопису. Але для китайських художників — це не просто предмет милування, а алегоричні символи. Виходячи з традиційного уявлення про гармонійне співіснування людини з природою, китайські художники надавали об'єктам зображення глибинного символічного змісту. Так, наприклад, сосна уособлює довголіття, квітучі сливи — уміння стійко переносити знегоди і чистоту помислів, пишні квіти півонії — багатство і розкіш, бамбук — непохитність і моральну стійкість та ін. Маючи на увазі пов'язану з окремими представниками фауни і флори символіку, художник зображував їх для того, щоб через цю символіку передати свою моральну позицію або побажання. Таким чином, картини жанру «Квіти і птахи» майже завжди сповнені прихованого ідейно-емоційного змісту.

Пейзажний жанр китайського живопису — це «Гори і води». Живописці епохи Сун, зокрема Лі Сисюнь і Лі Чжаодао, користувалися особливою декоративною системою і писали сповнені відчуття радості, яскраві за колоритом картини з нагромадженням палаців і персонажів.

У VIII ст. н.е. склалися дві основні манери письма: ретельна *гун-бі* («старанний пензель») та вільна, з ефектом незавершеності *се-і* («передання ідеї»). Поєднання і динамічна рівновага протилежностей було найважливішим поняттям як для всієї китайської культури в цілому, так і для живопису зокрема. Багато сучасних художників,

успішно поєднуючи прийоми традиційного китайського і західного живопису, відкривають нові шляхи творчості.

Каліграфічне письмо. Одним із напрямів китайського живопису є каліграфія — *шу фа* («спосіб написання, правопис»). Це давнє мистецтво розвинулось одночасно з китайською писемністю.

Китайське ієрогліфічне письмо є одним із найдавніших на Землі, його унікальність полягає в тому, що воно і зараз не втратило актуальності й продовжує розвиватися.

Китайські ієрогліфи являють собою не просто слова, а й історію, культуру, мистецтво. Близько IV ст. до н.е. китайські митці створили систему знаків, за допомогою яких позначали різноманітні природні явища. Ці піктограми є найдавнішим взірцем абстрактного мислення людини. Із цих знаків були розроблені тисячі ієрогліфів й основні стилі письма. Нині в китайській каліграфії вирізняють п'ять стилів: *кай шу* (уставне письмо), *сін шу* (напівскоропис), *лі шу* (ділове письмо), *цао шу* (скоропис) та *чжуань* (стиль давніх печаток).

Китайська музика

Пентатоніка — звукова система, що має п'ять звуків різної висоти в межах октави. Пентатоніка є визначною рисою музичної культури країн Далекого Сходу (Китаю, В'єтнаму, Японії, Кореї). Існує чотири типи пентатоніки: безпівтонова (власне пентатоніка), напівтонова, змішана й темперована.

Перше теоретичне пояснення пентатоніки, що дійшло до нас, належить ученим Давнього Китаю (імовірно, перша половина I тис. до н.е.). У рамках акустичної системи *люй* (12 звуків по чистих квінтах), розробленої за часів правління династії Чжоу, зведені в одну октаву п'ять сусідніх звуків давали безпівтонову пентатоніку в усіх її різновидах.

Окрім математичного обґрунтування ладу пентатоніки, у найдавнішій пам'ятці — трактаті «Гуань-Цзи» (VII ст. до н.е.) — була розроблена складна символіка ступенів пентатоніки, де п'ятьом звукам відповідали п'ять стихій, п'ять смаків і п'ять символічних значень (тон *гун* символізував правителя, *шан* — чиновників, *цзюе* — народ, *чжі* — діяння, *юй* — речі).

Традиційні музичні інструменти. Традиційні китайські музичні інструменти символізують китайську народну культуру. Водночас вони є поширені і в сусідніх із Китаєм країнах (Японії, Кореї, Індії та ін.).

Кунхоу — давній китайський музичний струнний інструмент, історія якого налічує понад дві тисячі років. У давнину кунхоу досить широко використовували як музичний супровід народних вистав. Особливої популярності кунхоу набув в епоху правління династії Тан, коли його почали використовувати придворні музиканти імператора.

Бамбукова флейта — один із найпопулярніших духових музичних інструментів у Китаї. Це маленький і нескладний музичний інструмент, історія якого налічує понад сім тисяч років. Виконавська техніка і виражальні можливості китайської бамбукової флейти дуже різноманітні.

Глиняний сюнь (глиняна окарина) — один із прадавніх духових музичних інструментів Китаю, рід флейти-свистка. За китайською легендою, сюнь бере початок від так званих «кам'яних метеоритів», з яких люди виготовляли знаряддя для полювання. В епоху Чжоу (XI ст.— 256 р. до н.е.) сюнь став важливим духовим інструментом у складі китайського національного оркестру.

Цимбали — популярний струнний ударний інструмент у Китаї.

Тембр із цього інструмента дзвінкий, а музична палітра дуже багата.

За часів династії Мін із Персії до Китаю потрапив музичний інструмент *сатар*. Завдяки доопрацюванню китайських музикантів він поступово перетворився на народний інструмент *ян цинь* (цимбали). У сучасному музичному мистецтві Китаю цимбали зберегли традиційні особливості й національний колорит і залишаються улюбленим музичним інструментом.

Китайська опера. Китайське театральне мистецтво має тривалу і складну історію. Його витокami є музичний фольклор, релігійні ритуали та придворні церемонії. Найпростіші форми театрального дійства існували в Китаї ще наприкінці минулого тисячоліття в епоху династії Хань, а перша театральна школа з'явилась на початку

нинішнього тисячоліття.

Вершиною національного китайського театрального мистецтва є столична музична драма — так звана Пекінська опера. Вона виникла наприкінці XVIII ст.: 1790 року до Пекіну були запрошені кращі театральні трупи із різних провінцій Китаю для святкування 80-річчя імператора. Залишившись у столиці, ці творчі колективи заклали основу нового, загальнонаціонального китайського театру. Пекінська музична драма (опера) увібрала найкращі мистецькі здобутки й традиції багатьох театральних шкіл Китаю і об'єднала їх у гармонійну художньо-образну систему.

Оркестр Пекінської опери складається із специфічних національних духових, струнних, шумових та ударних інструментів. Серед них пекінська скрипка *цзинху*, скрипка *ерху*, місяцеподібна мандоліна *юйцинь*, лютні *піпа* та *сяньцзи*, труба *сона* й китайська флейта. Чільне місце в оркестрі посідають ударні — гонги та барабани різних видів і розмірів. Роль диригента в оркестрі виконує барабанщик, який за допомогою бамбукових паличок створює найрізноманітніші звуки (гучні, експресивні, тихі, лагідні та ін.), тим самим регулюючи ритмічність дійства та посилюючи емоційне сприйняття глядачами відтінків акторської гри.

Для китайської опери характерна чітка узагальнена система акторських амплуа. Чоловічі ролі називаються *шень*, жіночі — *дань*, комедійні — *чоу*, а герой із кількома різними масками — *цзин*. Ці чотири типи характерів є обов'язковими. Серед чоловічих ролей кілька амплуа: молодий герой, літній та полководець. Жіночі амплуа — це дівчина, заміжня жінка, літня та жінка-воїн. Комедійні амплуа поділяються на цивільних персонажів та воїнів.

Жіночі арії (дружин, матерів, шляхетних жінок) мають звучати мелодійно, вишукано, із ніжними переливами голосу. Арії дівчинипростолюдинки або служниці, як правило, виконуються у формі побутового мовлення та співу без постановки голосу. Виступи жінки-воїна подібні до чоловічих партій і супроводжуються гучним дзвоном гонгів та дробом барабанів.

Пекінська опера — дивовижне, унікальне мистецтво. Воно вмістило майже всі форми національної китайської культури і

узагальнило народну духовну спадщину багатьох поколінь. Протягом століть розвиток пекінської опери здійснювали видатні талановиті актори, які, вдосконалюючи власну техніку співу й пластики, збагачували вікові традиції прекрасного театрального мистецтва своєї країни: Мей Ланьфан, Сяо Чанхуа, Юань Шихай, Чжоу Сінь-фан та ін.

Культура Японії

До останнього часу на мистецтво Японії головним чином впливали Китай і Корея, але віддавна країна мала власну культурну традицію. Вона передбачає створення виробів із неміцних ефемерних матеріалів (наприклад, ікебана, мистецтво створення букетів), із необроблених матеріалів і надає творам мистецтва форму, що нагадує природну. Одним з улюблених є жанр карикатури, починаючи від малюнків тушшю до сучасних коміксів.

Японська художня культура повною мірою проявляється в ландшафтній архітектурі граційних синтоїстських і буддійських храмових комплексів. Витончена композиція також є характерною рисою японських садів.

Як у живописі, так і в садовому мистецтві існують досить суворі канони. Відтворити на обмеженому просторі величний пейзаж або живописний куточок природи для душевної втіхи — головна мета майстра японських садів, яким притаманна атмосфера спокою, чистота форм, витонченість і досконалість деталей. При проектуванні саду передусім обирається його «головний герой». Залежно від вибору створюються: сад дерев, сухий сад, що зветься також садом каменів, сад води, чайний сад або сад цубо, що з'явився в пізньому Середньовіччі з розвитком великих міст. Найвідомішими садами Японії вважаються Кенрокуен, Горакуен, Кайракуен.

Формування основ японського садівництва відбувалося під впливом розвитку національної архітектури та релігійно-філософських уявлень знаті. Спочатку сад прикрашав резиденції аристократів, але згодом був запозичений буддійськими монастирями і самураями. Із ХІХ ст. садівництво поширилось у середовищі простих городян і стало невід'ємним елементом національної японської культури.

Японський сад — це майстерно відтворений у мініатюрі природний ландшафт, усі елементи якого наділені символічним

змістом й утворюють злагоджену систему. Наприклад, великий камінь символізує гору, маленькі камені й штучне джерельце — водоспад або гірський потік, білий гравій — море, купа піску — пагорб, кам'яна вежа — храм та ін. Чіткі лінії та бездоганні геометричні фігури (кола і квадрати) практично відсутні в композиціях японського саду. Найбільш поширені асиметричні варіанти з каменів і гальки, моху і невисоких рослин або груп карликових дерев з урахуванням періодів їхнього цвітіння. Переважають зелений, коричневий і сірий кольори, доповнені яскравими плямами квіток і плодів.

Філософія ікебани та чайної церемонії

Мистецтво ікебани. Слово *ікебана* в перекладі з японської означає «нове життя квітів» (*іке* означає шлях, *ана* — квіти). Ікебана зародилася в Китаї в VII ст. Спочатку вона використовувалася як ритуальне підношення богам, але згодом стала своєрідною візитівкою світської японської культури. У наш час мистецтвом ікебани займаються переважно жінки, але в давнину цим займалися виключно чоловіки-ченці.

Ікебана — це асиметричний букет. До його складу входять не тільки квіти, але й маленькі гілочки. Це можуть бути гілки абсолютно висохлі, з пофарбованими листочками та квітами. Також букет можуть становити стебла трав, листя дерев і рослин. Вважається, що заняття ікебаною дозволяє людині досягнути внутрішньої гармонії і спокою. У кожному листку видно ліс, у кожній квітці — сад.

Чайна церемонія. До Японії чай потрапив у VIII ст. із Китаю.

Спочатку цей напій пили під час релігійних ритуалів та медитацій.

Поширенню культури чаювання сприяв засновник одного з напрямів буддизму (*дзен*), священник Доген. У XII—XV ст. з посиленням впливу дзен-буддійських монастирів пиття чаю стало популярним не тільки серед ченців, а й у самураїв та аристократії.

Особливого поширення чайна церемонія набула в XIV—XV ст. завдяки спеціальним турнірам, що влаштовувалися заможними городянами. У ході чайного турніру гості мали правильно визначити за смаком сорти напою. Той, хто визначав найбільшу кількість сортів

чаю, нагороджувався призом. У народі колективне чаювання отримало назву «чайні збори». На відміну від розкішних чайних турнірів аристократів, це були скромні, часом мовчазні зустрічі. Внутрішню зосередженість і душевну згоду учасників таких зібрань прагнув втілити в естетиці мистецтва чаю творець чайної церемонії — Мурата Дзюко (XV ст.).

Згодом чайна церемонія перетворилася на своєрідний ритуальнофілософський міні-спектакль, у якому кожна деталь, предмет, порядок речей мали певне значення, навіть сад та інтер'єр «чайного» будиночка, куди запрошували гостей. Зрештою ритуал проведення чайної церемонії канонізували, заданими стали послідовність дій і поведінка учасників. Важливою умовою чайної церемонії були правила ведення бесіди: у цей час не можна було говорити про повсякденні справи й проблеми, оскільки розмова мала приносити естетичну насолоду співбесідникам.

Нині в Японії існує багато шкіл чайної церемонії. Однією з найвідоміших є школа Урасенке в Кіото.

Японські театри Но і Кабукі Традиційний японський театр — це складне, багатогранне мистецтво, історія якого налічує близько півтори тисячі років. Його найважливіші атрибути — маски й танці — спочатку були елементами ритуальних шаманських обрядів у національній японській релігії *син-то* («шлях богів»). Пізніше разом із духовними традиціями буддизму культура Японії запозичила й деякі мистецькі надбання Китаю, Індії та Кореї. Пристосувавши їх до власних уподобань і поєднавши із місцевим творчим досвідом, японський народ створив унікальне за красою й різнобарвністю театральне мистецтво.

Японський театр поділяється на кілька різновидів, кожен із яких має свою специфічну художньо-образну мову. Найвідомішими формами традиційного японського театру є *Но* (Ногаку) — синто-буддійський середньовічний містеріальний театр масок та *Кабукі* — театр пізнього середньовіччя, що показує історико-героїчні вистави й побутові драми.

Особливістю традиційного японського драматичного мистецтва є те, що воно є суто чоловіче, і лише у XX ст. до оволодіння

акторською майстерністю стали долучатись жінки.

Акторський склад трупи Но чітко узгоджений, дії на сцені також регламентовані. Спочатку на сцену виходять скромно вдягнені інструменталісти та хор із шести-восьми осіб. Потім з'являється в розкішному вбранні виконавець «допоміжної» ролі (*вакі*). Останнім із темряви під звуки барабанів і флейти на сцену виходить яскраво вбраний головний персонаж (*сите*). Під акомпанемент хору, барабанів і флейт сите оповідає історії із життя людей і духів, богів і демонів, а також про видатні давні військові походи.

Чудовим доповненням костюма є віяло — обов'язковий аксесуар актора, без якого не відбувається жодна постановка. У танцях-пантомімах, що виконуються під відповідний музичний супровід, виконавець за допомогою віяла символічно змальовує сонце, вітер, морські хвилі, хмари, дощ та ін. Головним елементом традиційного японського театру Но є характерні маски (*омоте*).

Омоте виготовлена таким чином, щоб залежно від рухів актора в куті освітлення її вираз змінювався. Найпростіші прийоми — «освітлити» маску (трохи підняти) або «затемнити» (нахилити). У першому випадку омоте має радісний вигляд, у другому — сумний. Вважається, що поводження з маскою вимагає від актора великої майстерності, оскільки вона має замінити міміку.

Но — перша досконала художньо-образна система японського театрального мистецтва. Театр масок існував в історії багатьох національних культур — від античності до італійської комедії дель арте.

Проте лише в Японії маскове дійство стало не проміжним етапом розвитку сценічного мистецтва, а окремим досконалим театральним жанром, що існує й понині.

Театр Кабукі Жанр Кабукі з'явився в XVII ст. як простонародний варіант вишуканого театру Но і нині є однією з найпопулярніших і найвідоміших форм японського театрального мистецтва. Його назва означає «пісня, танець, майстерність».

Важливою особливістю театру Кабукі є його художня узагальненість. Він увібрав усі види театрального мистецтва, які

існували в Японії. Наприклад, елементи сценічної техніки та репертуар Кабукі запозичив у театрів Но та Бунраку, а також відомого комедійного театру Кожен. Більше ніж половина традиційних постанов Кабукі — твори, написані японськими драматургами для Бунраку.

Усі постанови Кабукі можна поділити на три види: історичні («Тюсінгура»), простонародні («Диво в Цубосака») і танцювальнодраматичні («Танець дерев'яних черевиків», «Дівчина з храму Додзьодзі»).

Кабукі відрізняється й особливим облаштуванням сцени: актори виходять на неї прямо з глядацького залу по довгій доріжці, що зветься «квітучою стежкою». Сцена, на якій безпосередньо відбуваються події, рухома, а зміна декорацій відбувається посеред дійства за допомогою спеціальних працівників («невидимих»), одягнених у чорний одяг.

Саме неперевершене мистецтво акторів, доведене до найвищого рівня досконалості, здобуло театру Кабукі всесвітньої слави. Унікальна техніка акторської гри — це не результат досягнень конкретної людини, а накопичений досвід, що передається акторами від покоління до покоління. Зараз у Японії є навіть акторські династії мистецтва Кабукі, які налічують кілька століть. Актор повинен досконало володіти хореографічною технікою, вокалом, а також мати ґрунтовні знання й уміння з гримування. Справжніми зірками Кабукі є актори-чоловіки, які грають жіночі ролі (*онаґата*).

Музичне оформлення постанов здійснюється за допомогою гри на сямісені та дерев'яних трісочках, що створюють динамічний ритм дійства. Вокальні партії являють собою дещо середнє між співом і мовленням та виконуються у формі мелодекламації.

Головна причина популярності Кабукі у світі — досконала форма цього театру, його видовищність та витончена краса.

З найдавніших часів корейський народ славився художньою обробкою металу. На території Кореї знайдено велику кількість виробів із бронзи, що належать до бронзового віку, зокрема дзеркала, сокири, ножі, дзвони і дзвіночки, прикрашені оригінальним геометричним і зооморфним орнаментом.

Мистецтво художньої обробки металів у Кореї поступово досягло досконалості. У Національному музеї Сеула зберігається велика колекція прикрас із коштовних матеріалів. На особливу увагу заслуговують вироби із царських поховань (V—VI ст.) поблизу міста Кенджу — «Могили щасливого фенікса», «Гробниці золотої корони», «Гробниці ошатних черевичків». Майстерність і ретельність, із якою виконані золоті корона, пояс, сережки та інші предмети, свідчать про надзвичайний талант корейських ювелірів і досконале володіння технікою ювелірного мистецтва.

Великою популярністю користується і корейська кераміка, яка має глибокі традиції: від давнього глиняного посуду неоліту з грубою, шорсткою поверхнею до вишуканих селадонових ваз, прикрашених інкрустацією. Вершиною гончарного мистецтва в Кореї вважається період XII-XIII ст., коли місцеві майстри заснували виробництво блакитнозеленої селадонної глазури різних відтінків і винайшли техніку нанесення підглазурних візерунків методом інкрустації.

У період династії Чосон провідні позиції в кераміці зайняла біла порцеляна, що розписувалася кобальтом. До речі, секрет створення блискучої блакитно-зеленої глазури різних відтінків був втрачений, доки його не відкрили знову в XX ст.

Провідною релігійно-етичною системою народів Індійського регіону прийнято вважати індуїзм. Він набув поширення як в Індії, так і в багатьох країнах Південно-Східної Азії. Багато індуїстських храмів є шедеврами архітектури та скульптури і зазвичай присвячені якомусь певному божеству.

Іслам — друга за значенням релігія в Індії, яка особливо сильно вплинула на індійську художню культуру. Поширений в Індії і буддизм, що зародився в V ст. до н.е. Буддисти вірять, що просвітлення, тобто звільнення від страждань у нескінченному круговороті перероджень, може досягти кожна жива істота, а особливо людина. На відміну від індуїстів, буддисти не визнають каст. Кожна людина, яка щиро прийняла вчення Будди, може стати його послідовником.

Десяткова система обчислення, винайдена індійцями, — одна з найпоширеніших у світі.

Для запису чисел найчастіше використовуються символи 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, тобто так звані арабські цифри. Вважається, що заснування такої системи обчислення пов'язане з кількістю в людини пальців на руках. Найдавніший відомий запис десяткової системи, який виявлено в Індії, датований 595 р.

Індійська нумерація спочатку поширилася в арабських країнах, а згодом і Західною Європою. Про неї розповів середньозіатський математик Аль-Хорезмі. Прості й зручні правила додавання й віднімання чисел, записаних у десятковій системі, зробили її особливо популярною. А оскільки праця Аль-Хорезмі була написана арабською, то за індійською нумерацією в Європі закріпилася назва — «арабська».

Окрім винайдення десяткової системи, індійці дали світу надзвичайно інтелектуальну гру, яка нині є однією з найпопулярніших. Це — шахи. Історія шахів налічує не менш ніж півтори тисячі років. На початку VI ст. на північному заході Індії з'явилася перша подібна гра — *чату-ранга*. Достеменно її правила не відомі, проте є кілька реконструйованих за різними джерелами варіантів, за якими стає зрозуміло, що чатуранга вже тоді мала цілком схожий «шаховий» вигляд: ігрове клітчасте поле 8 x 8 клітин, 32 гральні фігури. Принципових відмінностей від сучасних шахів було дві: гравців було четверо, а не двоє (гralи пара на пару), а ходи робилися відповідно до результатів кидання гральних кісток. Кожен гравець грав вісьмома фігурами (чотири пішки, колісниця (човен), кінь, слон, король). Для виграшу в партії потрібно було знищити все військо суперників.

З поширенням шахів на арабський Схід, а потім у Європу та Африку правила змінювалися. Такою, якою вона є в наш час, ця гра сформувалася до XV ст., а остаточно правила були стандартизовані в XIX ст., коли почали систематично проводитися міжнародні турніри.

Архітектура і скульптура Індії

Храмове зодчество Індії відображає епохи трьох панівних релігій — буддизму, індуїзму та ісламу.

Буддійська архітектура Індії становить три типи культових споруд — *ступа* (монументальна поховальна будівля), *чайтья*

(молитовня) і *віхара* (монастир). До найдивовижніших буддійських пам'яток належать печерні храми й монастирі, що видобувалися глибоко в скелях. Прагнучи повторити планування й зовнішній вигляд цегельних та дерев'яних храмів, майстри-ченці створили їхні кам'яні копії, вміло передавши фактуру цегли та дерева. За своїм архітектурним рішенням і художніми особливостями ці «печери світла» є видатним досягненням індійських архітекторів і не мають аналогів у світі.

Найвідоміші пам'ятки культової буддійської архітектури Індії — Велика ступа в Санчі (місце поховання Будди) та архітектурний комплекс скельних храмів і монастирів поблизу міста Аджанта.

Індуїзм започаткував в архітектурі Індії нову мистецьку тенденцію храмового зодчества. Індуїстський храм — це велика, обнесена високими стінами прямокутна територія, в середині якої розташовані будівлі з олтарями, місцями для богослужінь та інші храмові споруди, а також священний ставок. Із чотирьох боків такого архітектурного комплексу розміщуються величезні вежі на кшталт усічених пірамід, прикрашені вишуканими рельєфними зображеннями богів. Усі будівлі, колони, статуї індуїстських храмових комплексів висічені з каменю.

Кліматичні, ландшафтні, культурні та інші відмінності між північними рівнинами і гімалайським передгір'ям Індії зумовили формування в різних її регіонах двох основних архітектурних індуїстських стилів, що мають дуже значні розбіжності. Так, давні тексти про архітектуру описують стиль *Нагара* (північні регіони), що дослівно перекладається як «міський», та *сталь Дравіди* (південні регіони).

Для індуїстського храму, зведеного в стилі Дравіди, характерною є вежа у вигляді східчастої піраміди з чітко виділеними поперечними поясами, завершена багатограним дзвоноподібним перекриттям. Повторювані горизонтальні яруси візуально надають південним храмам присадкуватості.

У храмі, зведеному в стилі Нагара, вежа має параболічні обриси й завершується кулястою верхівкою. План храму заснований на квадраті, але стіни часто розбиваються елементами декору, в

результаті чого створюється враження, що вежа кругла.

Але найсуттєвішою відмінністю північних і південних індуїстських храмів є брама. На півночі головним елементом будівлі є вежа, а брама зазвичай виконує другорядну роль і має невибагливий вигляд.

У південному стилі храмових споруд брама є одним із найошатніших. Після мусульманських завоювань багато пам'яток буддійської та індуїстської архітектури було знищено, а їхні колони, деталі декоративного оздоблення, скульптурні фрагменти стали архітектурними елементами нових, мусульманських споруд. В Індії з'явилася велика кількість чудових медресе та мечетей: Джама, Рані Сепарі та ін.

Неперевершеним зразком архітектурного мистецтва є мавзолей Тадж-Махал в Агрі. У цих спорудах гармонійно поєдналися художні традиції двох різних культур — мусульманської та індійської.

У Давній Індії скульптура була одним із провідних видів мистецтва. На території країни існувало кілька регіональних шкіл скульптури, серед яких найбільшими були гандхарська, матхурська та школа Амараваті.

Вироби з напівкоштовних каменів. Мистецтво виготовлення прикрас є популярним в Індії понад п'ять тисяч років. На відміну від європейського мистецтва, в індійській культурі прикраси мають не стільки естетичне призначення, скільки обрядове. Коштовні вироби були як релігійного призначення (для прикрашання статуй богів, церемоніальних слонів і коней), так і ужиткового (для визначення соціального статусу або достатку людини).

Кожен регіон Індії спеціалізується на певному виді декоративно-прикладного мистецтва й має власні художні традиції: наприклад, в Оріссі і Андхра-Прадеш — це філігранна обробка срібла, у Джайपुरі — мистецтво емалі, у Делі — ювелірна обробка золота й оправлення напівкоштовного й коштовного каміння. Різноманітні срібні вироби можна побачити в Раджастані, Гуджараті, Матхья-Прадеш і Хімачал-Прадеш.

Різблення по слоновій кістці, перламутру. Індія та Шрі-Ланка

завжди були відомі своїм мистецтвом різьблення по кістці та перламутру, що є чудовими матеріалами для філігранної обробки завдяки своїй міцності, однорідності текстури та вишуканості нижніх кольорів.

Про високу майстерність індійських різьбярів свідчать хроніки «Чулавамса». Вони розповідають про царя Джетхатісса (IV ст.), який славився високохудожніми виробами і навіть навчав інших цього мистецтва. На Шрі-Ланці зі слонових бивнів виготовляли статуетки, панелі, двірні відкоси, скриньки, книжкові оправи, жіночі прикраси, гребні, ручки ножів та ін.

Музика і танець Індії

Витоки індійського хореографічного мистецтва — храмовий танець, присвячений богам. Це джерело класичного танцю Індії, що нараховує сім основних стилів. Класичний індійський танець досить складний у виконанні й потребує спеціальної підготовки та вивчення не лише хореографічної техніки, але й акторської майстерності, а також ґрунтовних знань у сфері національної художньої культури.

Головною особливістю індійських танців є їхнє божественне походження. У місті Чидамбарам, що розташоване на півдні Індії, є храм Шива Натараджа (Шива, який танцює). Стіни величезної споруди прикрашені численними скульптурними зображеннями людських постатей у різних вишуканих танцювальних позах. І це не просто данина хореографічному мистецтву. Згідно з індійською міфологією, першим танцівником був могутній бог Шива. Своім космічним танцем Тандава він створив світ із хаосу і підтримує в ньому порядок. Якщо бог зупиниться, Всесвіт загине.

Головними традиціями класичного індійського вокалу є *друпад* (найчистіший, позбавлений прикрас і найбільш чіткий вокальний стиль) та *кхаял* (більш романтичний, злегка прикрашений, є найпоширенішим у сучасній Індії). Існують й інші стилі вокального виконання: *дадра*, *тхумрі*, *гхазал*, *газель*, а також *кавалі* — релігійна музика суфійської традиції.

Індійська кіноіндустрія є найбільшою у світі, а її головний кінематографічний майданчик розташований у Боллівуді в мегаполісі Мумбаї (колишній Бомбей). Продуктивність індійської кіноіндустрії

— понад 1000 кінострічок на рік. Усесвітнього визнання здобуло авторське індійське кіно, представниками якого є відомі режисери С. Рай та М. Сен.

Кіно — один із найважливіших видів мистецтва сучасної Індії. В індійських кінострічках відображаються культурні, особливості країни та її національна самобутність. Найпопулярнішими акторами Боллівуду є А. Баччан, А. Хан та Р. Мукхерджі. Від 1971 р. Індія утримує перше місце у світі з виробництва художніх фільмів. Серед відомих індійських кінострічок — фільми соціального спрямування: «Бродяга» (реж. Р. Капур), «Мати-Індія» (реж. Мехбуба), «Помста і закон» (реж. Р. Сіппі), «Месник», (реж. П. Чакраварті).

Поняття «йога» в індійській культурі означає сукупність різних духовних і фізичних практик, що розробляються в індуїзмі та буддизмі й націлені на управління психікою і психофізіологією людини заради досягнення піднесеного духовного стану. У вужчому значенні йога — це одна з шести шкіл (*даршан*) філософії індуїзму. Вихідною метою йоги є зміна буття людини у світі. Історія йоги сягає своїм корінням у давні часи. На кількох печатках, знайдених у долині річки Інд, що належать до періоду Індської (Хараппської) цивілізації (3300-1700 рр. до н.е.), зображено постаті в медитативних позах. Ці археологічні знахідки вказують на ймовірність того, що люди вже тоді практикували ритуал, схожий на одну з давніх форм йоги. Поняття йоги вперше згадується в найдавнішій пам'ятці індійської літератури — «Ріг-веда». Вважається, що йога розвинулася з аскетичних практик ведичної релігії, які згадуються в ранніх коментарях до Вед

. Основні напрями йоги — це *раджа-йога*, *карма-йога*, *джнана-йога*, *бхакті-йога* і *хатха-йога*. Йога згадується в різних писаннях індуїзму, таких як Веди, Упанішади, Татри та ін. Кінцева мета йоги може бути зовсім різною: від поліпшення фізичного здоров'я до досягнення вищого ступеня духовної гармонії.

Тема 6. Культура та мистецтво Америки

План:

1. Значення культури Латинської Америки.
2. Мистецтво та культура доколумбової Америки.
3. Процес «змішування культур».
4. Легенда про «золоту країну» Ельдорадо.
5. Архітектурне та монументальне мистецтво Латинської Америки.
6. Латиноамериканські мелодії та ритми. Карнавал.
7. Значення культури Північної Америки. Митці, які здобули славу Америці ХХ ст.
8. Розвиток кіно США. Мультиплікація Уолта Діснея. Види і напрями сучасної популярної музики. Мюзикли.

Латинська Америка — це регіон, у якому відбулося поєднання різних культур, етносів, рас і навіть цивілізацій. Саме тому мистецька спадщина латиноамериканських країн така багата, яскрава й незвичайна.

Художні досягнення давніх народів (інки, майя), що жили в Південній Америці, вражають високим рівнем культурного розвитку: монументальна архітектура, скульптура, дрібна пластика, фресковий живопис, писемність, ткацтво й прикладні ремесла за красою та масштабністю творчого задуму не поступалися мистецтву Давнього Єгипту, античній Греції, Вавилону.

Завоювання й колонізація Південної Америки європейцями (зокрема іспанцями) змінили самостійний розвиток культурних осередків континенту, проте створили умови для нового синтезу художніх традицій, що стали основою сучасних національних особливостей латиноамериканських країн.

Мистецтво та культура доколумбової Америки

Культура майя. Давня й надзвичайно багата культура майя розвивалася на території, що нині розподілена між кількома латиноамериканськими державами: Мексикою, Гватемалою, Гондурасом і Сальвадором.

Про високу розвиненість культури майя свідчать прекрасні пам'ятки архітектури та образотворчого мистецтва. Майя зводили унікальні архітектурні комплекси з великих кам'яних блоків, завжди прикрашаючи фасади будівель багатим рельєфом. Відмінна риса храмів та палаців майя — квадратне планування, сувора простота й чіткі пропорції. Монументальність своїх споруд давні майстри вміло підкреслювали вільним простором: розташуванням майданів, вулиць та ін. На основі цих принципів майя звели багато чудових міст, залишки яких і нині викликають захоплення. Найвідомішими і найдавнішими архітектурними пам'ятками майя є піраміди покинутих міст Теотіуакан і Чичен-Іце. У Теотіуакані добре збереглися дві найбільші піраміди доколумбової епохи — Сонця й Місяця, а також храм головного божества Кетцалькоатля. Кращими архітектурними пам'ятками Чичен-Іце є Храм ягуарів і Храм воїнів.

Невід'ємним елементом оздоблення архітектурних споруд майя були скульптура та живопис із зображеннями божеств, правителів, побутових та військових сцен. Майя досконало володіли всіма техніками мистецтва скульптури: різьбленням, барельєфом й об'ємною пластикою.

Як матеріал використовували камінь (обсидіан, кремій, нефрит), кістку, дерево. Імовірно, що скульптурні вироби майя розфарбовували в яскраві кольори — про це свідчать залишки фарби на деяких фрагментах барельєфів, що прикрашають стіни храмових споруд.

Про самобутні традиції живопису давнього народу Америки свідчать фрескові твори. Класичним зразком творчості майя є величезні настінні розписи міста Бонампака (кінець VIII ст. н.е.). Яскраві образи воїнів і бранців, знаті і рабів у ритуальних, побутових та військових сюжетах передані надзвичайно реалістично й створюють атмосферу драматичної напруженості подій. Чудовим зразком монументального живопису є Храм Сонця в Паленке (друга пол. VII ст.): на задній стіні святилища розташований барельєф, що зображує маску бога Сонця. Ця маска підвішена на двох схрещених списах, біля яких зображено дві людські фігури, схилені у молитовній позі.

Культура інків. Імперія інків, що існувала протягом XI—XVI ст. на території сучасних Перу, Еквадору, Болівії, Чилі, Аргентини й Колумбії, мала надзвичайно розвинену культуру.

Одним із провідних видів мистецтва в інків було ювелірне. Жодні народи доколумбової Америки не володіли такою кількістю технічних прийомів обробки металів, як майстри інків. Цей феномен художньої культури пояснюється тим, що інки сповідували культ Сонця. Інки називали золото «потом Сонця», а срібло — «сльозами Місяця». Тож вироби з дорогоцінних металів мали сакральне значення. Верховні правителі вважалися нащадками бога Сонця, саме тому їхні палаци щедро оздоблювалися золотом, для них виготовляли найвишуканіші прикраси.

Відомо, що найпоширенішою технологією інків в обробці золота було холодне штампування (хоча вони знали й способи відкритого та закритого литва). Ковали та ювеліри викувували із заготовки золотого злитка первісну форму майбутнього виробу за допомогою гладких каменів. Після цього вони переходили безпосередньо до ювелірної обробки виробу, відбиваючи отриману форму молотком на рельєфному шаблоні або гравіруючи на ній зображення голкою.

Багатство Імперії інків оспівують багато легенд.

Одна з них розповідає про «Золотий сад Куско». Він являв собою своєрідну модель реального світу, відтворену в золоті: кукурудзяні лани, стада лам із дитинчатами на пасовиську, пастухи, які зривають золоті плоди із золотих яблунь. Також у саду «росли» золоті кущі та квіти, на яких сиділи золоті бджоли.

По землі «повзали» золоті змії та жуки.

Окрім ювелірного, значного розвитку в інків набуло керамічне мистецтво. Типовими глиняними виробами були великі посудини з вузьким горлечком, подібні до грецьких амфор. В оздобленні гончарних виробів використовували переважно геометричні орнаменти: ромби, смуги, кола й трикутники. Орнаментальні комбінації створювали за допомогою коричневого, червоного, чорного, білого, оранжевого та фіолетового кольорів.

Процес «змішування культур».

Етнічний склад Латинської Америки досить різноманітний. Умовно його можна розділити на три групи. Першу групу складають корінні індіанські племена. Друга група — це європейські переселенці, переважно іспанці та португальці, оскільки саме мандрівники цих держав першими відкрили шлях до берегів Америки (Васко да Гама, Х. Колумб, А. Віспуччі та ін.). Третю групу сформували африканці, яких сюди привозили як рабів для роботи на плантаціях.

Народи, що живуть у Південній Америці, створили прекрасну самобутню культуру, що не має аналогів у світі.

Індіанське мистецтво Латинської Америки — це архітектурні пам'ятки величних давніх міст, чудові ювелірні вироби, скульптурні твори; європейські традиції якнайкраще відобразилися в архітектурних пам'ятках епох Ренесансу та бароко, формуванні загального життєвого устрою суспільства; африканці збагатили музичне й хореографічне мистецтва континенту запальними екзотичними ритмами своєї батьківщини.

Легенда про «золоту країну» Ельдорадо

Перша згадка про країну Ельдорадо пов'язана з відкриттям Америки. Поширенню легенди сприяли розповіді іспанських конкістадорів про надзвичайні золоті скарби інків, які зберігаються у найпотемнішому місці Південної Америки.

Насправді легенда про Ельдорадо основана на релігійних обрядах жерців індіанців муїска. Цей народ поклонявся силам природи й особливо вшановував сонце та воду. З ними й пов'язані своєрідні форми релігійного культу: принесення «сонячних дарів» (золотих виробів) божествам води. Найурочистіший обряд був пов'язаний із коронацією молодого вождя. Жерці приводили його на берег озера (за деякими припущеннями, Гуатавіта), де вже стояв пліт, навантажений золотом та смарагдами.

Жерці роздягали обранця, змащували його з голови до ніг глиною, а потім обсипали золотим піском. Сяючи, немов сонце, «золота людина» (іспанською — «ель дорадо») сходила на пліт, який відводили на середину озера. Тут обранець кидав у воду коштовні дари й пірнав, щоб змити із себе золото.

Європейці неодноразово намагалися знайти легендарну країну, але жодні пошуки" не мали успіху.

Архітектурне та монументальне мистецтво Латинської Америки.

Періодом особливого розквіту архітектурного мистецтва Латинської Америки є XVII—XVIII ст. Активна будівельна діяльність була одним із способів утвердження панування іспанців та португальців у Новому Світі. Більшість архітектурних споруд того часу — храми, що зводилися з метою пропагування католицької релігії. І разом із тим злиття елементів європейського та місцевого зодчества дало цікавий результат. У кращих пам'ятках

латиноамериканської архітектури традиції іспанського Ренесансу і бароко збагатилися формами народної творчості. Самобутнє декоративне оздоблення надало багатьом спорудам яскравого, ошатного вигляду. До найвизначніших пам'яток колоніальної доби належать собори в Мехіко (Мексика), Гавані (Куба), Куско (Перу).

Перлиною сучасної культури Південної Америки є місто Ріо-де-Жанейро — колишня столиця та найбільш відвідуване місто Бразилії.

Символ нації — величезна статуя Христа Спасителя (арх. Е. да Сільва Коста) на горі Корковадо. Статую було виготовлено в Парижі за участю французького скульптора П. Ландовського та багатьох інженерів, які розробляли каркас. Старе місто заповнене будинками в колоритному колоніальному стилі — митниця, доки, арсенал, біржа, міська ратуша, Національна академія мистецтв та ін. Привертають увагу численні церкви та монастирі міста, також зведені в колоніальному стилі (Сан-Бенет, Сан-Антоніо, церква Слави Господньої та ін.)

Латиноамериканські мелодії та ритми

Латинська Америка збагатила сучасне хореографічне мистецтво новими ритмами й танцювальними рухами, що мають африканське походження. Саме завдяки їй набули популярності румба й танго, що увійшли до програми конкурсів бального танцю, посівши почесне місце у світовій хореографії разом із такими європейськими танцями, як вальс і фокстрот.

Найважливіший жанр музичного фольклору афроамериканців — спіричуел (духовна пісня), що сформувався в південних штатах США наприкінці XIX ст. Спіричуел є синтетичним жанром музики, що виник у процесі взаємодії європейської та африканської культур й узагальнив африканські та англо-кельтські традиції музичного мистецтва. По суті, він являє собою один з основних жанрів афроамериканського фольклору США.

Спіричуел передає переважно глибоко трагічні настрої, йому властиві натхненність і щирість, справжня поетичність. Багато американських композиторів XIX—XX ст. використовували спіричуел у своїй творчості: Дж. Гершвін (опера «Поргі та Бесс»), Р. Гольдмарк («Негритянська рапсодія» для оркестру), Дж. Пауелл («Негритянська рапсодія»). А. Дворжак (9-та симфонія «З Нового світу»).

Цей стиль музики і танцю виник в XIX ст. на Кубі у середовищі африканцівневільників. У той час існувало три основні варіанти

румби: ямба (парний танець із відносно повільними і спокійними рухами), гуагуанко (парний танець, для якого характерні різкі, експресивні рухи), та Колумбія (сольний чоловічий танець з акробатичними трюками). Нині румба є бальним танцем, і хоча її сценічний варіант суттєво відрізняється від автентичного кубинського, вона зберегла свої головні риси — пристрасність і романтичність. Найвідомішою у світі музичною композицією румби можна вважати славетну «Гуантанамера», написану кубинським композитором Х. Фернандесом.

Арген » Батьківщиною цього танцю стало аргентинське портове місто Буенос-Айрес.

Танго — це унікальне поєднання етнічних традицій і фольклору різних народів: у ньому присутні елементи африканських ритмів тангано, аргентинської мілонги, гаванської хабанери, іспанського фламенко, ритуальних танців індіанців, польської мазурки та німецького вальсу.

Популярними авторами музики танго були Х. Матос Родрігес, Р. Мендисабаль, Е. Донато. У 1910 р. аргентинський композитор Е. Саборідо привіз музику й хореографію танго в Париж. Удосконалений паризькими хореографами, цей танець невдовзі поширився по всьому світу.

Карнавал

Традицію проведення карнавалів у Латинську Америку привезли іспанці та португальці, представники християнської католицької Церкви в XVII ст. У Європі карнавал з'явився в IX—X ст. як святкова урочистість, що тривала протягом тижня напередодні Великого Посту.

Батьківщиною карнавалу вважається Італія — країна, де розташований головний осередок католицизму. Згодом її святкові традиції перейняли інші держави Західної Європи, зокрема й Іспанія.

Спочатку громадські розважальні заходи становили неофіційну частину свята, тоді як головну роль відігравали релігійні ритуали. Лише у XVIII—XX ст. карнавал перетворився на один із видів масових розваг.

У Латинській Америці карнавал набув нових самобутніх рис, що зумовлено поєднанням національних традицій багатьох народів, які тут живуть. А найвідоміші в світі карнавальні урочистості щорічно відбуваються в бразильському місті Ріо-де-Жанейро.

Америка — континент, культурний простір якого формувався під впливом мистецьких традицій багатьох народів. Значну роль у процесі становлення художніх особливостей американського мистецтва відіграли емігранти з різних європейських країн (передусім Англії, Іспанії та Франції), африканці (нащадки рабів, батьківщиною яких була Африка), індіанці, що початково проживали на цих територіях, японці, китайці та ін. Саме поєднання культур цих народів зумовило появу американської культури, у межах якої є багато адаптованих, але унікальних субкультур.

Митці, які здобули славу Америці ХХ ст.

Для розвитку мистецтва Північної Америки (США) є характерним переосмислення культурних надбать європейських митців і прагнення до втілення унікального творчого досвіду власної країни. ХХ ст. стало зірковим часом для культури США: в архітектурі, літературі, живописі, музиці та інших видах світового мистецтва американські митці стали знаковими особистостями, своєрідними символами нової епохи.

Видатні архітектори. Безсумнівним внеском Америки в розвиток архітектури є хмарочоси. Їх чіткі контури й пружна легкість об'ємів стали візитівкою країни. Зведення таких будівель стало можливим завдяки розвитку будівельних технологій та винайденню ліфта.

Кращим американським архітектором, який працював у стилі «модерн» і спроектував більшість найвишуканіших хмарочосів початку ХХ ст., був Л. Саллівен. Його будівлі можна побачити в різних містах США: Уейнрайт-білдинг (Сент-Луїс), Аудиторіум (Чикаго), Баярдбілдинг (Нью-Йорк) та ін.

Творчість іншого відомого митця — Ф. Райта пов'язана здебільшого з житловою архітектурою. Його називають творцем «органічної архітектури», яка ставила за мету зведення таких будівель, форма яких гармонійно поєднується з природним середовищем конкретної місцевості. Кращими проектами Райта є будівля Музею Гуггенгейма (Нью-Йорк), «Будинок прерій», «Будинок над водоспадом».

Серед сучасних американських архітекторів яскраво вирізняється Р. Мейер, представник авангардного напрямку. Його творчість вплинула на розвиток архітектурного мистецтва кінця ХХ ст. Найвідомішими проектами Мейера є музей мистецтва (Барселона),

Гетті-центр (Лос-Анджелес) церква Святого торжества та музей Олтаря Світу (Рим).

Видатні письменники Одним із перших американських письменників ХХ ст., твори якого увійшли до переліку світової класики, був Марк Твен. У його творчості відобразилося життя простих громадян Америки, їх побут, традиції, гумор та ін. Найвідомішими творами Твена є «Пригоди Тома Соєра», «Принц і жебрак», «Пригоди Гекльбер

Визначною постаттю в американській літературі першої половини ХХ ст. був Т. Драйзер. Провідна тема його творів — доля людини в суспільстві, де панують гроші та влада. У своїй славетній «Трилогії бажань» (романи «Фінансист», «Титан», «Стоїк») Драйзер критично змалював побут і життєвий устрій американських фінансистів та підприємців.

Найвизначнішим письменником США ХХ ст. вважається Е. Хемінгуей. Його ім'я стало символом літературного успіху, відточеної майстерності й глибокої, щирої людяності. Основним змістом творчості письменника став пошук справжніх життєвих цінностей, роздуми над долею «втраченого покоління» — покоління фронтовиків ХХ ст.

До переліку кращих творів Хемінгуея увійшли роман «По кому подзвін», повість «Старий і море» та славетний роман «Прощавай, зброе!», що приніс авторові Нобелівську премію з літератури.

Одним із кращих письменників ХХ ст. є Дж. Селінджер, автор роману «Над прірвою в житті», в якому порушено надзвичайно актуальну для молоді тему: невідповідність реалій повсякденного життя духовним потребам і прагненням юної особистості.

Видатні художники. Американський живопис ХХ ст. — це заперечення академічних норм європейського мистецтва, проголошення свободи творчості й пошук нових художніх прийомів.

Творчість художника Джеймса Віслера, видатного американського імпресіоніста на рубежі ХІХ—ХХ ст., свідчила про зародження мистецтва нової епохи. Його індивідуальна манера письма, вміння якнайточніше відобразити природну сутність людини за допомогою колірної гармонії та досконалого композиційного рішення досі вважаються втіленням кращих рис національної американської художньої традиції. Найвідомішими творами Віслера є

«Портрет матері», «Дівчинка в білому», «Ноктюрн у чорному і золотому».

Американський живописець, скульптор, графік Рокуел Кент є представником американського «романтичного реалізму». Мистецтво для нього було лише одним із способів пізнання світу, а обраний художній напрям якнайкраще виражав головну тему його творчості — людина і дика природа перед обличчям Всесвіту («Річка Осейбл. Зима», «Людина біля мачти», «Спокій і свобода» та ін.). Природа в картинах Кента непривітна й напружено драматична. Як правило, це суворі краєвиди Гренландії, Аляски, Атлантики.

Одна з найвідоміших картин художника — «Рибальське село. Вечір. Мен». У ній яскраво проявився стиль митця: узагальнена, пластична, ясна й лаконічна композиція в поєднанні з експресивною за кольором манерою письма.

Роберт Раушенберг — піонер в інсталяції. Він працював у техніці колажу та редимейду, продовжуючи традиції мистецтва кубізму й творчості М. Дюшана. Комбінації Раушенберга відбивають темп розвитку та енергію масової урбаністичної культури, у якій завданням митця стало не художнє відображення навколишнього світу, а фіксування потоків інформації способом колажування світлин, газет, рекламних постерів та ін. Найвідоміші роботи Раушенберга — «Ліжко» і «Монограма».

Один із найвідоміших художників ХХ ст. Енді Воргол — провідний митець американської художньої школи поп-арту. Він розвіяв загальноприйняте ставлення до мистецтва як до елементу елітарної культури. У власній художній студії «Фабрика» митець створював картини в конвеєрний спосіб: активно застосовуючи трафаретне друкування, він лише злегка підправляв готові твори, навмисно стандартизуючи їх. Серед відомих картин Воргола — «192 однодоларові купюри», «Кока-кола», «Телефон», «Консервні банки із супом "Кемпбелл"». Але найвідомішим твором митця став портрет актриси Мерилін Монро, що став своєрідним символом сучасного світового мистецтва.

Розвиток кіно США

Кінематограф є одним із найяскравіших явищ культурно-мистецьких здобутків США. На початку ХХ ст. американські кінематографи заснували поблизу Лос-Анджелеса «велику фабрику мрій» — центр американського й світового кіновиробництва, що

здобув світову славу для Америки. Найкращі фільми Голлівуду увійшли до «золотого фонду» світового кіно.

Кінокомпанії Голлівуду першими у світовому кіномистецтві започаткували «зірок» екрану — високооплачуваних акторів, кумирів публіки. Якщо публіці подобався виконавець, то він отримував пропозиції зніматися від багатьох режисерів. Головна ставка робилася на прибутковість фільму за участю відомого актора.

Знаковими постатями в кінематографі США початку ХХ ст. є засновник комедійних фільмів М. Сеннетта та видатний актор і режисер Ч. Чаплін (фільми «Малюк», «Парижанка», «Золота лихоманка», а згодом — «Вогні великого міста», «Нові часи» та ін.).

Наприкінці 1920-х років, з початком ери звукового кіно, виражальні можливості кінематографу значно розширилися. Завдяки технічному розвитку галузі (ускладненню операторської майстерності, монтажу та ін.) розвинулися такі жанри, як фільм жахів, гангстерський фільм, вестерн. Загальновідомими вестернами є «Велике пограбування поїзда» (реж. Е. Портер), «Диліжанс» (реж. Дж. Форд).

Кінець 1930-х років називають «золотим часом» ігрового кіно.

Про високий художній рівень американського кіномистецтва того періоду свідчить поява таких стрічок, як «Капітан Влад», «Пригоди Робін Гуда» (реж. М. Кертіц), «Дракула» (реж. Т. Браунінг), «Кінг-Конг» (реж. Е. Шедсак), «Віднесені вітром» (реж. В. Флемінг) та ін. Ці фільми стали класикою світового мистецтва, а їхні сюжети набули такої популярності, що американські режисери наступних поколінь неодноразово зверталися до них у своїй творчості, щоб зняти ремейк або продовження.

У 60-х роках ХХ ст. американське кіно пережило нові зміни.

Фільми, створені за загальноприйнятою чіткою системою жанрів (вестерн, фільм жахів, комедія, мелодрама та ін.), загалом були однотипними за сюжетами й образами персонажів. Це набридало глядачам і кінематограф втрачав прибутковість. Окрім того, конкурентом кіноіндустрії стало телебачення, розвиток якого набував популярності. Вирішити проблему змогло нове покоління кінематографістів. Молоді митці урізноманітнили жанрову систему, іноді поєднуючи у фільмі елементи кількох жанрів, та створили новий тип «зіркового» актора, який із недосяжного кумира перетворився на популярну особистість, життя якої широко висвітлюється в пресі й

медіа. Найяскравішою зіркою того часу є славетна американська актриса Мерилін Монро.

Наступні десятиліття американського кіно відзначені появою плеяди талановитих режисерів, які творили в різних жанрах: Дж. Лукас, С. Спілберг, Ф. Коппола й М. Скорсезе та ін. Фільми Спілберга («Щелепи») і Копполи («Хрещений батько») відкрили в американському кіно епоху блокбастерів. Наймовірним успіхом користуються фантастичні фільми Дж. Лукаса «Зоряні війни», С. Спілберга «Інопланетянин», «Парк юрського періоду».

Мультиплікація Уолта Діснея

Видатний американський режисер і продюсер анімаційних фільмів У. Дісней мав особливий талант поєднувати творчість художника з прагматичністю підприємця. Він є провідною постаттю в галузі мультиплікації, оскільки зробив її найпопулярнішим видом кіномистецтва.

Художній стиль відомого американського режисера свого часу отримав назву «каучукового шланга». Це пов'язано з рисами персонажів — Міккі Мауса, Плуто, Дональда Дака та ін., які відрізняються надзвичайною пластикою й м'якою виразністю рухів.

Фільми кіностудії «Уолт Дісней» користуються величезною популярністю в світі, їхні герої стали улюбленцями не лише малечі, але й дорослих. Тож не дивно, що твори Діснея відзначені величезною кількістю почесних премій (близько 30 «Оскарів»). Класикою анімалістичного кіномистецтва стали «Бембі», «Білосніжка», «Аліса в Країні Чудес», «Красуня і Чудовисько», «Попелюшка», «Робін Гуд» та багато інших.

У 1950-ті роки студія Діснея розширила свою діяльність: започаткувала щотижневу телепрограму «Діснейленд». А 1955 р. в Анахеймі, що в передмісті Лос-Анджелеса, було відкрито розважальний комплекс з атракціонами «Діснейленд-парк», у якому маленькі відвідувачі в оточенні персонажів із улюблених мультфільмів потрапляють в атмосферу незабутнього свята.

Види і напрями сучасної популярної музики

Популярна музика має розгалужену класифікацію, при цьому кількість її основних напрямів є різною. Ці напрями ще називають жанрами, течіями або стилями популярної музики. Серед них — блюз,

джаз, рок-музика, зокрема класичний та альтернативний рок, поп-рок, важкий метал, кантрі, регі, електронна музика, реп, хіп-хоп та ін.

Блюз — музичний напрям, що отримав значне поширення в 20-х роках ХХ ст. і є одним із досягнень афро-американської культури. Основним джерелом виникнення блюзу стала музична творчість невільників, а саме робітничі, духовні (спіричуел) та побутові пісні.

Блюз є імпровізаційною формою музики, у композиціях якої часто використовують тільки основний опорний «каркас», який обігрують сольні інструменти. Блюз оспівує переважно теми життєвих труднощів афроамериканського населення. Найбільш відомими виконавцями блюзу вважаються Л. Джефферсон, Х. Ледбеттер та Р. Джонсон.

Джаз — форма музичного мистецтва, що виникла на межі ХІХ-ХХ ст. в США як синтез африканської та європейської культур та отримала згодом повсюдне поширення. Джаз характеризується низкою ритмічних, гармонічних, тембрових особливостей, а також імпровізаційністю. Вихідною точкою розвитку джазу вважається Новоорлеанський джаз, що розвивався в Новому Орлеані на початку ХХ ст., а найвидатнішими американськими виконавцями джазової музики визнано Луї Армстронга, Еллу Фіцджеральд. Їхні імена стали своєрідними символами мистецтва джазу.

Рок-музика — узагальнююча назва ряду напрямів популярної музики другої половини ХХ ст., які походять від рок-н-ролу та ритм-н-блюзу. Це перший жанр рок-музики, що характеризується енергійністю ритмів та експресивною манерою співу. Елвіс Преслі — перша найяскравіша рок-зірка. У 1954 р. був записаний його перший хіт «That's All Right, Мата». Елвіс грав рок-кантрі-вестерн мікс, названий *рокабілі*, і став першим знаменитим музикантом, який виступав у цьому жанрі. Преслі вважається «королем рок-н-ролу» і найуспішнішим поп-музикантом ХХ ст. За життя співак отримав три нагороди Американської академії звукозапису «Греммі».

Поп-Музика — поняття, що охоплює різноманітні стилі, жанри та напрями сучасної музики. Видатними представниками американської поп-музики є Майкл Джексон та Мадонна. За роки своєї творчої діяльності ці співаки стали лауреатами безлічі нагород, зокрема премії «Греммі»: у Мадонни їх сім, у Джексона — тринадцять.

Музикли

У роки, що передують Першій світовій війні, талановиті емігранти Фрімль, Ромберг та ін. дали імпульс активному розвитку мюзиклу в Америці. У 1920-40-і роки, із приходом нових американських композиторів Дж. Керна, Дж. Гершвіна, К. Портера, мюзикл набув справжнього американського забарвлення. Ускладнилося лібрето, у ритмах став помітним вплив джазу, регтайма, у піснях з'явилися типові американські оберти. Багато пісень із мюзиклів є музичною класикою.

Значно зросла акторська майстерність співаків. Мюзикли «Я співаю про тебе», «Оклахома», «Карусель», «Південь Тихого океану», що вирізнялися високим рівнем драматургії, мали приголомшливий успіх у публіки, а започатковані виставою «Оклахома» принципи жанру отримали подальший розвиток у «Вестсадській історії» Л. Бернстайна, «Людині з Ламанчі» Д. Вассермана та інших митців.

У кінці 1960-х років ХХ ст. під впливом нових музичних стилів прийшло нове розуміння мюзиклу як жанру. У виставі «Волося» знайшли відображення модні тоді ідеї хіпі, тим самим постановка отримала назву «мюзиклу первісного американського ліричного року».

Із 1970-х років кількість вистав скоротилася, проте декорації і костюми нових мюзиклів стали більш розкішними. Особливої популярності набули музичні постановки «Ісус Христос — суперзірка», «Кішки», «Привід опери» (комп. Е. Л. Уеббер).

Всесвітньо відомий американський композитор і піаніст Дж. Гершвін — автор пісень, оперет, мюзиклів, музичних комедій, інструментальної музики та першої американської опери «Поргі та Бесс», що відома в усьому світі.

Тема 7. Культура та мистецтво народів Африки

План:

1. Культура народів Африки.
2. Карфаген — місто, яке пов'язує Схід і Захід.
3. Мистецтво єгипетської Александрії в мозаїці.
4. Декоративно-прикладне мистецтво Африки. Африканські культові маски.

Мистецтво Африки охоплює різні регіональні школи, налічує кілька історичних епох, проте становить собою єдину художню систему. Самобутнє мистецтво народів Африки розвивалося переважно в західному Судані, на Гвінейському узбережжі та в Конго. Саме тут досягла найвищого розквіту художня творчість народів цього континенту: скульптура, живопис та архітектура. Власне африканське образотворче мистецтво — це мистецтво Західної та Центральної Африки.

Інший характер має мистецтво народів Східної Африки й півночі Судану, тобто регіонів, де був поширений іслам. Його вплив позначився на розвитку художньої культури, у якій майже не були представлені скульптура й живопис. Тут склалася особлива, місцева, банту-індо-арабська культура, пов'язана з Іраном, Індією і середньовічним арабським світом. Однак як у північній частині Судану, так і на східному узбережжі художня творчість місцевого африканського населення знайшла втілення переважно в народній архітектурі, а також у різьбленні по дереву.

Пам'ятки стародавнього мистецтва Африки були виявлені й у Південній Африці. Так, у горах Матопо, що на півдні Родезії, у 1920-х роках були знайдені наскельні зображення міфологічного змісту, сцен землеробських та побутових обрядів.

Безумовно, ці пам'ятки були створені народами високої культури, вже знайомими із землеробством.

На крайньому півдні африканського континенту, у Драконових горах, і в гірських районах Південно-Західної Африки виявлено численні розписи й малюнки. Стиль, сюжети й характер зображень є дуже різними, отже, імовірно, що наскельні малюнки Південної Африки належать до різних епох і є пам'ятками художньої творчості різних народів.

Африка вважається колискою боді-арту (мистецтва прикрашання оголеного тіла). У художній культурі її народів збереглося чимало художніх традицій первісного суспільства. Тож неавтентичні форми мистецтва, пов'язані з прадавніми уявленнями африканців про красу людського тіла, набули на території Чорного континенту надзвичайного розвитку. Татуювання, пірсинг, натільний розпис, зміна природних пропорцій людського тіла досі поширені в культурі африканських племен.

Тіло прикрашали як чоловіки, так і жінки з декоративною метою і для того, щоб показати свій соціальний статус (наприклад, жінкам робили татуювання, за яким можна було визначити їхній сімейний стан, а чоловічі тату свідчили про мисливську вправність або військові перемоги). Також із ритуальною метою на тілі й обличчі робили порізи у вигляді сакральних символів, утираючи в рану суміш із попелу й селітри. Після загоєння ран на шкірі утворювалися грубі рубці.

Землі, розташовані на захід від Єгипту, історично називали Магрибом. У перекладі з арабської Магриб — «країна, де заходить сонце» або «захід». Іноді Магрибом називали лише країну Марокко.

У VII—VIII ст. країни Північної Африки — Туніс, Алжир і Марокко — увійшли до складу Арабського халіфату. Мистецтво цих народів отримало назву «магрибське», або «мавританське».

Історія термінів «маври» і «мавританський», що походять від грецького слова «темний», сягає античної епохи, коли маврами називали корінне берберське населення давньої, розташованої в північно-західній частині Африки держави — Мавританії.

Перші значні пам'ятки арабо-берберської архітектури були створені в Північній Африці ще наприкінці VII ст. Серед них найвизначнішою є велична мечеть Сіді-Укба в Кайруані (Туніс), заснована як соборна мечеть міста, яке вважалося «надміру сухим містом ісламу».

Її сучасний вигляд остаточно склався до кінця IX ст. Зовнішньому вигляду кайруанської мечеті притаманні риси фортифікаційної архітектури: будівля оточена глухими масивними стінами, укріпленими контрфорсами, з мінаретом у вигляді високої і потужної квадратної вежі. Основне композиційне ядро — величезний внутрішній двір — оточене мармуровими і гранітними колонами, що підтримують підковоподібні арки.

Про середньовічний живопис Північної Африки відомо дуже мало. Збереглися стародавні рукописи, прикрашені вишуканим геометризованим орнаментом, у забарвленні якого переважають золото та інтенсивний синій колір.

Прикладне мистецтво, яке отримало назву «іспано-мавританське», досягло високої досконалості. У ремісничих майстернях виготовляли парчу, дорогі шовкові тканини, вироби зі слонової кістки, фаянсовий посуд і чудово оздоблену зброю. За часів раннього Середньовіччя країни Європи отримували коштовні тканини майже виключно з арабських країн Північної Африки і Близького Сходу, а також із Сицилії і мавританської Іспанії.

Карфаген — місто, яке пов'язує Схід і Захід

Це давнє місто було столицею північноафриканської держави Карфаген, що існувала протягом VII—II ст. до н.е. на території сучасного Тунісу. Народом, який у стародавні часи населяв ці землі, були фінікійці.

Мистецтво Карфагенна відчувало вплив давніх культур Єгипту та Греції, а згодом і Риму. Це яскраво виявилось у стильовому розмаїтті різних видів мистецтва. З одного боку, карфагеняни імітували східні стилі, а з другого, — запозичували традиції греків, етрусків. Загалом до V ст. до н.е. переважав вплив Сходу, а згодом — еллінської культури.

Ювелірного мистецтва фінікійці навчилися у мікенців і єгиптян.

У різьбленні по слонової кістці простежуються єгипетські, м'ікенські та асирійські мотиви.

Яскравим прикладом впливу еллінської культури є карфагенські саркофаги IV—III ст. до н.е. та поховальні споруди (мавзолеї), а також застосування в архітектурі давньогрецьких ордерів.

У часи, коли Карфаген став однією з провінцій Римської імперії, він отримав нову культуру. Римляни зводили нові храми й будівлі громадського значення. Через деякий час Карфаген став одним із найкрасивіших міст, другим за розміром та величчю після Рима. Для задоволення потреб городян був побудований цирк на 60 тисяч глядачів (карфагенський колізей), а також театр, амфітеатр, великі терми та акведук завдовжки 132 км.

Відголоски художніх надбань митців Карфагена відчувалися багато століть після руйнування міста. Мармур і граніт, що колись прикрашали римське місто, були вивезені та використані для

будівництва соборів у Генуї, Пізі (Італія), а також, можливо, і Кентерберійського собору (Англія).

Мистецтво єгипетської Александрії в мозаїці

Вважається, що мозаїка зі скляних кубиків (*месер*) виникла в III—II ст. до н.е. в єгипетському місті Александрія. Із винайденням такої техніки мистецтво монументального живопису набуло нових засобів виразності: однотипні геометрично правильні мозаїчні елементи давали митцям можливість ускладнювати художнє рішення твору — зображення набували тривимірності. Шліфування й полірування мозаїчної поверхні посилювали інтенсивність кольорів і напівтонів тесер настільки, що другорядні зображення (наприклад декоративні бордюри) відігравали роль рами для центрального панно.

Мозаїка з міста Тмуїс, розташованого в дельті Нілу, повністю розкриває потенціал цієї техніки. Обрамлене кількома рядами бордюра центральне квадратне панно зображує жіночу напівфігуру. Вона одягнена у військовий костюм, її голова увінчана головним убором у вигляді носової частини корабля (ростри), у руках вона тримає оббитий стрічками стяг флагманського корабля. Часто це панно трактується як уособлення Александрії. У панно проявляється нове ставлення до кольору: фігура більше не виглядає світлим силуетом на темному тлі — місце темного фону займає світло-блакитний колір, обличчя модельоване світлотінню багатих відтінків, одяг і головний убір викладені тесерами яскраво-червоного, пурпурового й золотого кольорів, грубі контури відсутні, майже зникають свинцеві вставки, широко застосовувані в ранніх єгипетських мозаїках (вони залишаються тільки в контурах древка прапора й геометричних бордюрів).

Мозаїчна плитка «Нільський сюжет» із храму Фортуни Прімігенії в давньому Пренесте відома також під назвою «Мозаїка Барберіні». Вона виконана в техніці, що дозволяє створювати реальну імітацію живопису. Мозаїчні твори, виконані в цій техніці, були вишуканими й високохудожніми.

Поєднання документальної точності, неприборканої фантазії і незрівнянної майстерності виконання є яскравим прикладом розквіту елліністичної традиції у створенні мозаїчних картин.

Декоративно-прикладне мистецтво Африки

У декоративно-прикладному мистецтві народів Африки, нерозривно пов'язаному з працею та побутовим устроєм життя,

відобразилися творча фантазія народу й відчуття естетичної цінності людської праці. Зокрема, це стосується виготовлення меблів і посуду.

У низинах річки Конго побутує різьблена дерев'яна скульптура племен бавілі й баконго, дуже експресивна та грубувато-схематична за формами. Скульптура південного Конго — народів балуба, бапенде та інших вирізняється ясным спокоєм образів і витонченістю форми. Схожими за стилістикою є різьблені вироби народу вачивокве, що жив на півночі Анголи.

Господарський уклад життя африканських племен в умовах первіснообщинного ладу сприяв тривалому збереженню самотутніх культурних навичок і традицій. Скульптура різних племен не тільки відрізнялася манерою виконання, а мала відмінності етнічного характеру.

Народи Західної Африки, головним чином узбережжя Верхньої Гвінеї, від Ліберії до Нігера, зберегли традиційну майстерність бронзового литва. У цих регіонах поряд із дерев'яною пластикою створювали і скульптурні вироби з бронзи. Найвищого розквіту це мистецтво досягло в народів південної Нігерії — йоруба, біні та іджо.

Особливий стиль наявний у скульптурах племені бага, що населяє узбережжя французької та португальської Гвінеї. Виготовлення та характер виробів декоративно-прикладного мистецтва Африки тісно пов'язані з місцем та умовами проживання їх творців.

Художній смак і властивий африканським народам стиль виявляються не тільки в окремих предметах, а й в оздобленні всього помешкання.

Так, різьблений дерев'яний посуд у Судані розставляється на глинобитних, часто розписних підвищеннях. У районах тропічного лісу, де поширені дерев'яні житла, стіни й підлога покриваються плетеними циновками зі складним геометричним орнаментом. У степових районах переважають глинобитні будівлі, прикрашені різьбленням та розписом одвірків, карнизів, опорних стовпів та ін. Усе хатне начиння (посуд, меблі, предмети побутового вжитку) також прикрашається орнаментом. Майстерність різьблення по дереву, орнаментування циновок, бісерних вишивок та ін. поширене в усіх народів тропічної Африки.

Африканські культові маски

Африканське мистецтво маски — це творчість цілого континенту. Феномен цього мистецтва пов'язаний зі світовідчуттям африканської людини, яка не відділяє себе від природи. Африканські маски існують від часів палеоліту та відіграють особливу роль у житті народів західного та екваторіального регіонів континенту.

Усі значні моменти життя людини: збирання врожаю, поховальні й весільні обряди, посвячення юнаків та дівчат — супроводжуються появою масок. Вважається, що під час танців та інших обрядових дій духи пращурів наділяють власника маски своєю містичною силою.

Матеріал, з якого виготовляють маски, надзвичайно різноманітний: це може бути дерево, кістка, теракота або їх комбінування із додаванням шкіри, хутра, волосся, пір'я, рослинних волокон, зубів, намиста та ін. Візерунки на масках вирізаються й покриваються фарбою, або просто розписуються, або викладаються з намистин і черепашок.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. А. Мировая культура и искусство: Учеб. пособие / Сост.: А.М. Белоков, Р.С. Бикметов, Г.В. Борисова и др. / Под ред. А.М. Белокова, В.Л. Правды; ГУ КузГТУ. – Кемерово, 2014. – 232 с.
2. А. Справочник по мировой культуре и искусству / С.М. Петкова. – Ростов н/Д: Феникс, 2007. – 507 с.
3. А. Садохин А.П. Мировая культура и искусство / М: ЗАО «БММ», 2017. – 448 с.
4. А. Емохонова Л.Г. Мировая художественная культура. – М., 1999.
5. Алпатов М.В. Этюды по истории западноевропейского искусства. – М., 1963.
6. Алпатов М.В. Художественные проблемы искусства Древней Греции. – М., 1987.
7. Баткин Л.М. Итальянское Возрождение: Проблемы и люди. – М., 1995.
8. Бенеш О. Искусство Северного Возрождения. – М., 1973.
9. Бонгард-Левин Г.М. Древнеиндийская цивилизация. – М., 1993.
10. Борзова Е.П. История мировой культуры. – СПб., 2017.
11. Вазари Дж. Жизнеописание наиболее знаменитых живописцев, ваятелей и зодчих эпохи Возрождения. – СПб., 1992.
12. Вишпер Б.Р. Итальянское Возрождение. Курс лекций. – М., 1977.
13. Кравченко А.И. Культурология. – М.: Академический проект, 2015.
14. Культурология. История мировой культуры / Под ред. Н.О. Воскресенской. – М.: Единство, 2013.
15. Журнал українська культура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://presa.ua/ukrains-ka-kul-tura.html> [Посилання дійсне на 15.06.2019р.]
16. Подольская Е. А. Кросс-культурная компетентность: сущность и функции в глобализирующемся мире [Електронний ресурс] / – Режим доступу: – Загл. с экрана. – http://www.rusnauka.com/3_ANR_2013/Pedagogica/6_125836.doc.htm [Посилання дійсне на 15.06.2019.]

17. Культура України. Електронна бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// elib.nlu.org.ua/object.html?id=9116](http://elib.nlu.org.ua/object.html?id=9116) [Посилання дійсне на 15.06.2019.]

18. Альманах «Культура і сучасність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sirius777.com.ua/UserFiles> [Посилання дійсне на 15.06.2019.]

19. Історія світової і вітчизняної культури. Курс лекцій / Тернопіль, 2005.- 164 с. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-book-92.html> [Посилання дійсне на 15.06.2019.]

20?. Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Кондратюк А. Ю. Культурологія. Навчальний посібник / К.: Центр навчальної літератури, 2007.- 392 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-2737.html> [Посилання дійсне на 15.06.2019.]